

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Број 4—5

АПРИЛ—МАЈ

ГОДИНА XIII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Виктор БУБАЊ, Милинко БУРОВИЋ, Ђоко ЈОВАНИЋ, Мирко ЈОВАНОВИЋ, Вељко КАДИЈЕВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1961

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Генерал-мајор авијације Милија Станишић: Утицај развита техника на улогу и међусобни однос видова оружаних снага — — — —	207
Генерал-потпуковник Рајко Танасковић: Утицај савремених борбених средстава на партизанска дејства — — — — — — — —	224
Потпуковник Ловро Реић: Нека разматрања о организовању командних места — — — —	242

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-пуковник Јово Вукотић: Друга пролетерска дивизија у форсирању Дрине априла 1943. године — — — — — — — —	252
Пуковник у резерви Мијат Вулетић: О организацији снабдевања јединица Главне оперативне групе Врховног штаба (јун—јул 1943.) — —	270
Потпуковник Анте Роси: Партијско-политички рад у јединицама у току НОР-а — — —	274

ПРИКАЗИ КЊИГА

Пуковник Здравко Колар: О морално-политичком фактору и партијско-политичком раду — —	283
---	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Nemački potpaljivači rata ponovno na delu — B. Z. — —	288
Kontra admiral R. Lepotije: Vazduhoplovno-pomorske snage u nuklearno doba — S. O. — — — — — —	295
General Frančesko Mereu: Razmišljanja o mogućnim oblicima eventualnog rata — Seš — — — — — —	297
Bibliografija — — — — — — — — — —	299

Генерал-мајор авијације МИЛИЈА СТАНИШИЋ

УТИЦАЈ РАЗВИТКА ТЕХНИКЕ НА УЛОГУ И МЕЋУСОБНИ ОДНОС ВИДОВА ОРУЖАНИХ СНАГА

Развој производних снага друштва доводио је до примене нових и све разноврснијих средстава ратне технике, која је вршила све бржи и значајнији утицај на вођење рата. Посебно, развитак технике је битно утицао на одређивање места и улоге главних организацијских делова оружаних снага.

Проучавање утицаја развитка технике на улогу и међусобни однос видова (и родова) било је увек једно од интересантних и важних питања војне теорије и праксе. Оно је нарочито значајно и актуелно данас, када се појавом квалитетно нових борбених средстава врше крупне измене у начину вођења рата и у организацијској структури оружаних снага. Да би се могле сагледати тенденције и ближе перспективе у решавању тог питања, неопходно је, и методолошки једино оправдано, анализирати улоге и међусобне односе видова у прошлости и данас.

За анализу развоја овог проблема у прошлости целисходно је да се отпочне са оним периодом када је утицај развитка технике на оружане снаге почео да бива снажан, брз, изразит и све више комплексан. То је, без сумње, период који захвата крај XIX и почетак XX века. Он се у друштвено-политичком смислу карактерише појавом епохе империјализма, а у војно-техничком погледу прелазом у тзв. машински период рата.

У епохи империјализма на друштвену сцену ступају моћни међународни монополистички савези који покрећу захтеве и борбу за поновну поделу већ подељеног света. Таква оријентација и практична политика захтевају убрзано јачање оружаних снага. Тиме отпочиње трка у наоружању тадашњих водећих сила, која је карактеристична и за поморске и за копнене снаге.

Пошто се у то време покрећу и воде борбе око нове расподеле колонијалних (прекоморских) земаља, трка у наоружању добија великог маха код поморских снага (РМ). Томе је допринео снажан развој машинске индустрије и металургије, које су крајем XIX века довеле до квалитетних измена у наоружању РМ. Пре свега, дошло је до замене једрењака бродовима на парни погон, што је представљало револуционарни скок у поморском ратовању. Постајући независни од ветра, бродови сада знатно повећавају своје маневарске могућности, а

тима и способност дејства на далеко већим просторностима. Усавршена металургија и све бржи развој бродоградње доводе до појаве нових класа бојних бродова: крстарице, бојног брода, торпиљарке, разарача, а касније и подморнице. Наоружање бродова значајно се ојачава применом артиљерије са изолученим цевима (касније брзометне артиљерије), као и проналаском и употребом торпеда и мина.

На овим друштвено-економским односима, и уз постојање овако динамичног развоја поморских снага, почеле су се јављати и све више ширити теорије о одлучујућој улози РМ у рату. Најеминентнији представник и поборник теорије „поморске силе“ био је амерички контраадмирал Мехен. Суштина његове теорије, коју је изложио у раду „Утицај поморске силе на историју“ (1890. г.) и у каснијим радовима, била је у основи следећа: да би једна држава постала светска сила она мора да обезбеди превласт (господарење) на мору; то је могућно постићи одлучујућим биткама флоте или блокадом противничке морнарице у њеним базама; за остварење тог циља неопходна је бројна и добро опремљена РМ са широком мрежом сталних и истурених база и упоришта.

Теорија „поморске силе“ знатно је утицала на формирање доктрина оних земаља чији је гео-стратегијски положај захтевао да се располаже снажном РМ. Тако је, на пример, у то време у Енглеској настављено са убрзаном изградњом поморских снага под девизом „имати јачу флоту од две најјаче, узете заједно“. Развоју и организацији копнене војске (КоВ) придавала се другостепена улога, што је пластично било изражено у познатој фрази: „Армија је пројектил који треба да избаци РМ“. Сличан процес одиграо се и у САД. Доласком Теодора Рузвелта за председника (који је био присталица теоријских погледа Мехена) целокупна изградња њихових оружаних снага подвргава се интересима изградње снажне РМ, којој се — саобразно вођењу спољне политике по курсу „Монроове доктрине“ — ставља у задатак да брани интересе западне хемисфере.¹⁾ У то време и Вилхелмова Немачка — подстакнута потребом борбе са Енглеском око колонија — придаје све већи значај улози РМ и води такву практичну политику њеног развоја, да она пред почетак првог светског рата постаје друга најјача флота на свету.

Трка у наоружању отпочела је у том периоду и у копненој војсци која је код највећег броја европских сила била главни и одлучујући део оружаних снага. Индустријски и технички развој проузроковао је два квалитетна скока у повећању ватрене моћи КоВ: прво, појаву олучне цеви у артиљерији, а касније увођење брзометних и тешких пољских топова; друго, појаву аутоматског стрељачког оружја. Упоредо с тим долази до пуног коришћења железничког саобраћаја у војне сврхе — нешто касније и аутомобилског транспорта — као и до примене телеграфа и телефона у командовању јединицама,

¹⁾ Развијајући се убрзано у том смеру, САД 1922. године успевају да постигну паритет у бојним бродовима са Енглеском, а у другом светском рату постају далеко најмоћнија поморска сила.

што све скупа повећава брзину и ефикасност мобилизације, концентрације и стратегијског развоја војске. Такав брз развитак наоружања КоВ, који се одвија при постојању ионако већ масовних армија, захтева да се њихов број све више повећава и да расте проценат становништва у позадини који директно учествује у производњи за армију и за њено снабдевање.

У таквим условима јачања ватрених и маневарских могућности КоВ и очекиваног сукоба у светским размерама, јавља се теорија британског географа Мекиндера — као пандан Мехеновој теорији — да је основни предуслов за светску доминацију било које силе седовање централног дела евроазијског копна. Ову теорију су радо прихватили немачки географи и стратеги, разрађујући је почетком XX века у свој теоријски систем познат под именом „геополитика“. Ова теорија подстиче и оправдава немачку империјалистичку политику продирања на Исток. Она полази од тога да се основни закон органског и друштвеног живота састоји у борби за простор. Сходно томе, судбину и спољњу политику сваке земље одређује у првом реду географски положај и величина државе, као и њена потреба за новим животним простором. Преведено на језик немачких милитариста то је значило: Немачка ће аутоматски постати господар света кад овлада огромним просторствима Русије.

Први светски рат је показао да се у тадашњем војно-политичком односу снага, и са ондашњим средствима ратне технике, исход рата највећим делом тражио и добио на копну (европском). Зато је и копнена војска у њему имала изразито одлучујућу улогу. Она је по својој структури, наоружању и техничкој опремљености имала сасвим другу физиономију од копнене војске у XIX веку. Поред огромних количина артиљерије и аутоматског оружја, на ратну позорницу ступају авион и тенк. Борбена примена авиона²⁾ најавила је и означила почетак нове ере у начину вођења оружане борбе: рат се од „линеарног“ и „дводимензионалног“ све више претвара у „просторни“ и „тродимензионални“. Ступањем тенка у арсенал наоружања копнена војска добија оружје које ће квалитетно подићи њене борбене могућности. Иако авион и тенк због тадашње своје техничке неусавршености, још нису били у стању да одлучујуће утичу на оружану борбу у стратегијским размерама, они су, својим доприносом у пробијању позицијске одбране на западном фронту крајем овог рата, већ тада показали да ће позицијски рат убудуће уступити место маневарском.

За разлику од раније епохе — где је РМ самоеталним стратегијским дејствима освајала колоније и добијала ратове — у овом рату њена се улога испољавала првенствено у добијању превласти на мору ради контроле поморских комуникација. Вођење исцрпљујућег позицијског рата на копну, са до тада невиђеним утрошком материјалних

²⁾ У највећем броју земаља рачуна се да су први лет авионом извршила браћа Рајт (Американци) 17. децембра 1903. године. Међутим, у СССР-у се званично тврди да је први лет авионом извршио Рус Мошајски још 1885. године. Авион је први пут примљен у ратне сврхе 1911. године у италијанско-турском рату.

средстава, захтевало је да се Немачка одсече од сировинских прекоморских база. Зато су силе Антанте усмериле главна дејства својих РМ на блокаду Немачке („гладна блокада“), која је дала веома крупне стратегијске резултате. Немачка флота (бројно слабија) избегава вођење одлучујућих битки на мору и у борби за деблокаду крајем рата све више и успешније примењује подморнице.³⁾ Зато борба против подморница постаје нов вид борбених поморских дејстава, а крајем првог светског рата избила је у први план вођења рата на мору.

Први светски рат дао је силан замах развоју авијације. Главне ратујуће снаге ушле су у рат са по 200—300 авиона, а на крају су располагале са по неколико хиљада борбених авиона (3—4 хиљаде). Уместо извиђања бојишта и коректуре артиљеријске ватре — што је био њен једини задатак на почетку рата — авијација све више и успешније изводи задатке подршке и заштите КоВ. Зато она крајем рата и постаје род оружаних снага.

На бази уоченог брзог развоја ваздухопловства и његових латентних могућности — као и због жеља да се до победе у идућем ратном сукобу дође брже и лакше — по завршетку првог светског рата јављају се и шире теорије о одлучујућој улози ратног ваздухопловства (РВ). Творац и главни представник те теорије је италијански генерал Дует. Полазећи од претпоставке да ће и други светски рат бити позицијски, он у својој књизи „Превласт у ваздуху“ (издатај 1921. године) заступа и разрађује тезу да је ваздухопловна сила (снажна бомбардерска флота) у стању да самостално извојује победу у рату дејством по главним изворима војног, економског и моралног потенцијала противника. Мада је „Дуетова доктрина“ у основи била и остала дефектна — нарочито зато што је потцењивао улогу КоВ и РМ — треба му признати да је далеко више и боље од других теоретичара свог доба успео да предвиди брз развитак ваздухопловства и његову све већу улогу у рату.

Имајући у виду растућу улогу ваздухопловства у рату, многе земље су отпочеле да РВ организују као вид оружаних снага. То су први учинили Енглези (1918. године) тврдећи још тада да ће убудуће за одбрану Енглеске превласт у ваздуху бити од истог значаја као што је кроз векове била превласт на мору. Италијани су (највише под утицајем Дуетове теорије) то учинили 1927. године, Французи 1933. године, а Немци 1935. године. (У СССР-у и САД ваздухопловство је званично проглашено видом оружаних снага тек после другог светског рата.)

Брз развој производних снага између два светска рата — и у вези с тим одлучнији и далекосежнији размах научне и техничке мисли — захтевали су и омогућили да се за време припрема и извођења другог светског рата пође и шире и брже у опремању оружаних снага разноврсним средствима ратне технике. Тако су четири водеће силе

³⁾ Са првим подморничким нападима Немци отпочињу 1915. године. Али се улога подморница испољава тек априла 1917. године, када су успеле да потопе око 900.000 бруто регистарских тона бродовља савезника, што је за оно време импозантна цифра.

(СССР, САД, Велика Британија и Немачка) произвеле у том рату око 650.000 артиљеријских оруђа, око 600.000 авиона и око 200.000 тенкова. Ратујуће стране су у току рата изградиле 1643 подморнице, 1303 ескортна брода, 204 носача авиона итд.

Док је у првом светском рату основно питање у политици наоружања било дати што већи квантитет оружја и муниције, дотле у другом светском рату политику наоружања карактерише, поред масовности, борба за квалитет оружја и опреме. Борба између средстава напада и одбране толико је била оштра (тенк — противтенковски топ; ловац — бомбардер; авион — противавионска артиљерија; подморница — противподморничка средства итд.) да су на ратно поприште морала непрестано и брзо да пристижу нова и савршенија борбена средства.

С правом се сматра да други светски рат, у пуном смислу речи, представља појаву „машинског рата“. Његова прва карактеристика је у све већем приливу мотора у армију. Док је почетком првог светског рата на једног војника отпадала просечно само $\frac{1}{3}$ коњске снаге мотора који су се налазили у наоружању армија, почетком другог светског рата тај број је износио око 10, а крајем рата око 20 коњских снага.⁴⁾ Разумљиво је што је увођењем мотора са унутрашњим сагоревањем у армију морало имати далекосежне последице на динамичност борбених дејстава, на покретљивост јединица и на могућност дејства на великим просторима. Упоредо са моторизовањем, све је веће настојање и за механизовањем, да би се увођењем машина ослободила људска снага и убрзао процес рада у транспорту, у инжењеријским радовима, у командовању и т.сл. Следећа битна карактеристика „машинског рата“ у техничком погледу је повећан степен аутоматизовања оружја, средстава за његово довођење до циља и појединих радњи из командовања борбеним средствима. Не мањи значај за успешно вођење рата помоћу нових борбених средстава, и на великим просторима, имала је електроника која је омогућила: откривање противника на већим даљинама; већу прецизност оружја, навигације и самог напада; успешно командовање на већим одстојањима снагама на земљи, на мору и у ваздуху, итд. Сва та (и друга) средства знатно су подигла борбене могућности сва три вида оружане силе.

Масовна употреба разноврне и све боље ратне технике морала је да проузрокује знатне измене у начину вођења борбених дејстава у другом светском рату, како у стратегијским тако и у оперативним и тактичким размерама. Ако би се желело утврдити које је борбено средство више од осталих допринело тим изменама, првенствено у стратегијским размерама, онда би се на основу ратних догађаја могло са сигурношћу тврдити да је то био авион, односно ваздухопловство — упоредо и заједно са све већом применом мотора на земљи (тенк, камион).

⁴⁾ Студија А. Лаговског: „Стратегија и привреда“. Налази се у Збирци чланака из стратегије (I), издање ВИЗ ЈНА Војно дело, 1961. године, стр. 448 и 457.

Ваздухопловство је у току рата — нарочито РВ западних савезника од 1943. године — располагало снажном бомбардерском флотом, том самосталном офанзивном снагом за наносење удара по позадини противника. Пошто је економски потенцијал противника представљао веома важан стратегијски циљ, то је и дејство по њему добијало све већи значај. Зато се и удари стратегијског англо-америчког ваздухопловства по Немачкој с правом сврставају у самосталне стратегијске операције. Истина, ондашњим наоружањем (класичне авиобомбе) нису се могли постићи одлучујући резултати. Али, и они који су постигнути имали су веома крупан значај за извојевање победе. Посебно треба истаћи да је тешко замислити успех савезничке инвазије Европе у 1944. години без претходне припреме и подршке стратегијског (и осталог) ваздухопловства.

Авијација је у току другог светског рата извршила корените измене у вођењу рата на мору. Док су раније бојни бродови представљали главну снагу за вођење борбе за превласт на мору, тај задатак у току рата преузимају авиони укваци на бродове. Битка код Мидвеја (јуна 1942. године у Тихом океану) рељефно је показала да се борба међу главним саставима флота више не води у домету артиљеријских цеви већ на одстојањима од неколико стотина километара.⁵⁾ Искуство свих већих борби на мору у овом рату показало је да је извојевање превласти у ваздуху основни предуслов превласти на мору. Поред тога, ратна пракса је показала да је авион најефикасније средство у борби против подморница. (Рачуна се да су авиони у овом рату од укупног броја уништили 50% подморница.)

Ваздухопловство је, поред тога, било у стању да пружи ефикасну подршку и заштиту копненим снагама и да врши десанте оперативног значаја.

У погледу вођења рата на копну пракса другог светског рата оштро је демантовала и кориговала доктрине оних земаља које су занемаривале развој КоВ (САД и Велика Британија пре почетка рата у ствари је нису ни имале, што је имало огромних негативних последица на ток целог рата). Показало се да је за вођење рата у тадашњим условима неопходна још масовнија КоВ од оне са којом се ратовало у претходном рату. То су захтевала огромна пространства европског, азијског, афричког и пацифичког ратишта.

Основна карактеристика стратегијских операција на главном копненом фронту (источном) била је у томе што је у њима главну улогу играла КоВ подржана снажном тактичком авијацијом. Главни носиоци темпа и замаха операција били су тенкови и авиони. Главно обележје стратегијских операција западних савезника у Африци, Италији и на западном фронту било је у томе што су оне биле у највећем броју комбиноване операције, уз учешће сва три вида оружаних снага.

⁵⁾ Ово сазнање имало је радикалне последице на политику наоружавања РМ. Тако су САД на крају рата имале 136 носача авиона, док су на дан објаве рата све земље имале укупно 26. Насупрот таквом темпу пораста броја носача авиона, све ратујуће земље у току читавог рата изградиле су свега 20 бојних бродова.

Рат на мору — поред оног што је раније речено — карактерисао се сложеним и бројним операцијама за осигурање светских поморских комуникација у ком циљу је најжешћа битка вођена на Атлантику („битка за Атлантик“). Савезници су тежили да блокирају „тврђаву Европу“, а Немци да онемогуће поморске везе Америке и Европе.⁶⁾ На Пацифику је РМ одиграла главну улогу у борби с Јапаном, уз подршку КоВ и РВ. На свим ратиштима РМ се показала способном да подржава крила своје КоВ и да дејствује на крилима противничких армија. Исто тако, до те мере су усавршена разноврсна десантна средства, да је РМ била способна за оперативне и стратегијске десанте.

У целини узев, борбе на копну, мору и у ваздуху у другом светском рату добиле су до тада невиђени замах. Снаге сва три вида оружаних снага толико су нарасле да су постале (мање-више) равноправни инструменти војне стратегије. Ваздухопловство је, на основу стварног доприноса у рату, први пут од свог постојања одиграло равноправну улогу у односу на остала два вида.

На бази ратних искустава, величине и организацијске развијености сва три вида оружаних снага западних земаља, крајем рата и непосредно иза њега јављају се на Западу преовлађујуће теорије о постојању „копненог“, „ваздушног“ и „поморског рата“, и у вези с тим, да сваки вид оружаних снага има своју посебну стратегију. Мада на први поглед ова теорија изгледа логична и прихватљива, она ипак не може да се одржи под светлошћу објективне анализе. Пре свега, све снаге видова не улазе у састав стратегијских формација, већ само један њихов део. Друкчје речено, најкрупнија стратегијска тела којима у рату стратегија руководи нису видови већ одређене стратегијске формације, које су се и у другом светском рату најчешће стварале комбинавањем стратегијских делова видова (Ков, РМ, РВ). Било да се радило о употреби комбинованих видовских стратегијских делова, или да је само један вид самостално стратегијски оперисао, њихова дејства су се изводила по јединственом плану врховног војног руковођења. Зато се и не може прихватити теорија о постојању посебних стратегија видова, мада је неки вид самостално изводио операције стратегијског значаја. Успешно руковођење стратегијским дејствима оружаних снага у савременим условима захтева постојање јединствене стратегије која би чврсто и у пуној мери обједињавала и усклађивала употребу видова према њиховим стварним борбеним могућностима.

Послератна блоковска политика „хладног рата“, повезана са огромним научним и техничким успесима задњих деценија, подстакла је нову, веома динамичну трку у наоружању. Тон читавом послератном војно-техничком развоју дала су и дају средства која су већ на крају рата уврштена у арсенал наоружања. То су: нуклеарна бомба, реактивни авион, пројектили и знатно усавршена средства електронике. По свом значају и далекосежним последицама на вођење рата на прво

⁶⁾ Жестина борбе на поморским комуникацијама види се и по томе што су западни савезници на њима изгубили 4.770 трговачких бродова са 21.140.000 тона. Од тога су 68,8% уништиле подморнице, 13,4% авијације, 7,4% површински бродови, 6,6%mine, а 3,8% уништено је осталим средствима.

место избија нуклеарно и термонуклеарно оружје. Оно данас, у бу-квалном смислу речи, предводи целокупан развитак ратне технике, јер поседује моћ од стратегијског значаја.

Појава нуклеарног и термонуклеарног оружја поставила је у центар стратегијских разматрања питање средстава за њихово преношење. Више од 10 година то је био авион — бомбардер. Међутим, авион са којим се изашло из другог светског рата ни брзином нити радијусом није омогућавао да се ефикасно дејствује по објектима на читавој земљиној кугли. То се могло постићи тек изградњом млазног бомбардера са системом пуњења горивом у ваздуху (први експеримент 1947. године).

Полазећи од чињенице да је стратегијско ваздухопловство (тада) било основна и једина снага за наношење стратегијских атомских удара по непријатељевом потенцијалу, у САД се РВ придавала она одлучујућа улога коју је раније имала РМ. Ради стварања моћне стратегијске бомбардерске флоте, око 40% целокупног буџета РВ додељивано је задњих година за изградњу ове врсте авијације. Захваљујући таквој политици Американци су успели — према подацима које су публиковали — да уведу у строј око 2.000 стратегијских бомбардера,⁷⁾ распоређених у четири ваздушне армије. Свесни чињенице да би у случају рата њихова бомбардерска авијација имала огромне тешкоће у продирању у СССР, у САД се интензивно ради на опремању бомбардера пројектилама „ваздух-земља“. Авиони Б-52 наоружани су пројектилом „хоунд дог“, домета око 500 км. Али, рачуна се да и тај домет није довољан па се убрзано ради на изградњи пројектила „скајболт“ који би требало да има домет око 1.500 км, а ушао би у оперативну употребу (вероватно) у 1963. години.

Сличан процес одигравао се у СССР-у. Будући да се његов гео-стратегијски положај после другог светског рата из основа променио, морао је сада рачунати на вођење интерконтиненталног рата. За такав рат — поседујући већ „А“ и „Х“ оружје — било је неопходно изградити снажну стратегијску авијацију која је, као што је познато, у другом светском рату код њих била неразвијена. Максимално концентришући снаге и средства на том пољу, СССР-у је успело, према више пута публикованим подацима и проценама на Западу, да изгради око 1.200—1.500 бомбардера типа Ту-16, М-4 и Ту-95 (авиони са подзвучним брзинама). Према истим проценама СССР располаже врло малим бројем надзвучних бомбардера, а ради на изградњи атомског бомбардера који би представљао аутономну и високо покретну базу за испаливање пројектила.

Међутим, авион задњих година није остао једино средство за наношење стратегијских „А“ и „Х“ удара. Постојање потребе и жеље да се дејствује брже и сигурније, на једној страни, и успеси постигнути у балистици, аеродинамици, електроници и у технологији го-

⁷⁾ 1440 авиона Б-47 и 550 Б-52 (оба дозвучних брзина). У 1961. години 1—2 винга преоружаће се са Б-58 (брзине око 2 маха) чија је производња обустављена. У експерименталној фази налази се бомбардер Б-70 који би требало да достигне брзину од 3 маха, као и атомски бомбардер.

рива, на другој страни, омогућили су појаву континенталних и интерконтиненталних пројектила. Тиме нестаје монопол који је ваздухопловство имало за читавих 40 година у дејствима по противничким циљевима на већој дубини.

У почетној фази развитка пројектила основни проблем био је у њиховој недовољној прецизности. Међутим, у току петнаестогодишњих напора она је до те мере усавршена да се већ данас може рачунати да је постигнут неопходан минимум прецизности. Према подацима западне војне публицистике, часопис »Flugwehr und Technik« (бр. 10 од 1960. године) изнео је како се кретао развој прецизности пројектила. Према тим подацима (које свакако ваља примити са извесном резервом) растурање V-2 било је 2% од домета: на 300 км од 6 км; интерконтинентални пројектили СССР-а у 1958. години 1,2% од домета: на око 8.000 км око 10 км; исти тип пројектила у САД у 1958. години 5% од домета: на око 10.000 км око 50 км; исти пројектил у СССР-у у 1960. години 0,2% од домета: на око 12.000 км око 2,5 км; 1960. године исти пројектил у САД 0,55% од домета: на око 8.500 км око 5 км. Очигледно је да је за употребу хидрогенске бомбе већ ова прецизност углавном задовољавајућа.

Успешан развој пројектила решио је на задовољавајући начин проблем стратегијског простора у глобалном (интерконтиненталном) рату. Поред тога, поседовањем интерконтиненталних пројектила сада је и бранилац у стању — што никад раније није било могућно — да нападачу моментано узврати стратегијски удар. Из тих разлога водеће блоковске силе у практичној политици наоружања улажу данас основне напоре на развој пројектила, потискујући у други план развој бомбардерске авијације.

Према америчким подацима⁸⁾ више од 90% атомских средстава САД било би у 1960. години пренесено бомбардерима, а остатак пројектилама. Али, ова слика ће се према истим подацима, 1965. године знатно изменити: 50% „А“ и „Х“ бомби носиће бомбардери, а 50% пројектили. Касније, предност ће бити на страни пројектила.

Из јавних иступања Хрушчова и маршала Малиновског произилази да је СССР отишао толико далеко у развоју пројектила за даљња дејства да је у стању, по њиховим речима, да знатно смањи производњу бомбардера, а вероватно и да је обустави.

Очигледно је да пројектили постају све погоднија и многобројнија средства за наношење стратегијских нуклеарних напада и да они све више истискују бомбардере из наоружања.

Међутим, појава нуклеарног оружја и пројектила не поставља само питање односа бомбардер — пројектил, већ задире у питање наоружања армије у целини. Јер, по ономе што се већ данас дешава — а још више по перспективи техничког развоја — очигледно је да се у наоружавању армије прелази у еру ракетне технике. Њена борбена средства се већ налазе у наоружању сва три класична вида ору-

⁸⁾ Aviation week and space technology од 20. јуна 1960. године.

жаних снага и код сваког од њих изазивају крупне измене у организацијској структури и у реализовању борбених могућности.

Кад је реч о битним изменама које пројектили уносе у досадашњу скалу наоружања армија, ваља пре свега учити чињеницу да су они разбили постојеће границе дејства класичног оружја. Јер, данас је могућно дејствовати успешно и на великим удаљењима са *копна*: на копно, на море, и у ваздух; *са (испод) мора*: на (испод) море, на копно и у ваздух; *из ваздуха*: на копно, на (под) море и у ваздух. Друкчије речено, данас је могућно — чак и неопходно! — да се по противниковим објектима у дубини дејствује и са копна, и са (испод) мора и из ваздуха. Или, што је сасвим слично: у борби за превласт на мору и у ваздуху сада такође могу и треба да учествују сви видови оружаних снага. Да би се сагледало да су се у овој области одиграле заиста корените и несвакидашње промене довољно је подсетити се да би у случају избијања општег ратног сукоба данас многим стратегијским објектима у континенталном делу СССР-а претила главна опасност од америчких подморница, наоружаних пројектилима.

Сам развој средстава ратне технике постарао се да подсече корене оним теоријама које су тврдиле да је у рату одлучујуће резултате могућно постићи самосталним дејствима овог или оног вида оружаних снага. То се у првом реду односи на разне америчке војне теорије (гледишта) о одлучујућој улози РВ или РМ које већ више од деценије доприносе распиривању несугласица међу видовима америчких оружаних снага. (У том сукобу играју не малу улогу и економски интереси финансијских магната.) Објективан развој догађаја у области ратне технике све је више утицао да се уочи неправилност и штетност оваквих теорија. Тако је, говорећи 1958. године о том проблему пред Конгресом, Ајзенхауер изјавио: „Самосталан копнени, поморски и ваздушни рат за увек је ишчезао. Ако ми ма када будемо увучени у рат дејствоваћемо свуда — на земљи, на мору и у ваздуху — свим видовима оружаних снага, концентрисаним у јединственом напору“. Мада је овом изјавом дезавуисано гледиште о решавајућој улози било којег вида — и инаугуриран курс изградње тзв. „избалансираних оружаних снага“ — ипак у САД по свему судећи, ни до данас нису у потпуности превазиђене супротности међу видовима. С тим се суочила и Кенедијева администрација. Она је формирала специјалан комитет који је проучио ово питање и, према подацима америчке штампе, већ поднео свој предлог, чија је суштина у темељитој реорганизацији оружаних снага, у циљу њихове веће унификације. Независно од тога да ли ће се и у којој мери тај предлог прихватити, јасно је да је проблем до те мере сазрео да га треба на нов начин решавати.

Нова оружја, са свим реперкусијама које уносе у оперативну -стратегијску разматрања и планове, по логици ствари нису се могла уклопити у класичну организацијску поделу армије на три вида. То се прво запазило и одиграло у области противваздушне одбране (ПВО).

Појава нуклеарног и термонуклеарног оружја поставила је у први план стратегијских припрема за рат питање заштите од средстава ваздушног напада. Водеће блоковске силе уложиле су изван-

редне напоре и огромна средства да изграде ефикасан систем одбране из ваздуха. Захваљујући томе, оне су успеле да створе и развију све елементе територијалне ПВО за борбу са бомбардерима: ловци брзине 2 маха, наоружани пројектиlima и опремљени радарима за хватање циља и за нишањење; пројектили „земља-ваздух“ са дометом око 130 км и плафоном око 40 км; полуаутоматизација система ВОЈИН која омогућује командовању благовремен и јасан преглед динамичне ситуације у ваздуху и доношење правовремених одлука.⁹⁾ Може се сматрати да су постојећи системи ПВО водећих блоковских сила постигли висок степен ефикасности у борби са постојећом бомбардерском авијацијом. Међутим, улазак интерконтиненталних пројектила у оперативну употребу потискује у други план борбу са авионима, а на прво место избија противпројектилска одбрана, на чијој се организацији најжурбаније ради. Према публикованим америчким подацима решавање тог проблема код њих стоји приближно овако: створили су радаре домета до 5.000 км (ранији радари око 500 км) који могу открити пројектиле на 15 минута пре њиховог удара по циљу;¹⁰⁾ убрзано се ради на изради против-пројектила („најк зевс“), за који се претпоставља да ће наредних година ући у наоружање.

Задачи територијалне ПВО све се више усложњавају јер интерконтинентални (и континентални) пројектили постижу све већу прокретљивост: на копну — тиме што се рампе постављају на железничке композиције или повезане ауто-платформе; у ваздуху — тиме што бомбардер све више постаје рампа за испаљивање пројектила; на мору — употребом пројектила са подморница. Нарочито тешке проблеме пред ПВО постављају подморнице (са атомским погоном) јер је данашњим техничким средствима не могу открити на већим даљинама, што је нужно ако се жели водити успешна борба с њима. Зато борба с подморницама све више избија у први план данашње војне стратегије.

Овако крупни, одговорни и веома компликовани задаци ПВО поставили су на дневни ред питање њене организације. Логично је да је сам развој нападних средстава тражио постојање разгранате, свеобухватне и јединствено руковођене организације, која би била у стању да на време развија ефикасна одбрамбена средства, да најцељесходније употреби сва расположива оружја и да планира потребне мере узбуне и заштите за читаву државну територију. У СССР-у је тај организацијски проблем решен на потпуно нов начин: ПВО је нови вид оружаних снага. Његова команда руководи и командује свим елементима територијалне ПВО. У САД такође постоји јединствена организација, али је проблем решен на други начин: команда континен-

⁹⁾ Полуаутоматизација у систем ВОЈИН омогућује: аутоматско преношење података радарског осматрања у центре за командовање; машинско филтрирање података; аутоматско и тренутно прорачунавање које снаге (са којих аеродрома или пројектилских база) могу најефикасније да пресретну циљеве у ваздуху.

¹⁰⁾ Употребом сателита у ове сврхе — на чему се практично већ ради („мидас“) — очекују да ће им се то време повећати на 25—30 минута.

талне ваздушне одбране руководи са ПВО преко њој оперативно потчињених команди КоВ, РВ и РМ које су одређене за вођење ПВО, а чије јединице и даље органски припадају своме матичном виду. Очигледно је да је оваквом организацијом теже постићи максималан степен јединства и ефикасности целокупног система — али то је у основи последица досадашњих односа видова оружаних снага у САД.

Ступањем у наоружање интерконтиненталних пројектила поставило се питање и њихове организације. Разумљиво је што је ово најизразитије офанзивно стратегијско средство напада захтевало да се пронађе адекватно организацијско решење које би обезбедило његову најефикаснију употребу. У СССР- је, према јавним изјавама највиших државних и војних руководилаца, створен нови, ракетни вид оружаних снага, који (према истим изворима) има прворазредну и одлучујућу улогу у оквиру њихових оружаних снага. У САД је тај проблем решен на тај начин што су интерконтинентални пројектили органски укључени у стратегијско ваздухопловство, које код њих још увек представља главно офанзивно средство стратегијског удара.

Стварање нових видова оружаних снага показује да у савременим условима карактеристике простора (копно, море и ваздух) нису, као раније, онај фактор који у основи опредељује поделу оружаних снага на видове. Сам развитак технике разбио је раније просторне границе, које су јасно ограничавале одређени простор са којег су се изводила борбена дејства. Мада је извесно да ће и убудуће утицај простора играти одређену улогу при организовању армија, ипак треба констатовати да тај утицај све више слаби и да све више препушта место другим, пресуднијим факторима. У први план све више избијају стратегијска улога оружја и опреме, природа и карактеристике њихове употребе, као и специфичност у начину извршења задатака.

Из свега што је до сада речено произилази да су улога и међусобни однос видова оружаних снага у првом реду и у највећој мери зависни од степена развитка производних снага, од величине и карактера сопствених и противничких снага, од гео-стратегијског положаја и од усвојене ратне доктрине. Пракса два последња рата и читав послератни развитак убедљиво су показали да ни једно оружје — ни један вид — није у стању да самостално извојује победу. Да би се то постигло неопходно је изграђивати и обједињено употребити целокупан систем наоружања у складним пропорцијама — зависно од стварне борбене могућности појединог оружја (средства). Међутим, то на другој страни не значи да су сви делови оружане силе подједнако важни и да их треба развијати на линији „уравнолевке“. Период од задњих неколико деценија је рељефно показао да се улога појединих видова закономерно мењала, највећим делом посредством самог техничког прогреса. Изразиту слику таквог стања имамо данас, где ракетно оружје преузима примат од ваздухопловства, које је у задње две деценије доживело расцвет својих снага и по борбеним могућностима избило на чело осталих видова.

Ако се у целини погледа развојни пут у области наоружања и међусобног односа видова у последњим деценијама, може се утврдити

да се пред нама одиграо један чисто дијалектички процес: једно време је снага армија јачала стварањем и усавршавањем многих специјализираних борбених средстава видова, тј. осамостаљењем и извесним удаљавањем видова; касније, појавом нуклеарног оружја и пројектила — којима су данас наоружана сва три вида — сама објективна стварност захтева да се, сада на вишем нивоу борбене моћи армије, постигне већи степен обједињености видова при њиховој оперативно-стратегијској употреби.

Проблем усклађивања дејства видова јавља се на данашњем ступњу развитка технике у друкчијем светлу и у измењеном облику. Битно обележје том проблему дају данас „А“ и „Х“ оружје и средства за њихово преношење до циља, где су прва мање или више неограничена у ефекту дејства, а друга имају практично неограничен домет за борбу на земљиној кугли. Основне карактеристике овог оружја омогућују и захтевају да се оно изненадно и брзо употреби¹¹⁾ — од стране и нападача и браниоца — уколико се жели постизање значајног ефекта у првој (почетној) етапи рата. Тако оштро постављен оперативни захтев могућно је остварити само најтешњим оперативно-стратегијским садејством свих елемената који учествују у стратегијском нападу и одбрани.

Ако се погледа основна карактеристика снага за наношење одлучујућег стратегијског удара првог дана рата, видеће се да те снаге данас сачињавају: интерконтинентални и континентални пројектили; стратегијска бомбардерска авијација и пројектили са подморница и површинских бродова. Разумљиво је што је на њихову ефикасну употребу у првом часу будућег сукоба могућно рачунати само под следећа два услова: прво, да су им дејства планирана по јединственом плану још у доба мира; друго, да се са једног места руководи почетним распоредом и почетним дејствима свих расположивих стратегијских офанзивних снага. Сличан проблем се поставља данас и код употребе снага ПВО. С обзиром на то да савремена нападна средства имају изразиту предност над данашњим средствима ПВО, све је очигледније да је најцелисходније и најефикасније тући стратегијска нападна средства у њиховим базама (на ватреним положајима). Извршење тог задатка припада офанзивним стратегијским снагама. Отуда потреба да се за ефикасност ПВО постигне не само усаглашеност свих њених елемената, већ и да се њена дејства детаљно ускладе са оперативно-стратегијским дејствима нападних средстава осталих видова оружаних снага. У истој (или сличној) светлости јавља се и проблем садејства стратегијских формација видова при извођењу операција на копну, мору и у ваздуху.

Под силином притиска такве објективне стварности јавља се, до извесног степена на нов начин, проблем руковођења оружаним сна-

¹¹⁾ Колико су се ствари у том погледу суштински измениле најбоље се види из овог примера: у другом светском рату су САД узвратиле противнику први стратегијски удар тек после 18 месеци, а сада, према изјавама најодговорнијих америчких руководилаца, за то им стоји на располагању свега 15—20 минута.

гама у целини. Технички развитак наоружања и опреме отишао је толико далеко да све више тражи сасређивање руковођења у једном органу, и то како у области употребе оружаних снага тако исто и на пољу изградње и усавршавања борбених и опслуживајућих средстава. Због тога из дана у дан постаје све јасније да врховно војно руковођење које органски разбијено на неколико паралелних (паритетних) центара постаје све више кочница даљој изградњи оружаних снага и њиховом благовременом прилагођавању све бржим друштвеним и војнотехничким променама. Зато се данас све више запажа тенденција стварања јединственог, чврсто повезаног врховног војног органа. Поред земаља које су још раније биле усвојиле такво организацијско решење, усвојиле су га у задње време — са извесним специфичностима — Западна Немачка и Француска. О том проблему се све више дискутује и код осталих земаља западног блока.

Појава АБХ оружја, пројектила и све бољих средстава електронике објективно води ка већој интеграцији оружаних снага. Међутим, сама интеграција није се до сада остваривала укидањем видова или смањењем њиховог броја, већ, као што смо видели, стварањем нових. Поставља се питање који су то фактори определили такав пут овог актуелног и значајног процеса.

Пре свега, послератни развој војне теорије и праксе није дао за право онима који су тврдили да је наступило време рата „на дугме“ и „минијатурних армија“. Мада је појавом новог оружја улога материјалног фактора у вођењу оружане борбе знатно порасла, ипак остаје чињеница да би на данашњем ступњу друштвено-економског и техничког развоја за вођење „глобалног рата“ било неопходно још масовније учешће народа (у разним облицима) него икада раније. На другој страни, перманентно балансирање блоковских снага на ивици „хладног рата“ захтевало је непрекидне напоре за јачање мирнодопских армија. Поред тога, сва три вида оружаних снага убрзано су се почела прилагођавати „веку ракета“, уводећи их у наоружање. Тако се догодило да, баш у време кад су се масовно ширила гледишта да РМ нагло губи свој значај, појавом атомских подморница са пројектиlima долази до тога да она до извесног степена чак и повећава своју ранију улогу. Сличан процес прилагођавања одиграва се и код РВ: увођењем пројектила „ваздух-ваздух“ и „ваздух-земља“ у ваздухопловно наоружање повећавају се борбене могућности авиона за извршење ових задатака где су они још увек погоднији и од пројектила, или где их успешно допуњују. Исто тако, данас се улажу огромна финансијска средства да се отпочне са серијском производњом авиона за вертикално полетање и слетање, чиме ће се тактичко ваздухопловство прилагодити новим условима на бојишту и „конкурвенцију“ пројектила. Процес прилагођавања новим условима интензивно се одвија и у КоВ. Посебно се карактерише настојањем за што већом покретљивошћу, и у тактичким и у стратегијским размерама (ваздушни транспорт; транспортери), као и увођењем многобројних и разноврсних нових борбених и помоћних возила и средстава. У целини узев, због постојања такве објективне стварности

питање веће интеграције оружаних снага до данас се решавало на бази и у оквиру постојећих и новоформираних видова. Међутим, то не значи да даљи технички развитак неће утицати на друкчија решења организацијске структуре армија у будућности. Према тенденцијама техничког развитка реално је претпоставити да ће у оружаним снагама долазити до још веће интеграције борбених средстава која ће се, вероватно, код великих армија кретати у правцу стварања стратегијских офанзивних снага, као и дефанзивних (усавршена ПВО), и снага за извођење операција. Али, одговор на то питање даће предстојећи развитак оружаних снага. Ово су само могуће тенденције развоја. Да ли ће се и у којој мери остварити, првенствено ће зависити од лаг развоја пројектила и од степена њиховог улажења у наоружање. За сада је извесно да је задатак стратегије да обезбеди чврсто и јединствено руковођење при употреби свих видова и родова оружаних снага, и да истовремено преиспитује, усавршава постојећу организацију армије — доводећи је у склад са измењеним друштвено-економским, техничким и гео-стратегијским условима и околностима.

Питање улоге и међусобног односа видова оружаних снага актуелно је и важно не само за највеће армије света, већ и за армије малих земаља. Мада је то тема за себе, потребно је и у оквиру овако замишљеног чланка бар сагледати — ако не обрадити — основне специфичности тог проблема.

Мале земље, због доста ограничених материјално-финансијских могућности, нису у стању да у довољној величини и у потребној сразмери развију сва три вида, као што је то случај код великих армија. Отуда потреба да се код њих детаљно избалансира и оцени стварна могућност сваког вида, одређујући при томе онај који ће имати одлучујућу улогу и коме ће остала два (или један) садејствовати. На тај начин се стварају основни предуслови да се економично употребе целокупне оружане снаге. Истина, овај проблем се решава сличним методом и са истим циљем и код великих армија, али је он ипак акутнији код малих, јер је више принуђен на економисање онај који нема довољно средстава.

Следећа карактеристика (специфичност) улоге видова малих земаља је у томе што су се они (као и родови) начелно формирали касније него код водећих армија и што су од њих мање развијени. У прилог томе могло би се из новије историје навести више примера. Ради илустрације проблема довољно је напоменути да је у бившој југословенској војсци ваздухопловство проглашено за род оружја тек 1923. године иако је код великих армија то урађено још у првом светском рату; или, на пример, у тој војсци тенкови нису били род оружја чак ни кад се ступило у други светски рат. Природа овог заостајања је, у основи, у самој објективној стварности малих земаља: оне по правилу нису у стању да из сопствених извора снабдевају своје оружане снаге најмодернијом техником, нити да иду укорак са техничким остварењима великих армија.

Међутим, на формирање нових видова и родова у армијама малих земаља утичу и други фактори. Међу њима од значаја је и тај како се код великих земаља (њихових евентуалних противника) третира питање улоге појединих видова и оружја и како га намеравају употребити у предстојећем ратном сукобу. За потврду ове констатације може се навести пример ваздухопловства непосредно после другог светског рата. Кад је оно у рату показало да је стварно одиграло улогу значајног вида — и кад су га све велике силе 1947—48. године и формално признале за вид оружаних снага — то је исто учинио и највећи број малих земаља, мада су њихове ваздухопловне снаге биле доста скромне и неразвијене (у нашој Армији РВ је вид од 1948. године). Оне ово, разуме се, нису учиниле из „моде“, већ из сазнања о растућој улози РВ и могућностима да и са релативно малим ваздухопловним снагама изврше изванредан број значајних задатака које други видови нису у стању да изврше. Слично је било и са ПВО. Кад су мале земље процениле велику опасност од уништавајућих удара средстава ваздушног напада и виделе како се тај проблем поставља и решава код великих армија, и саме су приступиле организовању те врсте одбране. И без обзира што најчешће не поседују најсавршенија средства ПВО, и оне су — као и велике земље — приступиле стварању јединствене и свеобухватне организације, уносећи у њу специфичности које су одраз њихових потреба и могућности.

На организацијска решења и третирања улоге видова (родова) армија малих земаља веома утиче чињеница да велики број њих припада блоковским формацијама (у Европи и Азији готово све). Сам развој коалиционих блокова из дана у дан поприма све већи степен централизације, како у припремама тако и у планирању ратне употребе. Националне снаге мањих блоковских земаља све се више уклапају у стратегијске формације блокова и тиме по логици ствари трпе неизбежан утицај доктрине и организације водеће блоковске силе. У таквим условима најчешће није могућно тражити и пронаћи специфична (оригинална) решења за властиту земљу, већ се она морају подређивати и руководити интересима блоковске стратегије. Таква стварност може довести и до тога да се копирају решења великих армија, што мора да има негативних последица, а нарочито онда кад решења великих нису сасвим целисходна. То се може јасно видети, на пример, код неких малих земаља западног блока, које су задњу деценију на сличан начин третирале питање улоге РВ као што се то радило у САД, и које су у основи прихватиле америчку концепцију организације врховног војног руковођења. Природно је што је такво решење — које није било најприкладније ни за САД, где су видови били готово подједнако развијени — могло бити још мање ефикасно за земље које нису имале такву развијеност и сразмеру видова.

Земље које воде самосталну, ванблоковску политику имају веће могућности да објективно размотре питање улоге и међусобног односа видова (родова) и да, у вези с тим, донесу адекватна решења и одлуке. Оне најчешће усвајају гледиште и доносе такву одлуку да један од

видова има одлучујућу, а остали помоћну улогу. То се може видети из решења оружаних снага Шведске, где се главним видом сматра РВ (периферни европски континентални правац, потреба заштите јаке индустрије; снажно развијена економика и техника итд.). Исто тако, и наша Армија даје одлучујућу улогу једном виду — КоВ — а остала два вида врше помоћну улогу, садејствујући копненој војсци.

Улога и значај копнене војске нарочито расте код оних земаља које се припремају за вођење општенародног одбрамбеног рата. Јер, масовно учешће народа у борби — и у вези с тим, надмоћност над противником у живој сили — чине основни и неопходни предуслов за извођење победе у оваквом облику рата. Пошто је његова стратегија и тактика доста специфична у односу на фронтални или партизански облик рата, логично је да се та разлика мора одразити и на организацијска решења у оружаним снагама. Она ће се, поред осталог, карактерисати настојањем да се постигне што већа самосталност оперативно-стратегијских тела (као и нижих јединица), а нарочито оних која се предвиђају за дејство у непријатељевој позадини. Организација то обезбеђује на тај начин што врши интеграцију свих борбених средстава и јединица које су неопходне одређеним командним степенима КоВ. У оквиру таквих решења и мера могућно је и потребно вршити интеграцију и оних делова борбене и помоћне авијације који су неопходни за што успешније реализовање начина вођења таквог облика рата. Али, онај део авијације за чије су борбене могућности границе основних оперативно-стратегијских тела исувише уске и плитке, захтева да се организује и употреби на други начин, како би се сачувале и обезбедиле његове високе маневарске и ударне могућности.

Генерал-потпуковник РАЈКО ТАНАСКОВИЋ

УТИЦАЈ САВРЕМЕНИХ БОРБЕНИХ СРЕДСТАВА НА ПАРТИЗАНСКА ДЕЈСТВА

Облик рата нема и не може имати утицаја на то да ли ће се или неће у ратним дејствима употребити ово или оно борбено средство, укључујући ту и средства за масовно уништавање, нуклеарна и друга. Он може имати извесног утицаја на начин употребе средстава, избор циљева и карактер дејства, али не и на могућност употребе. Значи, и земља која се буде одлучила да пружи отпор агресору кроз форме партизанског рата мора рачунати да ће против ње бити употребљена сва средства којима у датом моменту буде располагала противничка снага укључујући и нуклеарно оружје. С тим у вези поставља се питање каквог утицаја може имати примена средстава за масовно уништавање на партизански рат и на борбена дејства партизанских јединица, тј. на тактику. Тачан одговор на ово питање веома је тешко дати с обзиром да средства за масовно уништавање још нису примењена у пракси (осим у Јапану и на полигонима), а све док једно средство не буде у борби испробано није могућно извучити неке чврсте закључке о његовом утицају на форме и методе борбених поступака јединица. Због тога ћемо поћи само од неких претпоставки које могу бити мање или више реалне и на тој бази размотрити само главна савремена борбена средства у која свакако спада првенствено нуклеарно оружје, а затим авијација, хеликоптери и оклопне јединице.

НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ

Свака појава нових борбених и техничких средстава у прошлости имала је мањег или већег утицаја на војну доктрину, концепцију вођења рата и тактичке поступке јединица у борби. Ово се нарочито односи на промене у тактици. Може се рећи до сада готово није било ни једног новог оружја које није довело до извесног еволуирања тактичких принципа и начела, без обзира да ли су у питању биле крупне промене, адаптације или само мање коректуре у примени тактичких принципа при организовању и извођењу борбених дејстава. У ствари највише се радило о овом последњем, нарочито после појаве ватреног оружја, с обзиром да је касније долазило до његовог усавршавања.

Тако је било раније. Међутим, појава нуклеарног и термонуклеарног оружја представља потпуно нов квалитет који уноси револуционарне промене и у стратегију и у тактику, како код оних који таквим средствима располажу, тако и оних који их немају. Чињеница да нуклеарно оружје представља борбено средство огромне разорне и уништавајуће снаге, да се ефекти његовог дејства на живу силу и материјална средства испољавају истовремено на три начина (механички, топлотни и радиоактивни ефекти) и да се у арсеналу ратне технике до сада није ништа слично појавило, само по себи говори да је наступило време озбиљног преиспитивања раније важећих доктринарних погледа на рат и борбена дејства. На том плану је доста учињено, али остаје још доста да се учини.

Једно време било је прилично дискусије о томе да ли је нуклеарно оружје само средство стратегије преко кога она остварује своје циљеве, или ће оно моћи бити употребљено и у тактичке сврхе, тј. постати тактичко оружје. Овакву дискусију проузроковали су, пре свега, ограничен, односно мали број атомских бомби којима су атомске силе располагале непосредно после другог светског рата и њихова јачина (углавном 20 КТ и јаче). Сасвим је разумљиво што су у то време атомске бомбе представљале првенствено средство стратегије. Кажемо првенствено због тога што нема ни једног средства које би било стратегијског значаја а да истовремено не би било и тактичког, с обзиром да на њу посредно или непосредно испољава свој утицај. Данас, међутим, кад поред хидрогенских бомби и атомских од 100 КТ постоје и мање — од 0,5, 1, 2, 10 итд. КТ, дискусије о томе да ли је нуклеарно оружје стратегијско или тактичко средство постају потпуно беспредметне, јер је оно истовремено и стратегијско и тактичко средство. Но, не ради се само о томе да су се појавиле атомске бомбе мање снаге, већ о чињеници да се „клуб атомских сила“ стално проширује и да данас за већину развијених земаља производња атомске бомбе не представља такорећи никакву техничку загонетку, а то што их још увек производе само велике силе може се објаснити њиховим материјалним могућностима и одређеним концепцијама њихове политике и стратегије.

Понегде се још увек могу чути мишљења да нуклеарно оружје представља средство које би могло да искључи или бар да озбиљно доведе у питање избијање новог светског рата. То се објашњава, најчешће, чињеницом да средства за масовно уништавање нису више монопол само једне државе, да је у погледу квалитета и броја до сада произведених нуклеарних средстава постигнута равнотежа снага између водећих блоковских сила, и на крају што употреба нуклеарног оружја даје подједнаке изгледе на успех, односно неуспех, и нападачу и нападнутом. Колико је ова теза реална и прихватљива, у то на овом месту радије не бисмо улазили. Добро би било ако би нуклеарно оружје одиграло такву улогу с обзиром да до сада ниједно произведено борбено средство није могло да спречи избијање рата. Међутим, оно о чему треба говорити и што постаје врло реална претпо-

ставка јесте то да би употреба нуклеарног оружја са било које стране, на било којем месту и у било којем обиму — макар се радило само о једној атомској бомби — представљала увод, тј. одпочињање новог светског рата. То би представљало у неку руку ланчану реакцију која се не би зауставила све до укључивања свих земаља у вртлог новог светског рата. Врло је тешко чак и претпоставити да би у нуклеарном рату ма која земља могла остати по страни од догађаја, с обзиром да средства за масовно уништавање по последицама које изазивају превазилазе локалне и регионалне оквире. Ниједна од страна која располаже нуклеарним оружјем не би ни хтела ни могла дозволити себи да ратује само класичним оружјем док друга у исто време употребљава средства за масовно уништавање.

Ово може, а и не мора, да буде један од разлога због кога до сада нуклеарно оружје није употребљено у локалним сукобима који су на разним крајевима света избијали после другог светског рата и који на појединим местима још трају.

Потенцијална опасност која прети од избијања новог светског сукоба у коме би била употребљена средства за масовно уништавање као и све оно што та средства прати — ревидира (у извесном смислу) до сада важеће доктринарне погледе на партизански рат, како у погледу целисходности таквог облика рата у савременим условима, тако и у погледу његовог вођења кад једна земља не располаже нуклеарним наоружањем.

Да ли ће нека земља прихватити партизански рат или неће ствар је конкретних услова, могућности и процена, али упркос томе са доста вероватноће може се претпоставити да у будућности партизански рат неће као раније бити изузетна и ретка појава. Наиме, сасвим је вероватно да партизански рат може прихватити свака земља која би постала жртва агресије без обзира на величину снага, уколико, наравно, претпоставља да би могла водити рат на сопственој територији ако за такав рат буде припремљена у првом реду у морално-политичком погледу. Сасвим је друга ствар у које време би једна земља могла прећи на партизански рат, да ли ће га прихватити као главни или помоћни облик, да ли ће одмах на почетку непријатељеве агресије прећи на партизански рат или ће то уследити у каснијим етапама ратних дејстава итд. Али упркос томе изгледа да не подлеже сумњи претпоставка да би убудуће партизански рат узео много шире размере и обухватио знатно већи број земаља, него што је то био случај у прошлости, па и у току другог светског рата. Партизански рат као форма отпора агресору може постати привлачан нарочито за мале земље које не располажу властитим нуклеарним средствима и које се у односу на непријатеља и по другим средствима налазе у инфериорном положају. За такве земље, наравно под условима да располажу одговарајућим морално-политичким снагама, партизански рат могао би бити једина реална претпоставка и избор.

У вези са напред изнетим поставља се питање какав би утицај могла имати употреба нуклеарних средстава на партизански рат и

борбена дејства партизанских јединица у савременим условима. Пошто би потпун одговор на ово питање захтевао веће и исцрпније студије, што прелази оквире постављене овим делом, то ћемо се у даљем разматрању задржати само на неким основним питањима из домена партизанског ратовања, на која употреба нуклеарног оружја може имати најјачи утицај.

Пре свега, врло је вероватно да убудуће ниједна земља која је одлучила да води партизански рат неће чекати да агресор окупира целокупну територију, да разбије њене оружане снаге, па да тек онда припрема, организује и води партизански рат. Напротив, нормално је претпоставити да ће свака таква земља још за време мира предузети све мере да читав народ припреми за партизански рат и да ће на том плану обезбедити све неопходне морално-политичке и материјалне услове за успешан почетак, ток и завршетак рата, тј. за потпуну победу над агресором.

Даље, нуклеарно оружје може испољити веома снажан утицај на организациону структуру и формацијски састав партизанских јединица. Наиме, велико је питање да ли ће у тим условима бити опортуну стварање крупних јединица као што су партизанске дивизије и корпуси, кад се зна да веће јединице, ако се нађу на окупу, макар и за најкраће време, постају веома осетљиве на нуклеарна дејства. Врло је вероватно да се решења морају тражити у стварању мањих јединица, не већих од бригаде, које би биле способне не само за брже покрете и маневре, већ и за заштиту од непријатељских нуклеарних средстава. Коначно, уколико се негде и некада буду стварале и крупније јединице то вероватно неће бити стални и непроменљиви формацијски састави, већ повремено обједињавање неколико јединица ради извршења конкретног задатка, после чега се морају деконцентрисати.

Велико је, такође, питање да ли ће се при употреби нуклеарног оружја, у партизанским дејствима, моћи стварати фронтови чак и онакви какве смо ми имали, нарочито у последњој етапи рата, а да и не говоримо о облицима фронтова који су стварани на другим ратиштима у другом светском рату. Наиме, врло је вероватно да ће фронтове у чијим би основама лежале велике густине снага и средстава на утврђеним линијама и појасевима одбацили сви, а да ће то урадити партизанске јединице у то не може бити никакве сумње. Јер, сасвим је сигурно да нуклеарно оружје обезбеђује релативно брз пробој сваког фронта, без обзира на степен фортификацијске организације положаја и на чврстину трупа које их бране.

Наравно, из овога не би требало извлачити закључак да партизанске јединице и убудуће неће формирати баш никакав фронт према непријатељу, али је више него сигурно да ће фронт у новим условима бити изражен првенствено одбраном осетљивих зона и праваца, са великим али и контролисаним, међупросторима, великом дубином распореда јединица и високом активносту јединица на свим степенима командовања. При томе дозвољава се претпоставка да би се јаче груписање снага на фронту вршило само за потребе активних

дејства, а не за одсудну одбрану положаја методима статичке одбране. Јер, свако веће груписање снага на фронту и дуже задржавање јединица ради одбране положаја крије у себи опасност да се јединице изложе поражавајућим ударима непријатељских нуклеарних средстава. С овим у вези поставља се и питање који се циљеви јављају као рентабилни за дејство нуклеарним оружјем и како у савременим условима треба уопште гледати на овај проблем. Наиме, може се рећи да је све до 1958. године владало мишљење да се као нуклеарни циљеви јављају крупни друштвено-политички и индустријски центри, што значи градови и велика насељена места; затим, рејони концентрације крупнијих снага противника, а што се јединица на положају тиче, сматрало се да је батаљон, односно дивизион, најмања јединица против које би било целисходно употребити нуклеарно оружје. Значи, батаљон и јединице одговарајуће јачине јављале су се као рентабилни атомски циљеви. Мање јединице нису, по правилу, узимане у обзир. Док је ситуација била таква пре неколико година, данас је стање у том погледу нешто другачије. Данас већ преовлађују схватања да као рентабилне атомске циљеве, поред великих објеката, треба рачунати чете, па чак и водове, уколико буду прикупљене на једном месту, било на положају у одбрани, маршу или на одмору. Поставља се даље питање зашто је за релативно кратко време дошло до еволуирања гледишта по овом питању и да ли разлоге за то треба тражити у повећању тактичкој важности мањих јединица као што су чете, водови и јединице одговарајуће величине. Очигледно је да разлози нису у томе, јер чета је и даље остала углавном онаква каква је била раније, тако да њен значај није ни опао ни порастао за последњих неколико година. Ради се овде о нечем сасвим другом, а у првом реду о знатном повећању количина произведених нуклеарних средстава. Више се уопште не ради о десетинама и стотинама атомских бомби. Њихов број, ако узмемо у обзир све атомске силе, пење се данас на десетине хиљада, што само по себи говори да се и број рентабилних атомских циљева мора повећавати приближно истом прогресијом.

У вези са напред изнетим треба, такође, имати у виду да велике атомске силе данас форсирају производњу управо атомских бомби мале и средње снаге тзв. тактичке атомске пројектиле, очигледно да би се што пре дошло до таквих средстава чија ће масовна употреба, првенствено по објектима тактичког значаја, и то кад се противничке снаге налазе у непосредном контакту, обезбедити што успешније напредовање пешадије и тенкова, а да се при томе сопствене снаге које се налазе у борбеном поретку не изложе опасности од дејства властитих атомских средстава. Према томе, све ово упућује на закључак да је питање рентабилности циљева за атомска дејства ипак јако релативна ствар и да то у првом реду зависи од тога са колико се и каквим атомским средствима буде располагало у конкретној ситуацији. Коначно то важи кад су у питању и сва друга борбена средства. Тако, на пример, из нашег рата познато је да је непријатељ у периоду огромне надмоћности у техници употребљавао артиљерију и авија-

цију чак и против малих партизанских група, па и појединаца, што свакако не би чинио да није имао довољно авиона, артиљеријских оруђа и муниције. Јер, оног момента кад се код њега осетила велика оскудица у борбеним средствима, што је било нарочито карактеристично за завршни период рата, непријатељ је и те како водио рачуна где и на који начин да их употреби. У овом периоду непријатељ не само што није тражио мање партизанске јединице по терену, већ се врло често догађало да читаве наше бригаде и дивизије буду поштеђене од дејства непријатељеве авијације, без обзира на то што су се налазиле на маршу у колонама и што још увек нису имале такорећи никаква средства за успешну противавионску одбрану. Непријатељева авијација настојала је да дејствује по оним циљевима који су за њега у датом моменту били најопаснији, па према томе и најрентабилнији, а то, код малобројне и слабе авијације, очигледно нису могле да буду све јединице, без обзира на њихову величину. Можда није изабран најбољи пример за поређење, али он ипак говори да у савременим условима партизанске јединице не могу рачунати да против њих непријатељ неће употребити атомско оружје само зато што ће се појављивати у малим формацијским саставима, као што би била нереална претпоставка да ће свака већа јединица, само зато што је велика, бити рентабилан атомски циљ. Потенцијално она то свакако јесте, а да ли ће и у стварности то постати, зависи првенствено од количине атомских средстава којима непријатељ буде располагао, као и од других елемената конкретне тактичке ситуације.

Следеће веома важно питање јесте: какав би утицај могло имати нуклеарно оружје и његова употреба на слободну територију у партизанским дејствима, у смислу њене улоге и значаја? У вези с овим питањем потребно је одмах нагласити да за сада не постоје никакви разлози који би говорили да би значај слободне територије и њена улога у будућем партизанском рату могли бити доведени у питање. Све оне функције које је слободна територија имала у прошлости, остају актуелне и за савремене услове, иако се проблеми које треба решавати јављају у нешто друкчијем светлу. Ово се нарочито односи на слободне територије која ће вероватно бити веома привлачан објекат дејства непријатељског нуклеарног оружја, готову кад се ради о великим подручјима која су густо насељена и на којима се налазе важни друштвени, политички и економски објекти. Наиме, велико је питање да ли ће убудуће слободне територије моћи да послуже, поред осталог, и за груписање јачих партизанских снага, било да се на њима одмарају, реорганизују, преформирају и сл., било да тако груписане крену у борбене акције ван подручја слободне територије у разним правцима, или пак, према једном већем непријатељском објекту. Врло је вероватно да се таква улога убудуће неће моћи додељивати слободној територији, бар што се тиче дужег задржавања крупнијих јединица на њој. То је једно. А друго, у савременим условима мораће се, вероватно, предузимати и одговарајуће мере да се слободна територија, нарочито градови и већа насељена места, „испра-

зни“, тј. да се већи део становништва исели из градова и распореди на ширем подручју, по мањим селима и засеоцима, а некада и ван насељених места: по баракама, земуницама, под шаторима и тсл. Наравно, то поставља веома сложене проблеме и пред цивилне органе народне власти на слободној територији, и пред војно-територијалне органе и организације за дотичну територију. Решење ових и сличних проблема сигурно ће се тражити, поред осталог, у прецизно израђеним плановима евакуације становништва и изградњи одговарајућих објеката за смештај становништва ван градова и насељених места. Овај задатак, и то не само у погледу планирања и предвиђања, већ и у смислу предузимања конкретних мера, вероватно ће се извршавати у склопу осталих припрема за одбрану земље, при чему се мора водити рачуна да се још одмах на почетку рата сви већи градови могу наћи под ударом непријатељевог нуклеарног оружја. Оно што у том погледу важи у почетку рата за читаву земљу, остаје у пуној важности за слободне територије које ће се у току рата стварати. Разуме се, кад говоримо о потреби иселјавања становништва из градова на слободну територију ни у ком случају не мислимо да ће то бити тотална евакуација. Јер, да ли ће се живот на слободној територији колико-толико нормално одвијати, зависи добрим делом од тога у каквом су стању градови и све оно што се у њима налази. Управо због тога не може ни бити говора о неким тоталним евакуацијама.

Даље, раније смо имали такав случај да је само слободна територија представљала сигуран и поуздан ослонац за смештај и чување како већих количина материјалних средстава, тако и болница и других санитетских установа, у чему су не малу улогу имали управо градови и већа насељена места. Тако ће то вероватно бити и убудуће, с том разликом што и складишта материјалних средстава и болнице морају ићи из градова.

Што се тиче одбране слободне територије, треба такође рачунати са неким новим моментима, који се јављају као логична последица употребе нуклеарног оружја у партизанским дејствима. Према искуствима из нашег рата познато је да се успешна одбрана слободне територије заснивала на одбрани појединих важних праваца, првенствено комуникацијских, са распоредом снага на читавој дубини, при чему су најјаче снаге најчешће биле груписане у унутрашњости те територије, у њеном центру, да би се по потреби могле ангажовати у свим правцима, било активним дејствима или да поседну и бране положаје у дубини. Према томе, само мање снаге биле су у непосредном борбеном контакту са непријатељем док су се веће налазиле груписане у дубини територије, што значи ван непосредног борбеног контакта са непријатељем, тј. његовим снагама које дејствују са земље. Оваква концепција одбране слободне територије мораће, вероватно, да претрпи извесне промене, с обзиром да у потпуности не одговара захтевима партизанских дејстава при употреби нуклеарног оружја. Наиме, ако би структура одбране слободне територије у новим

условима била истоветна са оном из другог светског рата, тј. уколико би се јаче партизанске снаге и даље груписале у унутрашњости слободне територије — ван борбеног контакта са непријатељем партизанске јединице би могле доћи у положај да буду поражене пре него што би стигле да се ангажују у борби. Због тога је врло вероватно да ће ради одбране слободне територије у савременим условима бити целисходније да се јаче партизанске снаге истурају ближе непријатељу, да резерве буду деконцентрисане и ближе јединицама које су у контакту са непријатељем, а да се маневром снага од фронта према дубини и активним дејствима обезбеди одбрана слободне територије. Наравно, ово никако не значи да слободну територију, нарочито ако је у питању шире подручје, треба оголити и оставити је без икаквих снага чак и на већој дубини, с обзиром да би она у том случају постала врло осетљива на ваздушне десанте. Да би се ова опасност отклонила биће потребно да се у њеној унутрашњости нађу мање партизанске јединице, вероватно не веће од чете, чији би задатак био да се боре против десаната, иако ће основу ове борбе сачињавати наоружани народ, тј. становништво које у ту сврху треба да буде организовано и припремљено.

Сада да се поново вратимо на питање одржавања непосредног борбеног контакта са непријатељем и да видимо да ли такав поступак и у којим случајевима представља ефикасно средство за обезбеђење партизанских јединица од дејства непријатељског нуклеарног оружја. Питање је врло интересантно поготово што данас постоји прилично распрострањено мишљење да одржавање непосредног борбеног контакта са непријатељским снагама представља у свакој прилици нај-ефикасније средство за заштиту јединица од нуклеарних напада. Ако пођемо од познате истине да се нуклеарно оружје јавља као нож са две оштрице, тј. да ће у одређеним условима представљати опасност и за оног ко га употребљава, онда се одржавање што тешњег контакта са непријатељем поставља као императиван задатак. Међутим, кад је реч о конкретној реализацији ове поставке ствар стоји мало другачије, односно велико је питање да ли до ње може да дође у свим условима и ситуацијама, а да се при томе не постигне супротан ефекат од онога који се жели. Тако, на пример, ако пођемо од претпоставке да непријатељ поседује нуклеарно оружје, а партизанске снаге не располажу њиме, што ће вероватно бити нормалан случај, онда се одржавање непосредног борбеног контакта са непријатељем може прихватити као целисходно решење, али ако само партизанска јединица у погледу других средстава буде бар у прилично равноправном положају са непријатељем. У противном могло би се догодити да се партизанске јединице непотребно излажу ударима надмоћније технике и да буду поражене и без употребе нуклеарних оружја од стране непријатеља. Значи, надмоћнијем непријатељу би управо конвенирало да му се партизанске јединице што више приближе. Ово се нарочито односи на одбрамбена дејства партизанских јединица, с обзиром да су оне у том случају готово редовно слабије од непријатеља, како у

људству тако и у наоружању. Што се, пак напада тиче, где партизанске јединице имају иницијативу, одржавање непосредног борбеног контакта са непријатељем може у таквим условима да представља прилично сигурну заштиту јединица од дејства нуклеарних средстава, бар за оне јединице и делове који се налазе у првом борбеном ешелону. Партизанске јединице које се налазе у позадини непријатеља, које у нападним дејствима врше обухвате и обиласке, као и оне које се убацују у непријатељев распоред, вероватно неће бити нападнуте нуклеарним средствима, с обзиром да њихов положај у односу на непријатеља сам по себи веома отежава такву могућност. Значи, кад је реч о целисходности одржавања непосредног борбеног контакта са непријатељем у партизанском рату могао би се извући закључак да треба увек полазити од конкретне ситуације сваке партизанске јединице. Јер, свако шаблонизирање поступка баш по овом тактичком проблему крије опасност да се непријатељ успешно обрачунава са партизанским јединицама и без употребе нуклеарног оружја.

Употреба нуклеарног оружја од стране агресора у евентуалном будућем рату, поред већ изнетог, поставља пред партизанску тактику још неке деликатне проблеме који ће се морати решавати на мало друкчији начин него што је то раније био случај. Нуклеарно оружје испољиће свакако веома снажан утицај на борбене поступке јединица што нарочито важи за покрете, маскирање и облике маневра у појединим тактичким радњама.

Узмимо питање покрета и маневра јединице. Према ономе што се до сада зна изгледа да су јединице у покрету (поготово веће и на откритеном терену) знатно осетљивије на нуклеарна дејства од оних које се налазе на положајима, из простог разлога што се јединице на положајима налазе у растреситом борбеном поретку, што су укопане, маскиране и што се најчешће налазе у непосредном борбеном контакту са непријатељем. Да би се проблем покрета јединица могао, ако не у потпуности решити, оно бар ублажити, врло је вероватно да ће се јединице још више него раније морати оријентисати на ноћне покрете; због могућности откривања јединица за време ноћних покрета маскирање још више добија на значају, нарочито кад су ноћи светле а јединице принуђене да се крећу по откритеном терену; у једној маршевској колони вероватно неће смети да буде већа јединица од чете, а одстојање између колона које се крећу по истој маршрути мораће да буде приближно дневном, и на крају, покрети јединица нарочито оних које се налазе на већем просторном удаљењу од непријатеља, биће вероватно краћи, али ће се зато и знатно брже изводити, како би се јединице што пре увеле у борбу или заузеле такав распоред који ће их колико-толико обезбедити од извиђања, а самим тим и од непријатељског напада нуклеарним средствима.

Што се тиче маскирања оно је и раније представљало веома значајан чинилац на плану обезбеђења јединица од непријатељевог извиђања и дејства из ваздуха. Поред других познатих мера које су у ту сврху предузимане, партизанске јединице, кад год су им то те-

ренски услови омогућавали, користиле су веће шумске комплексе који су их готово потпуно штитили од угледа из ваздуха. Склањање чак и већих јединица у шуме практиковано је за време одмора као и пред веће акције за које је било потребно концентрисати веће партизанске јединице. У шуме су се, такође, склањали збегови народа и размештале се партизанске болнице. У савременим условима маскирање још више добија на значају и може се тврдити да ће то бити један од најважнијих задатака партизанских јединица у свим видовима борбених дејстава и код сваког тактичког поступка, као и то да ће га јединице морати вршити са подједнаком озбиљношћу и дању и ноћу. Међутим, велико је питање да ли ће се и убудуће у ту сврху моћи за дуже време користити већи шумски комплекси, с обзиром да нуклеарни напади на јединице које се налазе у шумама, поред других ефеката, изазивају и страховите пожаре. Врло је вероватно да се веће партизанске јединице, на пример, батаљони и бригаде, неће моћи дуже време задржавати у шумама, а поготово неће смети да буду прикупљене и концентрисане на малом простору. Па чак и мање јединице, док бораве у шуми, држаће се више њене периферије и солидно ће се обезбеђивати од непријатељевог извиђања, а и закопавати, тј. изграђивати склоништа. То исто важи за збегове народа и партизанске болнице.

Од увек је било познато да је борба у окружењу и пробој из њега представљала најсложенију и најтежу тактичку радњу коју су партизанске јединице, и не само оне, свим силама настојале да избегну, у чему су, бар што се тиче партизанских јединица, углавном успевале. Али, исто тако је тачно да су партизанске јединице, кад су се нашле у окружењу, успевале, у највећем броју случајева, да сачувају компактност и ударну снагу и да се пробију из обруча. Јер, ни непријатељева авијација ни артиљерија, ни оба ова средства заједно, нису могле саме уништити окружену јединицу. Тај задатак примале су на себе пешадијске, а на претходном терену и тенковске јединице, које су у ту сврху морале да постепено и уз велике губитке стежу и сужавају обруч око опкољене јединице, да засецају њен борбени поредак и да је по деловима уништавају. Тај процес трајао је прилично дуго, тако да су за то време партизанске јединице могле да организују отпор и пробој. Међутим, убудуће ситуација ће се у том погледу квалитетно мењати, јер ће свакој јединици, ако је непријатељ окружи на малом простору, претити опасност од потпуног уништења нуклеарним оружјем. Због тога убудуће партизанске јединице не би никако смеле дозволити да падну у окружење. А, ако се то ипак догоди морају се такорећи моментано пробијати, без обзира на губитке које ће претрпети за време пробоја, јер ће они ипак бити мањи од губитака који могу уследити од нуклеарног оружја.

Нуклеарно оружје испољиће, поред већ изнетог, свој утицај и на тактичке поступке јединица у нападу на градове и већа насељена места. Наиме, и раније је важио принцип да се јединице после заузимања града не задржавају у њему, али се и поред тога догађало

да се цела јединица, или њен већи део, задржи у освојеном граду и по неколико дана. Очигледно је међутим, да се таква пракса убудуће мора избегавати. Ако су у питању већи градови и веће јединице, на пример, батаљон или бригада, оне се после освајања града неће смети у њему задржавати, ако желе да избегну нуклеарни напад. Сличан овоме је и проблем одбране градова и насељених места од стране партизанских јединица кад непријатељ располаже нуклеарним борбеним средствима. Велико је питање да ли ће у том случају бити целисходно ангажовање партизанских снага у унутрашњости насељеног места, или ће бити много боље да се одбрана организује на прилазима граду и његовој периферији.

Нуклеарно оружје испољиће, такође снажан утицај на материјално снабдевање и збрињавање не само партизанских јединица, већ и читавог становништва, што представља потпуно нов елеменат у коме ће се и те како морати водити рачуна, како у припреми рата тако и при извођењу борбених дејстава. Општи услови у којима се води партизански рат као што су: делимична или потпуна окупација земље, могућност искоришћења свих материјалних капацитета за вођење рата и др., све ће то бити веома снажно потенцирано употребом нуклеарног оружја које може проузроковати велика пустошења и уништења материјалних добара, нарочито у почетку рата док окупаторове снаге нису извршиле продоре на територију и успоставиле своје гарнизоне, тј. док и саме нису дошле у положај да се снабдевају са територије коју су запоселе. У току рата дејству нуклеарног оружја биће, вероватно, највише изложена материјална добра на ослобођеним територијама као и други рејони који се налазе под контролом партизанских јединица. Највећу опасност представљаће контаминирање животних намирница, у првом реду хране и воде. Због свега тога пред службу снабдевања поставиће се врло сложени задаци од чијег ће решења у великој мери зависити могућности успешног вођења рата.

Иако је тешко унапред рећи шта треба чинити да би се све последице нуклеарних дејстава, ако не отклониле а оно бар ублажиле, ипак је врло вероватно да ће се основна решења морати тражити у три правца: прво, још за време мира треба створити потребне материјалне резерве и за њих изградити подземна складишта на више места на читавој територији; друго, у току рата још више него раније партизанске јединице морају се оријентисати на отимање материјалних средстава од непријатеља, и треће, на ослобођеној територији треба држати само онолико средстава колико је неопходно да се подмире текуће потребе становништва и јединица које се на њој налазе. Контаминирание животне намирнице мораће се најчешће уништавати.

Што се тиче санитетског збрињавања, проблеми ће бити далеко тежи. У првом реду број рањеника и болесника биће знатно повећан, а лечење дуготрајније, због чега ће санитетска служба бити стављена пред врло тешке проблеме.

Пошто ови проблеми спадају у уско стручну медицинску и санитарску проблематику, на њима се нећемо задржавати. Међутим, неке претпоставке се ипак могу учинити, на пример: да ће се у изградњи медицинских кадрова морати прићи на нове специјалистичке профиле; етапе лечења вероватно ће се знатно скратити и упростити; санитарска и медицинска служба биће јединствена и за народ и за војску, како је то било у нашем рату; болесници и рањеници неће се смештати под отвореним небом и по градовима већ по склоништима и, на крају, партизанске јединице, односно њихове санитарске установе, неће смети бити оптерећене великим бројем рањеника, нарочито не тешким и непокретним.

Ово кратко излагање о утицају нуклеарног оружја на борбена дејства партизанских јединица имало је за циљ да се укаже бар на неке основне проблеме који се с тим у вези јављају, и изнесу неке претпоставке о могућности њиховог решавања у савременим условима. Међутим, ради што комплекснијег сагледавања целокупне проблематике у вези са употребом нуклеарних средстава, потребно је рећи неколико речи о још неким конкретним мерама које ће партизанске јединице вероватно морати предузимати да би се заштитиле од непријатељевих нуклеарних средстава. У те мере углавном спадају:

Прво, извиђање непријатеља. Оно представља, свакако, веома важан задатак у склопу свих мера које ће партизанске јединице морати да предузимају ради заштите од дејства непријатељевог нуклеарног оружја. Јер, без података о месту и положају нуклеарних средстава, њиховом квалитету, врсти, тактичко-техничким особинама, послузи, осигурању и др., партизанске јединице неће бити у могућности да предузму ефикасне мере заштите од напада. Због тога све партизанске јединице, без обзира на величину и место где се налазе, и на тактичку радњу коју намеравају предузети, мораће се максимално ангажовати на задацима извиђања непријатеља. У ту сврху користиће се сва расположива средства и могућности које у датом моменту буду стајале на располагању, као што су: специјални извиђачки органи, патроле, становништво, заробљеници, агентурна служба итд. Заправо, свака партизанска јединица и сваки њен орган, поред других задатака, биће обавезни да прикупљају податке о непријатељевим нуклеарним средствима као и о свему ономе што је с њима у вези. Разуме се, највећи успех у извршавању задатака извиђања може се очекивати од мањих партизанских јединица које дејствују у дубљој позадини непријатеља, с обзиром да ће се тамо најчешће налазити тактичка нуклеарна средства и уређаји за њихово лансирање. Наравно, задатак извиђања неће тиме бити исцрпен, јер ће партизанске јединице, поред извиђања непријатеља и прикупљања података о његовом атомском наоружању, морати да развију широку мрежу извиђачке делатности и на територији која се налази под њиховом контролом ради прикупљања података о земљишту, метеоролошким условима, контаминираним рејонима као и о свему другом што им може, с једне стране, осигурати заштиту, а са друге, предузи-

мање ефикасних мера за отклањање последица нуклеарног дејства. Кад смо код овог проблема потребно је нагласити да ће у савременим условима партизанске јединице располагати одговарајућим стручним органима за извршавање ових задатака, само морамо имати у виду и то да их никада неће бити довољно за потребе свих партизанских јединица, с обзиром да ће њихов број бити велик. Због тога ће бити потребно да се већи број бораца оспособи за ове задатке, што се може обезбедити и за време мира и у току рата.

Друго, партизанске јединице мораће изузетну пажњу да посвете спречавању непријатељевог извиђања што се може постићи ноћним дејствима, покретима и дејствима по лошим метеоролошким условима, маскирањем, укопавањем, хватањем и уништавањем непријатељевих извиђачких органа и др. Наиме, уколико партизанске јединице буду успеле да остану дуже време неопажене од непријатеља и уколико њихове припреме за борбена дејства задрже висок степен тајности — могу рачунати да ће бити солидно заштићене, с обзиром да непријатељ неће насумце употребљавати тако скупа средства као што је нуклеарно оружје.

Треће, врло значајну меру заштите од дејства нуклеарних средстава представљаће, свакако, укопавање јединица на положајима и израда склоништа за људство кад се јединице налазе ван борбе. Склоништа ће се такође морати радити за смештај рањеника и болесника, као и за чување материјалних средстава. Ова мера је значајна не само с тачке гледишта обезбеђења јединица и установа од непријатељевог извиђања, већ и због тога што су ефекти дејства нуклеарних средстава на заклоњене циљеве знатно слабији од дејства на откривеном земљишту. Због тога ће се ранија пракса да се неке партизанске јединице солидно не укопавају само зато што често мењају место боравка и што дејствују ноћу, морати да у потпуности напусте.

Четврто, сматра се да ће једна од одлучујућих мера ефикасне заштите партизанских јединица бити уништење непријатељских нуклеарних средстава и уређаја за њихово лансирање. Чак се дозвољавају претпоставке по којима партизанске јединице не би требало да уништавају непријатељева нуклеарна средства, већ да их заплене и одмах окрену против њега. Ово су свакако идеалне претпоставке, међутим, треба сагледати какве су реалне могућности партизанских јединица за употребу заплених нуклеарних средстава. Ако се има у виду да су нуклеарна средства и уређаји за њихово лансирање веома технички компликовани да њихово уништење директним нападом са земље из непосредне близине представља опасност и за оне који тај задатак извршавају, наравно ако нису у питању стручна лица, и да партизанске јединице, бар у највећем броју, неће имати тако високо квалификован технички кадар (мада ће морати настојати да оспособљавају стручњаке) онда је велико питање да ли ће се и када партизанске јединице прихватити задатка да, рецимо, група бораца изврши диверзију на нуклеарна средства. Још је мање реална претпоставка по којој би партизанске јединице биле у могућности да заплена

средства одмах употребе. Због свега тога врло је вероватно да ће најуспешнији, а врло често и једини, начин борбе против непријатељевих нуклеарних средстава бити ликвидација послуге на уређајима, поред, разуме се, дејства сопствене авијације по њима.

Пето. Као што би била нереална претпоставка да партизанске јединице у савременим условима неће располагати никаквим формацијским личним или колективним средствима за заштиту од нуклеарних дејстава, још би мање било реално рачунати да ће тих средстава бити у количинама које би задовољиле све потребе. Ово исто важи и за јединице и установе које би биле строго специјализоване за атомску заштиту. И баш због тога што ће партизанске јединице углавном оскудевати и у средствима и у стручњацима, најнормалније је претпоставити да ће оне, ради заштите од нуклеарних дејстава, морати веома широко да примењују разне импровизације и да се користе приручним средствима, нарочито кад се ради о самодеконтаминацији. Уколико се, пак, буде располагало формацијским средствима и специјалним јединицама, њихово коришћење свешће се, вероватно, само на отклањање најтежих последица и то код оних јединица које су највише угрожене. Затроване рејоне партизанске јединице ће у највећем броју случајева обилазити, с обзиром да неће имати ни могућности а ни неке велике потребе да врше деконтаминацију земљишта.

Авијација и хеликоптери. Од завршетка другог светског рата до данас догодиле су се крупне промене у развоју савремене авијације, што се добрим делом може објаснити појавом нуклеарног оружја и других средстава за масовно уништавање, која су определила правац развоја авијације и одредила њену улогу у евентуалном будућем рату. С тим у вези карактеристично је да су једно време у војним круговима, нарочито неких великих сила, вођене врло живе дискусије о томе да ли у новим условима авијацију треба уопште развијати као борбено средство, с обзиром да су нуклеарно оружје и ракетна техника готово у потпуности преузели задатке које је у прошлости извршавала авијација, нарочито стратегијска. Може се рећи да дискусије о томе још увек трају али су већ ушле у такву фазу у којој углавном нико више и не поставља тако екстремна питања: да ли авијација треба или не треба да постоји као борбено средство. Наиме, изгледа да се дошло до сасвим реалног закључка да авијација и даље задржава нека специфична својства и предности који не могу бити у потпуности замењени нуклеарним и другим средствима, што значи да она остаје, само се поставља питање њене улоге у оквиру оружаних снага. Војни кругови неких земаља, и не само они, сматрају на пример, да ће авијацији у евентуалном будућем рату припасти помоћна тј. другогостепена улога; други, пак, заступају тезу да ће и даље имати прворазредни значај, а има и таквих који сматрају да се она јавља као основно средство тзв. одмазде, што значи као главно средство стратегије у евентуалном будућем рату. Но, без обзира на овако опречна теоретска гледишта која, истина, нису остала без извесног утицаја и на решење практичних проблема везаних са изградњом ваздухоплов-

них снага у појединим земљама, ситуација је данас таква да се авиони све масовније производе, а у техничком смислу и тактичком погледу стално усавршавају. За нас је управо питање квалитета савремене авијације и најинтересантније, с обзиром да она као борбено средство није нова појава и да смо кроз властиту праксу имали прилике да се упознамо са њеним утицајем на борбена дејства партизанских јединица.

Захваљујући огромном напретку науке и технике, првенствено електронике, радарске технике и аеродинамике, савремена авијација, и то мање-више све врсте авиона, данас је квалитетно друкчија од оне која је била у употреби за време другог светског рата. Уместо клипног четворомоторног авиона који је био најсавршеније борбено и транспортно средство у ваздухопловном наоружању водећих армија у прошлом рату, појавиле су се нове машине чија је брзина равна па чак и већа од брзине звука, са великим акционим радијусом и плафоном пењања. Поред тога савремени авион, било да је реч о ловцу или бомбардеру, оспособљен је за летење и дејство по сваком времену и у свако доба дана. Захваљујући техничком савршенству инструментата (радио и електронским средствима) који су уграђени у саму машину, савремени авион је у могућности да потпуно самостално проналази циљеве на земљи и у ваздуху и да врло прецизно дејствује по њима, и то са великих висина. Овакав авион срећемо данас у оним армијама које су у стању да их производе, купе или на други начин набаве. А што се тиче великих сила, оне су клипну борбену авијацију готово потпуно избациле из наоружања и прешле на масовну производњу млазних и турбо-млазних авиона. Нарочито се запажа све масовнија производња транспортних авиона која треба да омогући брзо преношење материјалних средстава и људства на што веће даљине. Све ово говори да и партизанске јединице у евентуалном будућем рату морају рачунати да ће имати посла управо са оваквом авијацијом, без обзира што се овде-онде још могу чути мишљења да ће непријатељ у борби против партизана употребљавати претежно клипну авијацију, наводно због тога што савремени авион, због своје брзине и других захтева (модерни аеродроми, дугачке полетно-слетне стазе итд.), неће бити ефикасан против циљева као што су партизанске јединице пошто су мале, брзо се крећу, мењају места боравка итд. Овакве претпоставке тешко се могу одржати. Најиме, у борби против партизана може се употребити свака авијација, поготово ако партизанске јединице не располажу одговарајућим противавионским средствима, али очиту предност има савремена авијација, јер она не само што је бржа и прецизнија од клипне, већ је способна да носи и највеће атомске бомбе од којих, као што је већ истакнуто, партизанске јединице неће бити поштеђене. Против клипне авијације партизани се могу борити и класичном противавионском артиљеријом па чак и пушкама, док су за ефикасну борбу против савремене авијације потребна адекватна средства којима они ни убудуће вероватно неће располагати.

Што се тиче хеликоптера ваља нагласити да су они од средстава за пребацивање курира у другом светском рату прерасли у врло

савремено транспортно средство способно за преношење комплетних ваздушно-десантних јединица на велике даљине и за њихово искрцавање на сваком терену. Ова чињеница сама по себи говори какву опасност за партизанске јединице могу представљати хеликоптери као ваздушно-десантно средство. Док је за спуштање падобранских и једриличарских десаната потребан раван и откривен терен, као и рејони релативно широких размера (зависно од величине падобранске јединице), дотле се хеликоптерски десанти могу искрцати на свакој тачки, без обзира на рељеф земљишта. Другим речима то значи да ће их непријатељ веома широко примењивати у борби против партизана. Није, такође, за потцењивање ни улога коју хеликоптери могу одиграти у снабдевању одсечених или од база сувише удаљених непријатељских јединица, као и њихова улога у евакуацији рањеника и болесника. Опасност која прети од хеликоптерских ваздушних десаната поставља пред партизанске јединице врло сложене задатке у погледу организовања и извођења противдесантне одбране, нарочито кад је у питању одбрана слободне територије на којој се из већ наглашених разлога не могу лоцирати јаче партизанске снаге. Због тога, поред убичајених мера: појачаног извиђања, тајности покрета и другог, читав народ и јединице које се налазе на слободној територији мораће да буду организовани и припремљени да у свакој прилици могу прихватити борбу против непријатељских ваздушних десаната. Пошто је нормално претпоставити да ће непријатељ употребљавати мање хеликоптерске десанте у ближој дубини борбеног поретка партизанских јединица, без обзира да ли ове нападају или се бране, свака партизанска јединица мораће, вероватно, да одвоји један део снага, свакако мањи, који ће имати задатак да се обрачунава са непријатељским ваздушним десантима. Тај обрачун мораће бити брз, одлучан и дефинитиван. Свако одуговлачење крије у себи опасност да партизанска јединица падне у окружење, с обзиром да ће непријатељ увек вршити десант у комбинацији са другим дејствима са земље и из ваздуха. А његова средства су таква да може не само обезбедити успешно спуштање десанта, већ и његово брзо спајање са снагама које наступају с фронта, поготово ако се ради о земљишту које је погодно за употребу оклопних и мото-механизованих јединица. Због тога ће партизанске јединице које дејствују у равници бити много осетљивије на ваздушне десанте, упркос чињеници да је њихова употреба и технички и тактички могућна на сваком терену.

Оклопне јединице, било да се ради о тенковима, транспортерима или оклопним аутомобилима, заузимају истакнуто место у структури оружаних снага свих великих и индустријски развијених земаља и већ данас су код неких армија копнене снаге практично претворене у оклопне и мото-механизоване формације, а појам пешадије у класичном смислу код неких армија више и не постоји. За велике армије, са јаким економским и индустријским потенцијалом, које су опремљене нуклеарним оружјем и другим средствима за масовно уништавање, оваква концепција развоја копнених снага у потпуности одговара

њиховим војним доктринарним и основним захтевима савременог рата. Наравно, при свему томе треба имати у виду да и у овим армијама постоје специјалне јединице које су намењене за борбена дејства на теренима непроходним за технику, само је њихов број у односу на оклопне и мото-механизоване јединице јако мали, пошто се сматра да постоји довољно других средстава (првенствено нуклеарно оружје и ваздушни десанти) са којима се и на непроходном терену може изборити решење без или са ангажовањем малог броја јединица копнене војске брдских формација. Колико је ова теза исправна ствар је за дискусију, али је сигурно да у савременим условима партизанске јединице морају рачунати као са готовом чињеницом да ће непријатељ против њих масовно употребљавати оклопне јединице, разуме се, на земљишту које омогућава њихову употребу. Заправо, врло је вероватно да у равници неће ни дејствовати друге непријатељске копнене формације, осим оклопних и мото-механизованих. Ако је ова претпоставка реална онда се с правом може поставити питање каква је перспектива борбених дејстава партизанских јединица у равницама и на маневарском земљишту. Очигледно је да ће ситуација у том погледу бити знатно неповољнија од оне какву смо имали у току другог светског рата кад оклопне јединице нису биле тако масовно заступљене не само против партизана, него уопште. Само нас то никако не би смело навести на закључак да ће борба партизанских јединица у равници, у савременим условима, бити онемогућена. О томе се уопште не ради, већ се поставља питање на који начин ће бити могућно, ако не лишити, а оно бар донекле умањити предности непријатеља које му доносе оклопне јединице у борби против партизана у равници, и шта треба учинити да отпор буде успешан и у таквим условима.

Врло је вероватно да се решење овог проблема мора тражити, пре свега, у рушењу и запречавању које мора узети веома широке размере, много веће него што је то био раније случај, кад је у равници дејствовала углавном непријатељева пешадија; затим у већој маневарској способности јединица, што поред осталог значи да у равници, по правилу, не би требало ангажовати крупније партизанске јединице; партизанске јединице које буду дејствовале на терену проходном за технику биће потребно солидно наоружати и опремити противоклопним средствима, нарочито ручним реактивним бацачима, експлозивом и средствима од запаљиве смесе, што се мора обезбедити још за време мира и у току рата заплењивањем од непријатеља, и на крају, све партизанске јединице кад се налазе на положајима у равници мораће

посебну пажњу да посвете организовању противоклопне одбране. Ко-муникације морају бити темељито порушене без обзира на то што ће се та мера негативно одразити и на употребу сопствене технике, с којом партизани у савременим условима треба, такође, да рачунају. Јер, предност непријатеља у техници биће вероватно таква да ће се партизанима ова мера и жртва свакако исплатити.

На крају излагања о утицају савремених борбених средстава на партизанска дејства могућно је извући два основна закључка и то:

Прво. Иако су партизанске јединице због саме природе и карактера партизанског рата у релативно повољнијем положају од других, нарочито што се тиче могућности непријатеља да против њих употреби нуклеарно оружје, оне су ипак јако осетљиве на дејство савремених борбених средстава, што пред партизанску тактику поставља нове и врло сложене проблеме.

Друго. Без обзира на то што савремени услови доносе и нове проблеме, целокупне претходне анализе, закључци и оцене овде изнете потврђују изванредан значај искустава минулих партизанских ратова и партизанских дејстава, а у првом реду нашег народноослободилачког рата за савремену теорију партизанског ратовања.

НЕКА РАЗМАТРАЊА О ОРГАНИЗОВАЊУ КОМАНДНИХ МЕСТА

Командно место било ког степена одувек је привлачило непријатеља, иако га је у класичним условима било тешко открити и уништити. С друге стране, да би се сопствено командно место сачувало постављао се захтев о одржавању његове тајности, дуготрајности, издржљивости и отпорности на све видове непријатељевог дејства.

Пошто ће командна места бити у будућем рату изложена и удару нуклеарног оружја, неопходно је и систем командовања прилагодити новонасталим условима. Стога се данас тај проблем свестрано проучава. Већ годинама се у разним армијама проналазе и испитују боље форме и методе командовања и савршеније организације штабова. У тражењу бољих форми и метода обезбеђења непрекидности командовања војни теоретичари разних земаља дошли су до различитих гледања. Међутим, сви се слажу у томе да је у савременом рату неопходно сваком степену командовања, од пука навише, створити резервну команду. Наиме, ако знамо да је командно место било ког степена један од најважнијих елемената у борбеном распореду, да његово уништење или чак онеспособљавање доводи до дезорганизовања командовања, може се закључити да ће оно увек бити приамљив и рентабилан циљ атомског удара.

Треба очекивати да ће се савремена дејства карактерисати многобројним компликованим и врло динамичним ситуацијама које ће се временски и просторно врло брзо мењати. Ово ће од органа команди захтевати способност да најразноврснија питања решавају врло тачно и експедитивно, а пошто ће обим проблема и задатака којима ће се они бавити бити много већи него у ранијим — класичним условима, то ће, свакако, изискивати од њих и веће физичко и умно напрезање. С друге стране, командама се поставља захтев да од постојећег броја својих органа издвоје изванредан део и формирају резервну команду. Дакле, јавља се опречност и неадекватан однос броја послова — задатака према броју органа команди и људи у њима. Међутим, без обзира на све, та опречност мора се свесно толерирати и прибећи стварању резервне команде.

С обзиром на нужност стварања резервне команде као предуслова за обезбеђење континуитета командовања у савременом рату, размотрићемо реалне могућности штабова за остварење тог захтева.

Тактичка јединица и њена команда до пријема задатка, тј. пре ступања у борбу, најчешће ће се налазити у очекујућем рејону. Ту ће и команда доносити одлуке. Дакле, она ће се, овисно о ситуацији, налазити више или мање удаљена од фронта. Ако узмемо да ће у очекујућем рејону ситуација за дотичну команду бити релативно „мирна”, тајност ће се моћи сачувати предузетим мерама маскирања. У тој ситуацији, начелно, неће бити потребно да се одваја део команде и образује резервна команда. Дакле, у припремном периоду, у време процеса рада на доношењу одлуке, тј. кад се у команди јављају најобимнији послови и када су њени органи највише ангажовани и потребни команданту за доношење што правилније и потпуније одлуке, они ће бити сви ту и радити као јединствен колектив.

После овог периода, тј. кад се већ одлука у команди донесе, кад се она пренесе на извршиоце и јединице се из очекујућег рејона покрену и стигну у рејон извођења дејства, тј. непосредно на линију фронта, јавља се потреба за развијањем командног места и за одвајањем дела кадрова команде ради стварања резервне команде. То не значи да и касније, у току извођења борбених дејстава, командант неће доносити одлуке. Међутим, пошто је већ за почетну ситуацију, на основу добро процењених свих елемената, одлука донета и предвиђен план дејства, њему неће бити тешко да после тога без ангажовања целокупног колектива команде доноси потребне одлуке. За време динамике боја (супозиција) обично ће командант, нарочито кад је у питању нижа јединица, доносити одлуку сам или уз најнеопходније консултовање начелника штаба или неког другог по одређеном питању најупућенијег органа. Команданту, дакле, неће бити на командном месту у току боја нужни сви органи команде. Према томе, постоје реални услови да се извршен део органа команди одвоји и упути на резервно командно место.

Поделом команде било ког степена неће се моћи у свим органима оба дела обезбедити одговарајући број и квалитет људи. У том погледу командно место ће бити у повољнијим условима него резервно командно место и попуниће се у складу са ситуацијом, према потребама за рад на обављању задатака. Међутим, требало би да је и резервна команда и по броју и по квалитету кадрова таквог састава, да буде способна да се у датој ситуацији стави на чело јединице, преузме и продужи командовање. У том смислу не би смело да буде импровизиција, нити би се смело допустити да се на резервно командно место упути група официра који ни по броју, ни по квалитету, ни по познавању функције командовања не би били у стању да у случају потребе преузму командовање. Притом ће ситуација диктирати које ће органе командант задржати на командном месту, а које ће упутити на резервно. Тако, на пример, у припремном периоду, тј. у процесу доношења одлуке, често сви елементи почетне ситуације неће бити довољно јасни, због чега ће се неком роду или служби дати само општи задаци. Ако командант сматра да ће се почетком дејства ситуација разјаснити и подаци допунити, он ће органе таквог рода или службе задржати на командном месту, јер су му неопходни за даље командовање.

Начелник штаба је после команданта најпозванији да познаје стање и делатност целокупне јединице. Он је организатор и координатор свих послова команде. Непосредно сарађује са командантом при доношењу одлука и његов је први заменик. Но, и поред свега тога, за време борбених дејстава начелник штаба се не мора налазити увек на командном месту. Ако је ситуација већ у припремном периоду била довољно јасна и командант донео одлуку на основу добро проучене и довољно јасне ситуације, онда неће бити преко потребно да он буде уз команданта. У том случају начелно ће бити правилније да се он стави на чело резервног командног места. Насупрот томе, тј. ако је командант на основу недовољно јасне ситуације донео одлуку која ће се допуњавати у току борбе, биће му неопходнија непосредна помоћ најближих сарадника, па ће бити правилније да начелник штаба остане уз команданта.

Исто тако, у ситуацијама које захтевају да се одлука донесе по скраћеном процесу рада штаба, када нема времена за детаљну анализу свих проблема и елемената ситуације, биће потребно да начелник штаба буде уз команданта на командном месту. Но, чим се команда растерети послова ваља настојати да он пређе на резервно командно место.

У вези са потребама командовања, док се начелник штаба налази на командном месту, неопходно је да његов заменик буде на резервном, и обрнуто, чим начелник штаба пређе на резервно, његов заменик одлази на основно командно место.

Распоред осталих органа штаба зависи од потребе и ситуације. Ако су органи родова, на пример, у неким нижим командама уједно и командири или команданти дотичних родовских јединица, неће бити могућно делити их на командно и резервно командно место. Они ће се по правилу налазити са својом јединицом, а заменике — уколико их имају — послаће на командно место. Оним, пак, органима родова који у јединицама немају заменике диктираће конкретна ситуација да ли ће се налазити на командном месту или у јединицама. Начелно, оне органе рода — службе чија почетна ситуација није била јасна, а очекује се да ће се разјаснити почетком дејства, командант ће потребно време задржати на командном месту. У вишим командама где у одељењима — одсецима родова има већи број официра, лакше је извршити распоред и обезбедити да сви потребни родови и службе буду заступљени и на резервном командном месту.

И органи позадинских служби распоређују се на оба командна места. Притом је најпогодније да се помоћник за позадину са неопходним бројем својих кадрова налази уз команданта. Остали би се налазили на резервном командном месту.

Остали органи команде распоредили би се према потреби за обављање задатака. Сматрам, међутим, да нема никакве потребе да се клуб, финансијски и правни органи распоређују у рејону командних места, већ да је најповољније решење ако се они, бар у тактичким јединицама, сместе негде у рејону базе.

Најбоље ће бити ако се команда стана у тактичким јединицама распореди у рејону командног места, а да уједно извршава задатке и обавезе и за рачун органа на резервном командном месту. Због тога би и њен размештај требало да буде такав да се што је више могућно скрати одстојање између њих.

Оваквом поделом органа команди и њиховим распоредом основна команда би и по броју и по квалитету могла извршавати послове који ће искрсавати у току боја. Исто тако створила би се резервна команда, која би већ у почетној ситуацији била потпуно укључена у рад на одлуци команданта, а затим би праћењем ситуације са резервног командног места била у стању да у датој ситуацији преузме командовање.

Иако се изнетом поделом и организацијским мерама обезбеђује рад команди и непрекидност командовања у савременим условима рата, биће такођер неопходно организовати, планирати и предвидети мере за обезбеђење непрекидности рада ако би целокупна команда — и на командном и на резервном командном месту — била потпуно уништена. У таквим случајевима, по мом мишљењу, командовање се може обезбедити на један од следећих начина:

— преузимањем командовања од штаба нижег степена, на пример, да команда пука замени уништену команду дивизије и сл. У таквим случајевима најбоље је да то буде она команда ниже јединице која се налази на мање важном правцу или је у другом ешелону;

— преузимањем командовања од штаба непосредно вишег степена. У том случају то би био онај део команде вишег степена који се налази на резервном командном месту или би се формирала посебна група — нова команда;

— да то буде она команда истог степена која је неангажована и налази се у другом ешелону.

У свим тим случајевима, поред осталих мера и припрема, биће потребно да команде предвиђене за преузимање дужности уништене команде буду информисане и непрекидно обавештаване о ситуацији на фронту оне јединице чију команду треба да замене у датој ситуацији.

Резервна команда функционисаће привремено, дуже или краће време, а посебно кад команда нижег степена преузима дужност уништене команде вишег степена. Ово у првом реду због тога што у резервној команди има мање органа и кадрова тако да ће њихова напрезања бити већа и неће бити у стању да дуже добро командују. У свим таквим случајевима претпостављена ће команда, овисно о ситуацији, раније или касније морати или да привремену команду попуни одговарајућим органима или да формира и постави потпуно нову команду.

Сматрам да би било погрешно ако би се обавештавање органа на командном и резервном командном месту о ситуацији на фронту и одлукама вршило методом „свако по својој линији“, на пример, да оперативни орган са командног места обавештава оперативни орган на резервном, начелник артиљерије артиљерца, начелник инжињерије инжињерца итд.

Овај метод не само што не би обезбеђивао јединствено командовање, већ би се понављањем обавештења губило време. Наиме, сваки орган би приликом обавештавања свог органа на резервном командном месту требало да нешто рече и о општој ситуацији на фронту. На пример, начелник артиљерије не би могао рећи само: „Противоклопни одред избио је на противоклопну линију бр. 2“. Такав извештај био би непотпун и недовољно јасан. Нормално би требало рећи где се налази непријатељев борбени поредак, посебно тенкови, а где сопствене пешадијске јединице и т.сл. Пошто би и остали органи на сличан начин обавештавали о ситуацији, то би се неколико пута непотребно понављали готово исти подаци из опште ситуације. Тиме би се губило време, могла би се створити забуна, а неизбежна би била и непрецизност или боље рећи нејединственост и неуједначеност. Поред тога, превише би се непотребно оптерећивала средства везе, а због њиховог недовољног капацитета и немогућности да се једновремено свим кореспондентима удовољи, створила би се извесна нервоза код органа на командном месту. Они би тражили разна права „првог“ или „приоритетног“ и сл. Ваља поменути и то да би се овим методом трошило много времена и да би се сувише ангажовали и замарали како органи на командном месту ради предавања обавештења, тако и органи на резервном командном месту ради пријема тих обавештења.

Из овог произилази да начин обавештавања органа на резервном командном месту треба да се заснива на другом принципу. Најбоље би, мислим, одговорило обавештавање преко једног центра — органа. И раније се на командном месту одређивао оперативни дежурни који је, поред осталог, водио карту ситуације, и преко њега су се обавештавали сви органи, претпостављена команда и суседи. Оваква лица — органе у оквиру командног места и даље би требало одређивати. Њих би сви органи родова и служби на командном месту обавештавали о ситуацији уједно се информишући о елементима потребним за потпуније праћење ситуације по свом роду — служби и за координацију рада. Дежурни би све добијене податке уносио на карту и у друге потребне предлоге. Тако створен увид у општу ситуацију на фронту јединице јединствено би се пренео одређеном лицу на резервном командном месту, које би обавештавало све остале органе. Због озбиљности и важности овог задатка оперативни дежурни не би смео да иде од једног до другог органа и да тражи елементе ситуације, већ су они дужни да га обавештавају. Поред тога, њега би требало ослободити свих других задатака и обавеза.

Овисно о условима рада и обиму послова, број лица за ове задатке може бити већи или мањи. У командама нижих тактичких јединица довољно је по једно лице на командном и резервном командном месту, које би се смењивало свака 24 часа. Међутим, у вишим командама, због обимности посла око обавештавања, можда би било погодније одредити два до три лица, што би зависило о величини јединице.

Такав систем обавештавања не искључује могућност да се поједини органи на командном и резервном командном месту по потреби међусобно обавештавају. Напротив, то ће бити потребно, нарочито у вишим командама, и тиме ће се обавештавање допуњавати. Поред тога, ради обавештавања о ситуацији и намерама команданта, поједини органи ће каткад са резервног лично долазити на командно место.

Карактер борбених дејстава у савременим условима поставља обимније задатке и захтева већа напрезања штабова него у класичним. Поред тога, у евентуалном будућем рату ствараће се компликоване ситуације које ће се брзо мењати и које ће баш зато захтевати моментано реаговање команди. То намеће органима команде потребу за непрекидним праћењем и разматрањем развоја борбе, како би увек били у стању да команданту дају неопходне ажурне и свестране податке потребне за доношење одлуке. Ово ће, међутим, бити утолико теже остварити што је атомско оружје утицало на пораст темпа дејства, ширине рејона и појасева, дубине задатака, као и на друге елементе, услед чега су и обим задатака и круг интересовања штаба много порасли.

Главни део послова које ће обављати органи штаба треба, према свему изнетом да буде повезан првенствено са задацима који захтевају моментано реаговање команданта. Међутим, понекад ће баш оперативни и обавештајни официри бити ангажовани другим, мање важним пословима, као што је, рецимо, техничка обрада докумената. То цела њихову пажњу, одваја их од основног задатка и преоптерећује. Проблем захтева да се приступи његовом решавању са разних аспеката. Пре свега ваља размислити о подели задатака између органа на командном и резервном командном месту. Поред тога, биће потребно ревидирати класичну документацију, ослободити се непотребне, а тежити да се што више упрости она што остаје, имајући увек у виду да основна делатност органа на командном месту мора бити усмерена непосредно на управљање и командовање јединицом.

Не би требало схватити нити тако поставити органе на резервном командном месту да стоје „скрштених руку“ и чекају да по уништењу основног командног места преузму његове функције. Да би могли да преузму функцију командовања органи резервне команде морају непрекидно пратити ситуацију и процењивати све њене елементе у истом обиму као и органи на командном месту. То значи да и они морају увек бити у стању да поднесу свој предлог команданту. Ако се на челу резервног командног места налази начелник штаба, овакав став има нарочит значај, јер од њега може командант чешће захтевати да предложи одлуку или решење за неку одређену ситуацију. Можда би баш органи на резервном командном месту могли да одржавају везу са суседима ради обавештавања о ситуацији и осталим интересантним елементима или, пак, да по том питању испомажу основну команду. Они би, даље, требало да се баве контролом спровођења и извршења командантове одлуке, као и да обрађују документе који се израђују на основу те одлуке, да израђују и достављају ре-

довне дневне извештаје, састављају разна требовања, да се баве разним студијама, анализирају искуства итд.

Ако би резервна команда обављала наведене задатке растеретили би се органи штаба на командном месту и омогућило би им се да се више ангажују на извршавању непосредних задатака око командовања. С друге стране, органи штаба на резервном командном месту непрекидно би и ажурно пратили ситуацију и тиме били у стању да у сваком моменту без икаквих тешкоћа преузму командовање.

Поред наведених задатака, резервна команда се може искористити и у извесним посебним ситуацијама. Тако ће, на пример, при изразитом повећању рејона и појасева дејства тактичких и оперативних јединица, услед дубоких продора или ваздушних десаната, често доћи до непредвиђених, самосталних „жаришта“ борбе. На таквим правцима или местима можда ће бити неопходно ангажовати посебну команду, јер би се раздвајање пажње основне команде на два правца могло штетно одразити. У таквим условима командант може дати задатак органима штаба на резервном командном месту да преузму командовање на одређеним деловима положаја.

У почетку је речено да је командно место одувек било примамљив циљ и да су обе стране тежителе његовом уништењу. Данас кад постоје савременија средства за откривање и уништење циљева, то питање постаје још изразитије. Нарочито ће бити примамљива и стављана под атомски удар командна места штабова армија, корпуса па и дивизија. Усавршавањем атомског оружја и израдом бомби и пројектила мање моћи рентабилни постају и мањи циљеви, као што је, на пример, командно место пука. Логично је, такођер претпоставити да ће командна места дивизија, а посебно пукова, бити уништавана и непланираним атомским ударима. Начелно, атомско оружје за непосредну подршку трупа биће примењивано у зони тактичке дубине на главним правцима напада, односно на правцима који изводе ка тежишту одбрану. А управо на земљишним просторијама у дубини тих зона обично се размештају командна места пукова и дивизија, која могу бити тим лакше откривена што ће пажња супротне стране на тим правцима бити активније усмерена. Другим речима, сасвим је вероватно да ће та командна места бити стављена било под планиране или непланиране ударе атомског оружја. Ово захтева да се командна места пукова и дивизија не размештају на тежишту дејства, већ негде на периферији тих рејона или праваца иако се то донекле коси са неким досадашњим схватањима. У вези с тим, приликом процене ситуације биће потребно ценити, поред осталог, који правци и објекти могу бити изложени атомском удару и на основу тога одредити и локацију командних и резервних командних места.

Кад год постоје повољни земљишни услови, за размештај командних и резервних командних места треба широко користити кланце, јаруге, пећине, подземне ровове — галерије, поткопе, тунеле итд. Овакви објекти посебно долазе у обзир за више штабова. Уколико нема погодних земљишних услова, командна места се укопавају. У зависности од времена, снага и средстава којима се располаже за

уређење КМ, оно ће бити више или мање развијено у фортификацијском смислу. У сваком случају требало би настојати да се радови и у току борбе усавршавају и допуњују. Потребно ће бити да рејон командног места буде заклоњен од осматрања са земље и из ваздуха, а објекти на њему добро маскирани. У том циљу бирају се скривени прилази и такав рејон где је командно место удаљено од маркантних објеката на земљишту. Посебно ће бити потребно да се избегавају насељена места зато што су уочљива и што повећавају ефект ударног и топлотног дејства атомске експлозије. Сем тога, треба pazити да у непосредној близини командног и резервног командног места не буду делови борбеног поретка који су примамљив циљ непријатељеве артиљерије, авијације и атомског оружја.

Један од услова који треба да задовољи рејон размештаја командних места је да је обезбеђено организовање и одржавање трајне и еластичне везе са потчињеним јединицама, претпостављеном командом и суседима, као и да су омогућени добар распоред и размештај органа штаба и што повољнији услови за рад.

Командно и резервно командно место уређују се, организују и постављају истовремено. Одстојање од јединица прве линије може бити врло различито, што ће зависити од карактера земљишта, величине јединице, задатка и начина његовог извршења, врсте и могућности средстава за везе, ситуације у погледу евентуалне употребе атомског оружја и многих других фактора. Начелно, оно ће износити од $1/3$ до $1/2$ ширине фронта дотичне јединице. Резервно командно место у одбрани обично ће се постављати позади и у страну од основног. У нападу оно ће бити са стране или испред основног командног места. Одстојање између њих условљено је тежњом да оба не буду једновремено захваћена експлозијом истог атомског средства. Под претпоставком да се употреби атомско средство јачине до 20 КТ, то одстојање просечно износи 3—4 км за дивизију и мање тактичке јединице. За оперативне јединице оно се повећава на 7—8 км, јер се претпоставља да би таква командна места била тучена нуклеарним оружјем веће моћи — до 100 КТ. Ако земљиште пружа повољне услове (маска) и солидно се фортификацијски уреди, могу се дозволити и мања одстојања.

Командна места се за време борбених дејстава премештају са трупама, не допуштајући битно одвајање од њих, јер би се тиме погоршали услови командовања. Поред тога, са командног места ваља обезбедити лични контакт са потчињеним командантима и штабовима. То ће се постизати у првом реду одлажењем официра штаба у јединице са претходним наређењима, заповестима и ради контроле дејства. Ако је то потребно ради ближег контакта са јединицама и ако тиме побољшава услове командовања, командант може у извесним приликама неко време руководити и са резервног командног места или са командног места потчињеног старешине. При постављању командног места води се рачуна и о томе да се командантима тактичких и нижих оперативних јединица омогући одлазак на сваку

тачку у зони дејства њихове јединице, уколико то ситуације или услови командовања буду захтевали.

Величина штаба, број његових органа и услови које пружа земљиште утичу на величину рејона командног места и начин размештаја команде. При размештају се тежи стварању што бољих услова за рад и што сигурнијој заштити од атомског удара. Код већих штабова који, разумљиво, имају и већа одељења односно одсеке, органи команде размештају се по групама, водећи рачуна о сродности послова и о растреситом размештају унутар групе. Тих група може бити 4—5 и више, а растојање између њих од 1000 до 1500 метара, тј. толико да се растреситим груписањем отклони опасност да једном атомском експлозијом не би била захваћена читава команда. Растојање између одељења — одсека у оквиру групе, ради обезбеђења услова за рад и координацију, не би требало да је веће од 200 метара.

У командама мањих тактичких јединица, због релативно малог броја органа команде, поготово кад се поделе на два дела, нема потребе да се њихови органи на командном и резервном командном месту размештају на већим растојањима, но и они се ради обезбеђења повољнијих услова за рад, сарадње и координације групишу по сродности послова у потребан број група, с тим да се оперативни дежурни налази негде у центру тог распореда. Средства и јединице одређени за заштиту командних места распоређују се непосредно око њиховог рејона, сходно плану обезбеђења.

Потребе обавештавања и контакта на релацији командно место — резервно командно место изискују да се између њих успостави сигурна веза, без које резервна команда не би могла правовремено добијати податке о развоју ситуације, намерама и одлукама команданта и сл., нити би била у стању да у случају потребе преузме командовање.

У командама нижих тактичких јединица, чија су командна и резервна места ближе линији фронта, радио-средства нису подесна за одржавање везе. Ово у првом реду због опасности откривања радио-станица, а тиме и рејона резервног командног места које у том периоду не би смело бити откривено. Поред тога, тиме би се још више повећао и онако презасићен радио-саобраћај, на дубини распореда тактичких јединица. Основно средство везе између командног и резервног командног места требало би да буде жична веза, којом се обезбеђује и тајност и брзо преношење обавештења. Њу могу допунити курири. Међутим, пошто ће на резервном командном месту бити постављене радио-станице, предвиђене за рад у случају уништења основног командног места, тј. кад резервна команда преузме командовање, оне се и пре тога могу користити, али искључиво за слушање. Постављањем ових средстава у радио-мрежу командног места непрекидно се могу слушати сви извештаји потчињених, одлуке и наређења команданта своје јединице као и претпостављене команде. Тиме би се систем обавештавања знатно допунио.

У вишим командама, чија су командна и резервна командна места лоцирана даље од линије фронта, моћи ће се успоставити и

радио-веза, али помоћу радио-станица мањег домета које непријатељ, с обзиром на удаљеност од фронта, не би могао слушати и открити.

Ради обезбеђења непрекидног командовања требало би, поред командног и резервног командног места, предвидети и 1—2 наредна командна места на која би се команда по потреби премештала, водећи рачуна да то премештање буде темељито организовано како се ни у ком случају не би реметило командовање потчињеним јединицама нити веза са претпостављеним и суседима.

Утицај ситуације и развој догађаја на фронту основни су фактори који утичу на премештање командног и резервног командног места. Мере за премештај морају се притом благовремено предузети. Наиме, чак иако је унапред одређен и уређен рејон наредног командног места, уколико и премештање команде није благовремено планирано и припремљено, такав пропуст може довести до делимичног прекида веза.

Најповољније време за премештање командних места је кад на фронту дејства нису тако интензивна или кад је видљивост слаба. Но, може се десити да развој ситуације захтева премештање командног места кад је интензитет борби на врхунцу. Тада претходно треба обезбедити да се свим потчињеним дају јасни задаци, а затим се приступа премештању. Уколико се, пак, на фронту решава исход битке при чему је неопходан непрекидан контакт команде са потчињенима, командно место не би требало премештати док се ситуација не рашчисти без обзира на личну несигурност састава.

Уопште узевши, тешко је одредити кад треба премештати командно место. То се питање решава првенствено ако не и искључиво са гледишта непрекидности и сигурности командовања јединицама и одржавања сигурне везе са претпостављеним и суседима, а не предвиђањем ма каквих норми. Конкретна ситуација ће утицати и на то да ли ће се најпре премештати основно или резервно командно место.

Постојањем резервног командног места, поделом и распоредом команди, тј. једновременим организовањем и поседањем оба командна места, обезбеђује се дуготрајнији рад на основном командном месту. Поред тога, тако организованим командовањем избегава се онај критични момент који је у класичним условима долазио до изражаја за време премештања командног места, а то је празнина у командовању. У новим условима то отпада, као што отпада и потреба да се средства везе и органи команде са командног места премештају по деловима и скоковима, јер се, кад наступи потреба за премештањем, активира резервно командно место. Команданту остаје да или оде тамо, било сам или са најнеопходнијим органима, и настави командовање или да га потпуно пренесе на свог заменика на резервном командном месту док се не заврши са премештањем основног. У овом последњем случају он ће преко личне радио-станице пратити развој ситуације.

Више команде ће се због гломазности штабова премештати по деловима да би се избегло кретање у већим колонама које је лако осматрити и тући.

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-пуковник **ЈОВО ВУКОТИЋ**

ДРУГА ПРОЛЕТЕРСКА ДИВИЗИЈА У ФОРСИРАЊУ ДРИНЕ АПРИЛА 1943. ГОДИНЕ

После форсирања Неретве пред јединице Главне оперативне групе испречила се опет врло озбиљна препрека — Дрина.

Пошто су главне снаге четника Драже Михаиловића претрпеле на Неретви војнички и политички пораз, Главна оперативна група их је гонила међуречјем Неретва — Дрина. Наступало се широким фронтом да би се што пре избило у шири простор Невесињског поља и Калиновачке висоравни. То су диктирали оперативни разлози, а и потреба да се хиљаде рањеника и болесника сместе, лече и исхране.

Желело се да се простор између Неретве и Дрине што пре са- влада. Маршевали смо преко голог и беспутног херцеговачког крша, преко дивљег Прења, Височице, Црвња и Трескавице. Само понека стаза, изложена непрекидном бомбардовању италијанске и немачке авијације. Овде-онде можемо скренути са стазе и склонити се у крш, али рањеници су беспомоћни.

Главна оперативна група наступала је по плану. Наиме, Врховни командант је продужио реализовање раније донете одлуке, тј. да са главном оперативном групом после разбијања четника на Неретви продужи наступање са линије Коњиц — Мостар ради уништења њихових остатака и пристижућих појачања у захвату Неретве и Дрине, а затим да наступањем између линија, западно, Гацко — Никшић и, источно, Горажде — Пљевља, избије главним снагама на ширу просторију Црне Горе, Санџака и Херцеговине ради спровођења даљих оперативно-стратегијских планова и збрињавања рањеника и болесника.

После ослобођења Невесиња, Главатичева и Калиновика Врховни штаб је извршио нужно прегруписивање снага и у духу опште замисли одлучио:

— 3. ударна дивизија продужава наступање са простора Невесиња општим правцем: Невесиње — Гацко — Никшић;

— 1. и 2. пролетерска дивизија форсирају р. Дрину на одсеку: Шћепан Поље — Горажде, и то 2. пролетерска дивизија северно, а 1. пролетерска дивизија јужно од Фоче, а затим наступају у међуречје Дрина — Тара — Лим;

— 6. источnobосанска бригада и мајевичка група батаљона форсирају р. Дрину на одсеку Устипрача — Вишеград и наступају у правцу Чајнича;

— 7. банијска и 9. далматинска дивизија остају на простору Калиновик — Невесиње — Главатичево са задатком да осматрају непријатеља и затварају правце који изводе од Сарајева преко Трнова, од Коњица преко Борачког језера и од Мостара преко Невесиња у позадину Главне оперативне групе и болница.¹⁾

После разбијања четника и Италијана на линији Главатичево — Лука, 2. пролетерска дивизија, ојачана 1. пролетерском бригадом, наступала је према линији Калиновик — Улог у више колона.

Придајући поменутој линији велики оперативни значај не само у одбрани р. Дрине него и црногорско-санџачке територије, такозвана Врховна команда у отаџбини издаје штабу лимско-санџачких четничких одреда наређење (О. бр. 231 од 13. марта 1943.) да линију југозападне падине пл. Трескавице — Калиновик — Улог утврди и упорно брани. Због тога је тај штаб наредио команданту Милешевског корпуса да са своје територије мобилише 2.000 четника, с тим да се из пљеваљског среза мобилише све што пушку носи. Хиљаду мобилисаних четника требало је одмах упутити у Калиновик, а другу хиљаду задржати на десној обали Дрине, према Устиколини.²⁾ Командантима Комског и Лимског четничког одреда је наређено да, уз непосредну помоћ среских команданата, прикупе све тешко и лако аутоматско наоружање и муницију и пребаце у Колашин, одакле ће се, са мобилисаним људством, упутити према Фочи и Калиновику.³⁾

Пошто је завршио мобилизацију и прикупио наоружање, а да би четницима повратио морал, командант лимско-санџачких четничких одреда Павле Ђуришић послао је команданту четничких снага код Калиновика депешу у којој га обавештава да 15. марта у подне креће из Колашина са 2.000 мобилисаних четника, да се у 50 камиона превозе до Чајнича, а одатле иду пешке форсираним маршем преко Фоче за Калиновик.⁴⁾ Том приликом је упозорио команданта калиновичког сектора да код људства одржи морал. И италијански официр за везу из 6. армијског корпуса јавио је 16. марта у 19 часова да му је, због угрожености комунистичких колона које наступају од Главатичева ка Калиновику наређено да становнике Калиновика евакуише у Фочу,⁵⁾ а италијански генерал Ментасти, са сектора дивизије „Венеција”, упозорава четничку команду у Калиновику да не напушта положај док ту не стигне Ђуришић.

Иако су били оптимисти у погледу резултата борбе у области Калиновика и Невесиња, четници предузимају и мере за мобили-

¹⁾ Војни историјски институт ЈНА, *Ослободилачки рат народа Југославије*, књига 1, 1941—1945, стр. 408—409.

²⁾ Архив Војног историјског института, рег. бр. ГГ-V-91.

³⁾ Архив Војног историјског института, рег. бр. ГГ-V-921.

⁴⁾ Исто, рег. бр. ГГ-V-84.

⁵⁾ *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа*, том IV, књ. 11, док. бр. 237.

зацију нових снага из Санцака (у Бољанићима), које је требало упутити на затварање црногорске границе.⁶⁾

Трећа ударна дивизија, у садејству са делом снага 2. пролетерске дивизије, успешно је наступала, разбила четничко-италијанске снаге на правцу Коњиц — Невесиње и заузела ово четничко упориште, чиме је био отворен пут за даље наступање према Црној Гори.

На другом правцу, правовременим нападом 2. пролетерске дивизије, у садејству са 1. пролетерском бригадом, разбијене су четничко-италијанске снаге у рејону Главатичева и на време осујећен четнички маневар, како са правца Фоче — Калиновик у правцу Главатичева, тако и са правца Невесиње — Улог у правцу Калиновика.

После тешких тродневних борби снаге 2. пролетерске дивизије, у садејству са 1. пролетерском бригадом, сломиле су одбрану четника на линији Калиновик — Улог.

У овој борби, која је по упорности обеју страна имала одсудан карактер, треба истаћи маневар 2. пролетерске бригаде: после заузећа Обља она је иницијативно напала Калиновик из позадине и тиме четнике у овом рејону довела у тежак положај, те су се у неред у повукли у правцу Фоче.

Тим поразом четничких снага у рејону Калиновика створени су повољни услови за даље наступање ка Дрини и за маневар ка Црној Гори и Санцаку.

Друга пролетерска дивизија (састава: 2. пролетерска, 2. далматинска и 3. пролетерска (Санџачка) бригада⁷⁾), као јужна самостална група, требало је да форсира Дрину јужно од Фоче, на одсеку Брод на Дрини — с. Бастаси, да уништи непријатеља на њеној десној обали и настави кретање у духу идеје Врховног штаба.

Дрина је брза планинска река, нарочито у горњем току, усеченог корита и стрмих обала, које су, без уређења, тешко приступачне свим возилима. Само на неким местима, на пример код Устиколине, где је Дрину имала да форсира 1. пролетерска дивизија, могу прићи и возила.

На одсеку форсирања 2. пролетерске дивизије долина Дрине је узана и тешко приступачна, са жбуњем и ниским шумарцима. Тих дана је услед јаких падавина и топљења снега ниво воде био максималан.

Брзаци на Дрини отежавају прелаз и у нормалним приликама, а камоли при форсирању. Вештачких прелаза ни газова није било. Код Брода на Дрини био је неки друмски мост, али су га четници порушили приликом повлачења. Други прелаз, скелом, држали су четници у с. Бастасима, а газова има само у најтоплије летње дане, и то само за пешаке.

Десну обалу Дрине на правцима форсирања 1. и 2. пролетерске дивизије, бранили су делови 3. алпског и 259. пешадијског пука италијанске дивизије „Тауринензе“, у Фочи је био један батаљон „Аоста“

⁶⁾ Зборник, IV, 11, док. бр. 248.

⁷⁾ Само привремено у саставу 2. пролетерске дивизије.

(помиње се и батаљон „Интра“), а на ватреном положају Фоча — Брод на Дрини налазила се батерија топова 259. пешадијског пука. Поред италијанских снага, на десној обали Дрине је било распоређено и осам четничких бригада и један самосталан одред. Укупна јачина тих снага: око 3.000 пушака, са око 60—70 лаких и тешких аутоматских оруђа и три тешка минобацача.

На одсеку форсирања 2. пролетерске дивизије (Брод на Дрини — с. Мјешаји) десну обалу су браниле следеће јединице:

— Прибојска четничка бригада, на одсеку Брод на Дрини — с. Копилови — узводно од с. Копилова;

— Пљеваљска и Колашинска летећа бригада, на одсеку Брод на Дрини — с. Равне Њиве;

— Колашинска бригада, на одсеку с. Копилови — с. Бунови;

— Андријевичка и Бјелопољска бригада, на одсеку с. Бастаси — с. Мазоче — с. Копилово;

— Летећа бригада (Дерикоњина), на одсеку с. Бунови, а Милешевска бригада на Црном врху, као резерва.

Четничким формацијама на десној обали Дрине пружала је подршку италијанска артиљерија с ватрених положаја код Фоче.

Поред тога, штаб лимско-санџачких четничких одреда је тражио од Италијана помоћ од једног батаљона са артиљеријом. Ове снаге су биле на путу за Фочу.⁸⁾

Из изнетих података о Дрини као препреци, а посебно о непријатељским снагама које су је браниле, долази се до закључка да би форсирање ове реке било врло тешко и помоћу савремене технике, а наше јединице нису имале никакву технику, чак ни месних помоћних средстава.

Упоредо са извиђањем прелаза на Дрини извршена је расподела постојећих ватрених средстава у три линије, за заштиту прелаза јединица. На линији с. Ријека — с. Бјелићи — с. Трошњићи — с. Ступови — с. Гурићи — гробље источно од с. Белени — група кућа источно до с. Маринковића постављена су тешка пешадијска оруђа, на линији с. Трбушће — с. Приједражје — с. Трошањ — с. Белени постављени су бацачи, а у рејону с. Пушине брдски противтенковски топови.⁹⁾

Друга пролетерска дивизија била је распоређена на левој обали Дрине, на одсеку с. Ђећево — р. Сутјеска. На овом простору бригаде су вршиле извиђање и рекогносцирање реке као и припреме за форсирање:

— 2. пролетерска бригада на одсеку Брод на Дрини — с. Ђећево;

— 2. далматинска бригада на одсеку с. Мјешаји — с. Трбушће;

— 3. пролетерска (Санџачка) бригада на одсеку с. Белени — с.

Војиновићи.

⁸⁾ Архив VII, рег. бр. ГГ-V-96.

⁹⁾ Зборник, IV, 13, док. бр. 45.

Припреме за форсирање вршене су под ватром италијанске артиљерије из рејона Фоче и под ватром тешких аутоматских оруђа са десне обале Дрине.

Друга пролетерска бригада је формирала радионицу и прикупила грађу за реконструкцију порушеног моста на Броду. Узнемиравани од непријатеља, а нарочито артиљеријском ватром из рејона Фоче, градитељи моста, под непосредним руководством заменика комесара бригаде¹⁰⁾, направили су патос за мост, али га је водена стихија ломила и носила даље. Прикупљена је нова грађа од које су направљени чамци, али се ови нису могли одржати на води, већ су одмах тонули. Ни 2. далматинска бригада није мировала. И тамо су направљени чамци и сплавови од лаке грађе која је била на лицу места, али се ни ови нису могли одржати на води. Због тога су одважни далматински морнари и рибари, иако моментано у слабој физичкој кондицији, одлучили да препливају Дрину и челично уже за скелу пребаце на десну обалу. Јавило се много пливача. Сваки је желео да помогне да се река пређе. Одлучено је да тај покушај изведу тројица који ће бити везани конопцима како их матица не би однела.

Нису били одмакли далеко од обале а морали су се вратити, јер је једнога матица била занела и почела носити. Да нису били везани, сва тројица би се удавили.

Желећи да искористе наше тешкоће око припрема за форсирање Дрине, четници су планирали напад из долине Сутјеске на 3. пролетерску (Санџачку) бригаду. Поред тога, тражили су од италијанске команде да артиљерија и авијација туку 2. пролетерску дивизију на левој обали Дрине.¹¹⁾ Међутим, до напада није дошло.

Форсирање на одсеку 3. пролетерске (Санџачке) бригаде било је нешто повољније с техничке стране, јер је овде од раније постојао прелаз, само је требало направити сплав и наћи сплавара који је ту сплаварио; с тактичке стране оно је било нешто сложеније, јер је на овом одсеку (у рејону с. Бастаса) непријатељ имао јаче снаге, а са североисточних падина Вучева јаком ватром из тешких баџача и митраљеза тукао је десни бок 3. пролетерске бригаде којој, међутим, нису могла бити упућена тражена појачања

Када су се командант и комесар 2. пролетерске дивизије вратили са Дрине, штаб дивизије је, после дискусије, одлучио да његов начелник¹²⁾ оде у Врховни штаб НОВ и ПОЈ и прикаже ситуацију која је владала на овом одсеку форсирања, и да Врховном команданту предложи да 2. пролетерска дивизија форсира реку позади 1. пролетерске дивизије, код Устиколине, иако ова још није била форсирала Дрину.

У међувремену, 31. март у 22 часа, командант лимско-санџачких четничких одреда известио је Дражу Михаиловића да на десној

¹⁰⁾ Алекса Дејовић, народни херој. Погинуо при форсирању Дрине.

¹¹⁾ Архив VII, рег. бр. V, 145.

¹²⁾ Јово Вукотић.

обали Дрине влада мир, као и да се у Устикolini већ налази италијански официр за везу.

После реферисања у Врховном штабу, начелник штаба 2. дивизије се вратио и обавестио команданта и комесара да Врховни командант не мења првобитну одлуку, већ поново захтева да ове дивизије форсирају Дрину на широком фронту, свака на свом правцу, да се штабови дивизија и даље оријентишу на месна средства а Врховни штаб ће на одсек форсирања упутити делове своје инжињеријске чете ради пружања помоћи.

Штаб 2. пролетерске дивизије после саветовања одлучио је да начелник дивизије оде на Дрину, на одсек с. Трбушке — с. Бастаси, у штаб 3. пролетерске (Санџачке) бригаде, да би руководио рекогносцирањем и стварањем плана за форсирање. Овде је добио податке да се у с. Мјешајима налази сплавар-професионалац, Раде Ћосовић, који иначе сплавари на овом делу реке.

Предузете су следеће припреме за форсирање:

— из 2. далматинске бригаде је одређено људство за сечу балвана које је требало прикривено пребацити на место изградње сплавова;

— део снага 2. далматинске и 3. пролетерске бригаде одређен је за демонстрације на ширем подручју, ради обмане и развлачење непријатељских снага;

— прикупљан је прибор за израду сплавова: ексери, кламфе и остало, и израђивани су сплавови;

— направљен је ред форсирања: 2. далматинска, 3. пролетерска и 2. пролетерска бригада, с тим што ће 2. далматинска, по форсирању Дрине, образовати мостобран на линији Плијеш — Крушичко брдо — Црни врх, док ће осигурање снага на мостобрану од правца с. Бастаса вршити батаљон 3. пролетерске бригаде који буде први форсирао Дрину;

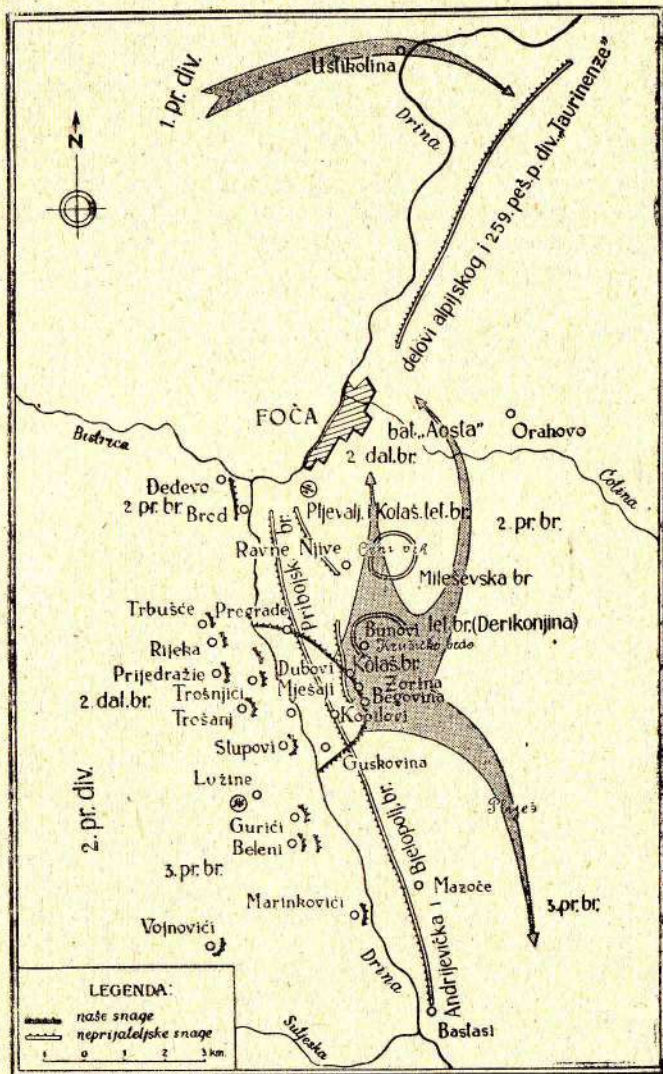
— бригаде ће се саме старати о обезбеђењу сплавова.

Већ ноћу 5/6. априла израђен је један сплав. На њему је под заштитом 2. и 3. пролетерске бригаде отпочела форсирање 2. пролетерске дивизија, односно њена 2. далматинска бригада.

Форсирање је почело 6. априла око 5 часова. Густа магла у долини Дрине послужила је првим деловима 2. далматинске бригаде као одлична маска од угледа четника са десне обале. У првим часовима форсирања непријатељ није реаговао, јер су се у току ноћи његови заштитни и осматрачки делови били повукли с реке, не очекујући прелаз наших снага.

Првим сплавовима су се пребациле борбене групе са аутоматским оруђима. Магла је дозвољавала и другим групама да несметано прелазе реку. Најзад, после пребацавања јачих делова 2. батаљона, непријатељ је открио форсирање, али је било касно, јер су делови наших пребачених снага, користећи широке међупросторе, потпуно изненадили четнике, тако да су ови у паници напустили своје положаје.

После тога је обавештајни орган четничке Врховне команде поднео извештај Дражи Михаиловићу да се Колашинска и Пљеваљска бригада нису бориле већ бежале. Између осталог, он извештава

Скица 1

о неким мерама: да је, на пример, наредио капетану Цимбаљевићу да изврши противнапад на комунисте у правцу с. Бунова и да је, преко Вукадиновића, тражио од Италијана да њихова артиљерија

са Црног врха туче наше снаге у рејону с. Копилова, а авијација снаге које још нису форсирале Дрину.¹³⁾

Кад се магла дигла прегледност је постала већа и осматрање боље. Други батаљон се и даље пребацивао, али сада под тежим условима: под митраљеском ватром са десне обале Дрине и под ватром артиљерије са Црног врха.

Међутим, непријатељски осигуравајући делови су били неутралисани јаком ватром наших заштитничких снага са леве обале Дрине, а потом присиљени и на повлачење, јер су јединице 2. дивизије стално имале ватрену надмоћност у току форсирања.

Шестог априла до 17 часова су 1. и 2. батаљон 2. далматинске бригаде постигли нове успехе и проширили мостобран до линије Гусковина — Беговина — Зорина — Дубови — Подграђе.

Да би се успех 2. далматинске бригаде на мостобрану обезбедио, наређено је штабу 3. пролетерске бригаде да један његов батаљон изврши форсирање после 1. батаљона 2. далматинске бригаде, затим да главнина батаљона обезбеђује десни бок 2. далматинске бригаде од с. Мазоче, у коме су се, наводно, налазиле непријатељске снаге, а једна чета да поседне положај на Плијешу.

Након избијања 1. и 2. батаљона на поменути линију мостобрана непријатељ је концентрисао јаче снаге и покушао да овлада мостобраном и набаца 2. далматинску бригаду на Дрину.

Према једном писму обавештајног органа четничких снага на десној обали Дрине, у противнападу је требало да учествују све четничке снаге, као и тзв. летећа бригада Лукачевића, а подржавале би га италијанска авијација и артиљерија са Црног врха.¹⁴⁾

Овај противнапад је био један од најјачих. Други батаљон 2. далматинске бригаде, који је био на мостобрану, ударом четничких снага био је у почетку потиснут према Дрини, али је, појачан новопристиглим снагама 1. батаљона, јуришом бомбама успео да непријатеља задржи, а затим и одбаци наносећи му тешке губитке. У одбијању противнапада учествовала је и дивизијска брдска батерија (без једног оруђа) с ватрених положаја из рејона 1 км источно од к. 962 (с. Јаворци).

У специјалном извештају од 7. априла у 19 часова команда сектора дивизије „Тауринензе” тврди да су две партизанске бригаде прешле Дрину и потиснуле четнике у правцу с. Биротића. О нашим губицима нема података, а о својим, односно четничким, губицима јавља да је било 200 што мртвих што рањених.

Други батаљон 2. далматинске бригаде имао је три мртва и осам рањених.

Како је инжињеријски вод Врховног штаба у међувремену направио још један сплав, то су услови за форсирање постали повољ-

¹³⁾ Архив VII, рег. бр. 147.

¹⁴⁾ Архив VII, рег. бр. ВХ/V-149.

нији па је оно настављено ноћу 6/7. и 7. априла. Тако су већ 7. априла на десну обалу пребачени оперативни делови 2. далматинске, 3. пролетерске, сем једног батаљона а који је затварао правац од Сутјеске, и 2. пролетерске бригаде, изузев једног батаљона који је остао код Брода.

Пошто је штабу 2. пролетерске бригаде наређено да на простору Брод — с. Ђеђево остави један батаљон ради осматрања и извиђања обале, то је на захтев 3. пролетерске бригаде њен батаљон повучен с леве обале Дрине на десну, у састав бригаде.¹⁵⁾

После 2. далматинске и 3. пролетерске Дрину је форсирала 2. пролетерска бригада, тако да је ноћу 8/9. априла 2. пролетерска дивизија завршила форсирање.

Пребацавање јединица коморе олакшали су инжињерци Врховног штаба изградњом специјалног сплава за превоз.

После форсирања Дрине 2. пролетерска дивизија је распоређена у рејону Фоча — Шћепан Поље:

— 2. пролетерска бригада је имала задатак да у садејству са 2. далматинском бригадом блокира Фочу и врши припреме за њену ликвидацију;

— 2. далматинска бригада, без једног батаљона, налазила се јужно од Фоче, са задатком да у садејству са 2. пролетерском бригадом потпуно опседне и ликвидира фочанску тврђаву;

— 3. пролетерска бригада, на линији Шћепан Поље — Златни бор — Борје, имала је задатак да извиђа непријатеља на правцима од Шћепан Поља, Узлупа и Мељака, да затвори све правце који изводе ка Фочи и тиме олакша напад 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде на Фочу.¹⁶⁾

Врховном штабу НОВ и ПОЈ је предложено да нападу 2. пролетерске дивизије садејствује део снага 1. пролетерске дивизије, и то у ликвидацији Фоче и затварању правца за извлачење непријатеља: Фоча — Ифсар — Чајниче и Фоча — десна обала р. Ђеотине — Челебић.¹⁷⁾

Пре напада на Фочу штаб 2. пролетерске дивизије одлучио је да 11. априла пошаље команди фочанског гарнизона ултиматум о предаји. Међутим, уместо одговора Италијани су отворили ватру из топова на наше положаје.¹⁸⁾

Ради потпомагања 2. пролетерске дивизије у нападу на Фочу, Врховни штаб је наредио штабу 1. пролетерске дивизије да своју артиљерију упуту у с. Орахово. Било је предвиђено да напад на Фочу подржавају и хаубице заплењене код Калиновика, али до напада није дошло: обустављен је наредбом од 15. априла 1943. године.¹⁹⁾

После форсирања Дрине и стварања ужег мостобрана на њеној десној обали, штаб 2. пролетерске дивизије настојао је да прошири

¹⁵⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 8/3.

¹⁶⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 6—3.

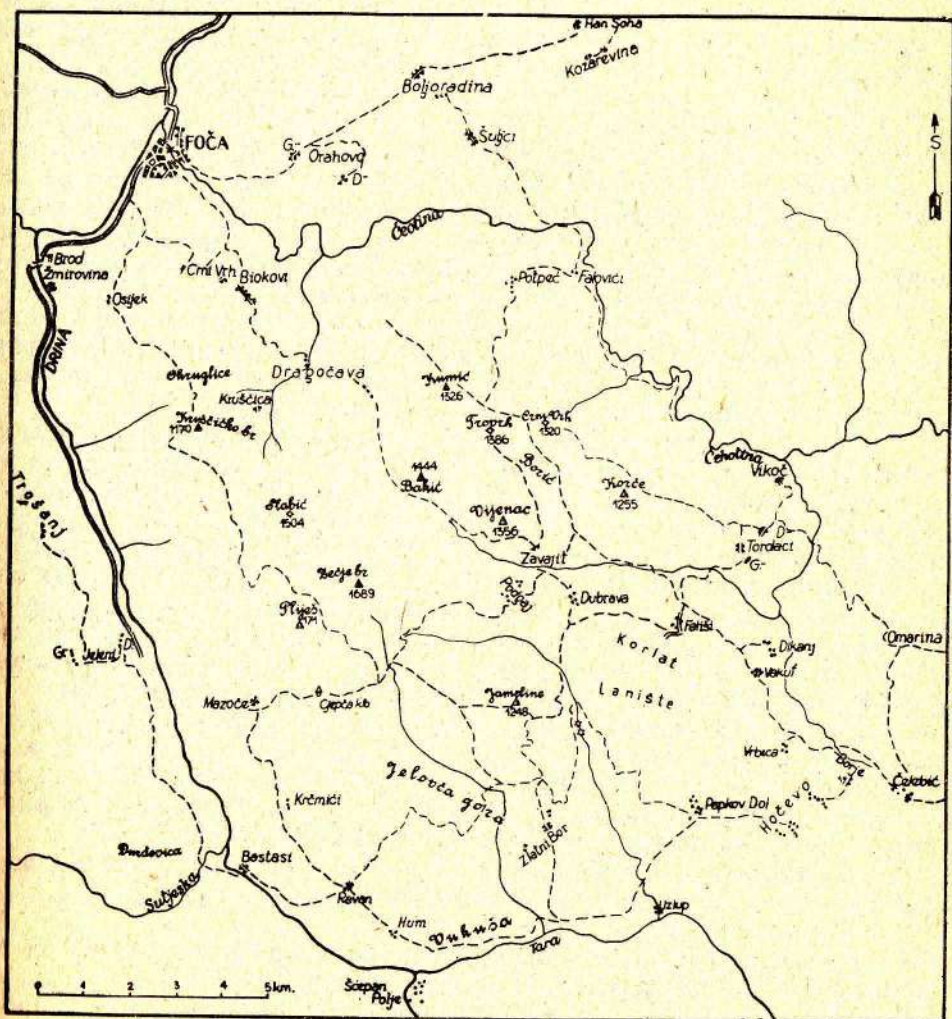
¹⁷⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 3/3.

¹⁸⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 5/3.

¹⁹⁾ Архив VII, к. 14, ф. 2, рег. бр. 27.

мостобран између Таре и Ђеотине. У границама ширег мостобрана предвиђен је, у духу наређења Врховног штаба НОВ и ПОЈ,²⁰⁾ и напад на Фочу. У овом правцу су оријентисане 2. пролетерска и 2. далматинска бригада, док је 3. пролетерска (Санџачка) бригада добила задатак да дејствује према Санџаку, између Таре и Ђеотине, обезбеђујући једновремено и десни бок снага предвиђених за напад на Фочу.

Врховна команда четничких снага је директивом од 7. априла 1943. предузела потребне мере да ограничи даље наступање 2. проле-

Скица 2

²⁰⁾ Зборник, II, 8, док. бр. 220.

терске дивизије у правцу Санцака и да се припреми за извођење противнапада ради набацивања 2. пролетерске дивизије на Дрину.

Упркос оцени да ће главне снаге 2. пролетерске дивизије наступати према Челебићу, четничка Врховна команда ипак предузима низ мера како би се Фоча као италијанско упориште по сваку цену заштитила и обезбедила. Због тога наређује капетану Лукачевићу да успостави и организује чврст и јединствен фронт између Ђеотине и Дрине на линији: Брод на Дрини — с. Осијек — Црни врх — Бикови, са предстражом на Округлици.

Поменуту линију непријатељ је набрзину фортификацијски утврдио и организовао осматрачку и извиђачку службу према десној обали Дрине, у правцу мостобрана 2. пролетерске дивизије.

Да би се што сигурније држали поменути положаји, наређено је капетану Лукачевићу да од Италијана хитно тражи део артиљерије, а да би Фоча била што сигурније брањена, дата му је сугестија да интервенише код италијанске команде у Фочи да се један италијански батаљон из с. Ифсара упуту у правцу Драгачево — Крушичко брдо, са двоструким задатком: за одбрану Фоче и за гоњење према Дрини (после разбијања наших снага), док је команданту Милешевског батаљона наређено да батаљон пребаци из с. Баћа на Црни врх.²¹⁾

На правцу према Шћепан Пољу непријатељ је задржао снаге две разбјене бригаде (Беранске и Бјелопољске) на простору Шћепан Поље — Јелова гора — Мазоче, са намером да онемогући нашим снагама даље наступање у правцу Шћепан Поља и Челебића.

Друга пролетерска бригада без једног батаљона и позадинских делова завршила је пребацивање преко Дрине 7. априла и била у покрету ка простору Бакић (1. батаљон) — Слабић — Крушчица (2. батаљон) — с. Берићи (4. батаљон) — с. Потпећ — с. Фаловићи (5. батаљон). На овом простору бригада се прикупила предвече 8. априла.

Током овог дана 2. далматинска бригада је извршила припреме за напад на Црни врх који су четници тек посели и почели организовати за одбрану. Енергичним нападом те бригаде заузет је Црни врх и четници су одбачени преко Ђеотине у с. Орахово, а делови италијанског батаљона „Аоста“ са простора Брода у правцу Фоче.

Док су се 2. пролетерска и 2. далматинска бригада приближавале Фочи 3. пролетерска (Санџачка) бригада је 8. априла напала и разбила четнике на простору Крчмићи — Опаџе — Хум и избила на линију Златни бор с. Шћепан Поље — с. Подгај, док су се четници повукли делом у правцу Челебића, а делом на леву обалу Таре.

Избијањем 3. пролетерске (Санџачке) бригаде на Златни бор требало је обезбедити везу са 2. пролетерском бригадом преко с. Завајита у коме се налазио њен 4. батаљон.

Преко штаба 2. пролетерске дивизије добивени су подаци од 2. далматинске бригаде да Италијани напуштају Фочу и да се повлаче у правцу Чајнича. На бази ових непроверених података штаб 2. пролетерске бригаде је убрзао припреме да што пре пређе Ђеотину и

²¹⁾ Архив VII, ВХ-V-157.

пресече правац Фоча — с. Ифсар — Чајниче и тако осујети намере Италијана. Поред овог основног задатка, требало је што пре ухватити везу са јединицама 1. пролетерске дивизије које су форсирале Дрину код Устиколине.

После разбијања и протеривања четника са простора с. Мазоче — с. Шћепан Поље 3. пролетерска (Санџачка) бригада је посела линију с. Пајковићи — Вукуша — Златни бор — Челебић — Фолиси са задатком да затвара и извиђа све правце непријатељског наступања који изводе од Пиве, Бобова, Мељака и Викоча у правцу Фоче.

У духу постојећег наређења за напад на Фочу, а да би се створили што повољнији услови, 2. пролетерска бригада је одлучила да се ноћу 9/10. априла пребаци преко Ђеотине и ликвидира сва спољна упоришта у одбрани Фоче и на тај начин олакша непосредан напад на овај гарнизон и истовремено прекине везу између Фоче и Чајничачког батаљона.

Спроводећи донету одлуку у живот, 2. бригада је са 1, 2. и 5. батаљоном без отпора преишла Ђеотину преко моста. Њен 1. батаљон је напао с. Бољардину и Хан Соху и заузео поменута места без јачег отпора непријатеља.

Заузеће Хан Сохе прекинута је веза између Фоче и Чајничачког батаљона, а успостављена веза са 3. крајишким бригадом 1. пролетерске дивизије.

У даљем нападу на спољну одбрану Фоче 2. батаљон је напао с. Орахово и ликвидирао ово упориште уз незнатни отпор, док је 5. батаљон заузео с. Брусну и с. Козаревину.

У овим борбама непријатељ се имао губитке: 22 мртва, 61 заробљеног и више рањених, док је 2. пролетерска бригада имала 6 мртвих и 9 рањених бораца.

Док је 2. пролетерска бригада нападала спољну одбрану Фоче, делови 3. пролетерске (Санџачке) бригаде су ноћу 10/11. априла напали и ослободили од четника Челебић. Након краће борбе четници су у нeredу одступили у правцу Мељака и Бобова. У правцу Мељака упућени су мањи делови 3. пролетерске (Санџачке) бригаде да заједно с партизанима из пљеваљског среза разбију четничке групе које су се повлачиле са Дрине.

С обзиром да се положај италијанске посаде у Фочи све више погоршавао, хитно је тражена интервенција од Немаца да се бомбардују наше снаге око Фоче. Истовремено се по том питању интервенише и преко Суперслоде.²²⁾

Да би се олакшао положај опседнутог гарнизона у Фочи, 14. априла је Суперслода наредила команданту 6. армијског корпуса и гувернеру Црне Горе да се мобилишу и опреме сви црногорски и херцеговачки четници и уз подршку и садејство италијанско-немачке авијације деблокирају Фочу.²³⁾

На ову и друге интервенције Италијана јаче четничке снаге (око 3.000 бораца) пребачене су ноћу 14/15. априла са подручја Жаб-

²²⁾ Извештај италијанског војног изасланика у Београду о опсади Фоче.

²³⁾ Фонограм Суперслоде бр. 5975 команданту 6. армијског корпуса од 14. IV. Препис у Архиви VII.

љака преко р. Таре (код Тепаца и Узлупа) и оријентисане преко Бобова и Мељака у правцу Челебића, са задатком да нападну снаге 2. пролетерске дивизије, набаце их на Дрину и униште, и на тај начин деблокирају Фочу.

Поменуте снаге четника биле су организоване у осам бригада, под командом Павла Ђуришића. У њиховом саставу налазио се и Ибарски одред попуњен четницима из Србије.

Главнина тих снага била је спремна да се бори до краја. То су углавном били четници који су огрезли у злочинима. Само мањи део био је насилно мобилисан и није био расположен за борбу против нас.

Четничке јединице су биле наоружане великим бројем тешких и лаких аутоматских оруђа и минобацача, а имали су и доста муниције.

Позади борбеног поретка четника кретале су се специјалне полицијске групе које су имале задатак да стрељају сваког оног четника који би покушао да побегне из борбе.

Дванаестог, 13. и 14. априла 2. пролетерске бригада је вршила прегруписивање снага, осматрала и извиђала распоред, јачину и састав непријатеља у Фочи и непосредно око ње. Четрнаестог априла, између 22. и 24. часа, бригада је вршила демонстративни напад на Фочу да би открила распоред ватрених средстава. На овај напад Италијани су сутрадан реаговали јаком ватром једне батерије из Фоче. Тога дана авијација је двапут бомбардовала наше снаге око Фоче, а нарочито у с. Орахову.

Као упориште Фоча се могла блокирати знатно мањим снагама, искључиво на правцу Фоча — Чајниче. Тим пре што снаге у Фочи нису биле толико јаке да би иоле могле утицати на наш маневар. Фоча је представљала саобраћајни пункт за везу долином Дринé и преко Чајнича са Санцаком без већих резерви за исхрану и смештај војске.

Ми смо сасвим сувишно груписали и ангажовали две бригаде (2. пролетерску и 2. далматинску) око Фоче и на врло широком фронту, уместо да смо их држали прикупљене за маневар у основном правцу. Оваквим поступком не бисмо довели 3. пролетерску бригаду, развучену на врло широком фронту, у врло тежак положај према знатно јачим снагама четника.

У духу наређења Врховног штаба НОВ и ПОЈ, 2. пролетерска дивизија имала је почети напад на Фочу 15. априла. Међутим, због погоршања ситуације на фронту 3. бригаде, према којој су се концентрисале јаче снаге четника, наредбом Врховног штаба од истог дана, овај напад је обустављен.

Петнаестог априла у раним јутарњим часовима јаче четничке формације извршиле су напад готово на целом фронту 3. пролетерске бригаде.

Под врло тешким условима (бројна надмоћност непријатеља, врло широк и развучен фронт) 3. пролетерска бригада је водила упорне борбе 15. априла. Њена главнина је задржала дотадање поло-

жаје (Шћепан Поље — Граб — Кучиште — Дикањ) са једном истуреном четом на Тврдацима, према Викоћу, док се 2. батаљон са положаја Хоћево, под притиском јачих снага четника од Слатине и Коњског поља, повукао на положај Дражево — Врбица.

Поред изричитог наређења свом 1. батаљону да упорно затвара правац од Шћепан Поља преко Бастаса и не дозволи продор четника долином Дрине према дивизијској болници, штаб 3. пролетерске бригаде обавестио је истог дана (15. априла) после подне штаб 2. пролетерске дивизије о озбиљности ситуације на фронту бригаде и тражио помоћ и садејство делова 2. далматинске бригаде из Потпећи правцем Троврх — Завајит.

Истог дана је штаб 2. пролетерске дивизије наредио да 2. далматинска бригада упути свој батаљон из Потпећи у Завајит, а 2. пролетерска бригада исто тако један батаљон у правцу Кумић — Троврх, с тим да се оба батаљона потчине штабу 3. пролетерске бригаде.

После прикупљања и прегруписавања снага четници су 16. априла око 3 часа наставили напад несмањеном жестином и то на целом фронту 3. пролетерске бригаде. Око 9 часова, 16. априла, стигао је у Завајит 2. батаљон 2. далматинске бригаде и сменио делове 3. пролетерске бригаде који су се налазили у рејону Тврдаци.

С обзиром да 3. пролетерској бригади нису на време стигла појачања од 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде, она се под борбом почела извлачити на следећу линију положаја: Узлуп — Златни бор — Јемелина — југоисточно од Подгаја (к. 1053). У току овог извлачења водиле су се оштре борбе на одсеку 3. пролетерске бригаде, а нарочито на Илијиној глави.

По пристизању, 2. батаљон 2. далматинске бригаде водио је тешке борбе на правцу Тврдица — Завајит и у самом Завајиту. Под непрекидним притиском много јачих непријатељских снага 3. пролетерска бригада и 2. батаљон 2. далматинске бригаде, развучени на широком фронту, поново су пред мрак, 16. априла, потиснути са линије Златни бор — с. Тохол — с. Завајит на линију Хум — Јелова гора — Бучија — Орници — Вијенац, са које је 3. пролетерска бригада, у садејству са два батаљона 2. далматинске бригаде, имала да изврши противнапад на четничке снаге које су држале положаје Завајит, Јамалике и Златни бор. Овај противнапад требало је извести 17. априла у 2 часа једновремено са снагама обеју бригаде, у чему се није успело.

У оваквој ситуацији, поред већ једног ангажованог батаљона из 2. далматинске бригаде, ангажован је још један под командом заменика команданта бригаде. Ови батаљони су посели за одбрану Бакић (к. 1444), с тим да затворе правац Завајит — Бакић — Драгочава.

Због свог значаја за наше позадинске делове у долини Дрине, ови су се положаји морали енергично и одсудно бранити, нарочито у вези са положајима Троврх, Црни врх, Кумић. У случају да овлада овим положајима, непријатељ би могао да деблокира Фочу.

У раним часовима, 17. априла, четничке снаге, касније подржане италијанском авијацијом, наставиле су нападе на читавом фронту, 3. пролетерске бригаде, све до Кумића, који је држао 2. батаљон 2. пролетерске бригаде.

У току 17. априла 2. пролетерска бригада је почесно интервенисала: прво са 4, а затим 2. батаљоном. Међутим, оба су закаснила. Ова два батаљона су држали јаке положаје Црни врх, Троврх и Кумић. Са њих су избачени извиђачки делови у рејон Корче, према Тврдацима. Троврх је држао 2. батаљон и на њему одбијао неупоредиво јаче четничке снаге борбама прса у прса и неколико пута поновљеним јуришима, готово само бомбама.

До 17 часова, 17. априла, ситуација на фронту јединица 2. дивизије била је врло озбиљна. Непријатељ је уз тешке губитке овладао Троврхом и Црним врхом, које су држале јединице 2. пролетерске бригаде, и Бакићем који су држале јединице 2. далматинске бригаде.

Накнадним увођењем у борбу 5. батаљона 2. пролетерске бригаде на правцу Кумић — Троврх, непријатељ је одбачен и Троврх поново заузет, чиме је ситуација донекле поправљена и створени повољнији услови за држање ових положаја до прелаза у општи напад.

Исцрпеност јединица, велики губици, недостатак муниције за аутоматска оруђа, а посебно неупоредиво многобројније непријатељске снаге, неповољно су се одразили на исход борби, па је 3. пролетерска бригада 17. априла, после борби прса у прса, морала да напусти положај Зечје брдо — Плијеш и да се повуче преко Слабића у правцу Крушићког брда, чиме се ситуација на овом делу фронта озбиљно погоршала, јер је доведена у питање сигурност позадинских делова 2. пролетерске дивизије, који су се по деловима почели пребацивати преко Дрине.

Поред почесног увођења у борбу батаљона 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде, било је и закашњења условљеног објективним околностима, тј. сменом јединица на положајима око Фоче, удаљеношћу, тешким и беспутним земљиштем са великим висинским разликама. Све је то имало негативних последица, јер 3. пролетерска бригада, упркос врло упорној борби, није могла да одоли скоро десетоструко бројнијем непријатељу.

Ситуација није била боља ни на левом крилу фронта — између Бакића и Кумића. Јединице 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде веома су се храбро бориле, али нису успеле да разбију непријатеља.

Појединачним увођењем у борбу батаљона 2. пролетерске бригаде, иако је још 15. априла наређено команданту 2. пролетерске бригаде да ангажује целу бригаду, није побољшана ситуација. У борби прса у прса коју је са четницима јуришних васојевихких бригада водио 2. батаљон 2. пролетерске бригаде на Кумићу, у једном налету је пало 13 бораца и руководиоца.

На фронту 2. пролетерске дивизије, 17. априла, у 18 часова, непријатељске формације, јачине око 3.000 добро наоружаних четника

са довољно муниције, подржаване авијацијом, наступале су на свим правцима и избиле на линију Кумић — Слабић — Плијеш, с намером да продуже наступање, набаце наше снаге на Дрину и деблокирају италијански гарнизон у Фочи.

С обзиром да је оваква ситуација доводила у питање општи маневар главних снага, штаб 2. пролетерске дивизије добио је наређење од Врховног штаба НОВ и ПОЈ да, уз садејство 7. крајишке бригаде из позадине, свим снагама дивизије изврши енергичан ноћни противнапад у циљу разбијања и уништења четника.

Противнапад је требало извршити 17. априла у 24 часа у две нападне колоне:

десна колона (3. пролетерска бригада, три батаљона 2. пролетерске бригаде и батерија минобацача) општим правцем Зечје брдо — Подгај — Челебић, с тим да десном потколоном напада правцем Плијеш — Бучије — Златни бор — Узлуп и по разбијању непријатеља оријентише своје снаге преко с. Папкова Дола у правцу Челебића, а левом потколоном (три батаљона) правцем Слабић — Зечје брдо — Подгај — Челебић; веза са левом колоном требало је да се одржава на линији Бакић — Завајит;

лева колона (2. пролетерска бригада без два батаљона, 2. батаљона далматинске бригаде и батерије минобацача) општим правцем Кумић — Корче — Тврдаци — Јечмиште — Челебић; везу са десном колоном требало је одржавати на линији Бакић — Подгај.

Према наређењу Врховног штаба, 2. пролетерској дивизији садејствовала је 7. крајишка бригада са простора Градац — Мељак — Ковач, правцем Мељак — Челебић.

Обе колоне почеле су напад једновремено и тачно у одређено време.

На правцу леве колоне непријатељ није пружао озбиљнији отпор, већ се нагло повукао преко Завајита, Борја и Челебића, свакако, због појаве 7. крајишке бригаде и због претрпљених губитака.

Код десне колоне противнапад се развијао успешно, упркос јачег отпора непријатеља. Тако је десна потколони (три батаљона 2. пролетерске и 4. батаљон 3. пролетерске бригаде) напала четнике на Плијешу и после упорне борбе одбацила их преко Јеловаче горе у правцу Узлупа и даље преко р. Таре, наневши им губитке од 35 мртвих, 8 заробљених и много рањених. На правцу леве потколоне (3. пролетерска бригада без 4. батаљона), нападом два батаљона фронтално на Слабић, уз садејство 5. батаљона, забаченог у позадину, непријатељ је био изненађен на одмору. После жестоке борбе и ова четничка група била је савладана, а нанесени су јој губици од 47 мртвих и више рањених.

Трећа пролетерска бригада је у овим борбама (од Челебића до Крушичког брда) имала 42 мртва и 30 рањених бораца.²⁴⁾

Након разбијања непријатеља на линији Бакић — Слабић — Плијеш, лева и десна колона наставиле су гоњење и у рејону Челе-

²⁴⁾ Зборник, I, 12, стр. 257.

бића дошле у везу са јединицама 7. крајишке бригаде, која је у овом маневру имала значајну ако не и пресвдну улогу.

Због тешке ситуације код 2. дивизије, Врховни штаб је наредио штабу 1. дивизије да брзо интервенише делом својих јединица. Дана 16. априла, штаб 1. дивизије наредио је 7. крајишкој бригади да одмах крене правцем: Градац — Мељак — Колијевка — Општриково Брдо — Врановина да би пресекла одступницу четницима и уништила их заједно са 3. пролетерском (Санџачком) бригадом.²⁵⁾

По доласку на Мељак, штаб 7. бригаде био је обавештен да су четници заузели Челебић и потиснули наше јединице према Дрини па је дошао до закључка да је целисходније интервенисати преко Челебића, непосредно у позадини непријатељских снага, него ићи преко Љубишње пл., како је било наређено.

Покрет према Челебићу извршен је 17. априла навече. Са 7. бригадом била је група од 20 партизана из пљеваљског среза. Идућег дана пред зору јединице 7. крајишке бригаде стигле су у с. Челебић где се налазила пљеваљска четничка бригада.

У краткој борби пљеваљска четничка бригада била је разбијена. Али већ после неколико часова њене јединице су се прикупиле и извршиле противнапад у намери да поново заузму Челебић. Након упорне борбе, пљеваљска бригада била је разбијена и одступила преко Ђеотине. У тој борби заробљено је око 70 четника.

Оне четничке снаге које су водиле борбу са јединицама 2. дивизије, повукле су се на леву обалу Таре код Узлупа односно преко Мештроваца ка Бобову, јер ти правци нису били довољно затворени.

У борбама са 2. пролетерском бригадом и батаљонима 2. далматинске бригаде непријатељ је укупно имао 73 мртва и преко 40 рањених.

Губици јединица 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде, ангажованих у садејству са 3. пролетерском бригадом, износили су 37 мртвих и 48 рањених.

Тако су четничке снаге на овом простору биле разбијене.

Форсирањем Дрине савладана је и последња препрека пред Главном оперативном групом и створени су повољни услови за даље наступање и за реализовање идеје Врховног штаба НОВ и ПОЈ — избијање ширим фронтом на оперативну основицу Санџак — Црна Гора — Космет.

Са тактичко-оперативног и техничког гледишта, форсирање Дрине спада у једну од најсмелијих и најсложенијих операција на рекама у току НОР-а. Дрина, као велика и опасна природна препрека, активно брањена јачим снагама четника и Италијана подржаваних артиљеријом и авијацијом, савладана је у релативно кратком времену, без техничких средстава и стручног кадра.

У недостатку технике и ручног алата, сплавови за борце, товарна грла и комору направљени су од месних средстава. Овим сред-

²⁵⁾ Зборник, том IV/12, стр. 212.

ствима је 2. пролетерска дивизија већ првог дана и ноћи успела да пребаци делове двеју бригада и образује мостобран, те да на тај начин обезбеди форсирање својих основних снага.

Садејство средстава за подршку (артиљерија, минобацачи), како у току форсирања, тако и за време борби приликом образовања мостобрана и одбијања противнапада, било је правовремено и успешно.

Пожртвованост, самопрегор и заузимљивост бораца и старешина 2. пролетерске дивизије и 3. пролетерске санџачке бригаде, како у припреми тако и у извршењу форсирања, били су на достојној висини.

Посебно, за успешно форсирање Дрине дневном заповешћу Врховног команданта НОВ и ПОЈ друга Тита похваљена је 2. далматинска бригада.

Груписање главнине дивизије у циљу заузимања Фоче учинило је да је мостобран на десној обали Дрине остао релативно мали, па су нам, кад је извршен напад јачих непријатељских снага, биле мале могућности за маневар.

Било би много целисходније да је 2. пролетерска дивизија основним снагама наставила гоњење четника, јер би им се нанели много већи губици, а за блокаду Фоче, која није имала неки посебан оперативни значај, могле су се оставити мање снаге; био би довољан и један батаљон.

Непријатељ је успео да 15. априла постигне изненађење, јер штаб 3. пролетерске бригаде није предузео потребне мере ради извиђања и обезбеђења на правцу Бобова и Мељака, већ се ослонио на изјаве позадинских радника који су дошли из пљеваљског среза да успоставе везу са нашим јединицама.

Због непознавања ситуације пред 3. пролетерском бригадом, штаб 2. дивизије није одмах ангажовао јаче снаге за разбијање непријатеља, већ је у борбу почесно уводио батаљоне, што није било довољно за разбијање јаким непријатељевих формација.

Кад је извршен противнапад главним снагама 2. дивизије уз врло успешан маневар 7. крајишке бригаде, непријатељ је био разбијен. У току ових борби све јединице 2. дивизије показале су ванредну храброст и одлучност.

Пуковник у резерви МИЈАТ ВУЛЕНИЋ

О ОРГАНИЗАЦИЈИ СНАБДЕВАЊА ГЛАВНЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ ВРХОВНОГ ШТАБА

(јун — јул 1943.)

Након разбијања и последњег обруча непријатељског окружења на линији Калиновик — Миљевина — Главна оперативна група Врховног штаба нашла се у насељеним подручјима источне Босне где је развила своја офанзивна дејства. И iscrпеност и глад били су видљиви на сваком борцу и командном кадру, јер је Главна оперативна група у бици на Сутјесци издржала дотад најјачи притисак многоструко јачег непријатеља (117.000 : 19.000) на најнеповољнијем терену, одсечена од насељених места, а тиме и од извора снабдевања храном. За све време трајања пете непријатељске офанзиве глад је била стални пратилац, опасан колико и непријатељ. Борци су умирали не само од непријатељевих куршума већ и од глади. Доласком у насељена подручја појавили су се појединачни случајеви непрописног и неодговарајућег начина прибављања хране за себе и јединице.

Уочавајући да би овакве појаве могле нанети велику штету стеченом угледу наше војске која се у свим дотадашњим контактима са народом афирмисала као дисциплинована и високо морална, Врховни командант НОВ и ПОЈ, поред тога што је лично упозорио командни кадар на могућност оваквих неконтролисаних појединачних иступа — наредио је да се потребне намирнице прибављају на регуларан и организован начин. Народноослободилачки одбори и команде места морали су предузимати организоване акције за снабдевање људском и сточном храном према ранијим упутствима и прописима Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

Ради веће гаранције за доследно спровођење ових мера Врховни командант НОВ и ПОЈ је наредио 21. јуна 1943. године да се код свих јединица почев од бригаде поставе повереници Врховног штаба којима су пуномоћјем одређени задаци да регулишу питање исхране и снабдевања народноослободилачке војске. Повереници су били дужни да предузму сву потребну организацију око исхране и смештаја војске по насељеним подручјима на правцима њеног кретања. Наредба је стриктно забрањивала свим јединицама ма какву набавку без претходног знања и одобрења повереника. У пуномоћју којим је био снаб-

девен сваки повереник такође је стајало да се поверенику имају ставити на располагање потребни помоћни органи који ће имати задатак да заједно с њим по сваку цену спрече неправилно прибављање хране и сузбију самовољу сваког појединца. Њему је стављена у дужност и контрола рада свих интендантских органа и појединаца одређених за снабдевање војске.

Штабовима свих јединица је наређено обавезно консултовање са повереницима и стриктно придржавање наређења Врховног команданта НОВ и ПОЈ.

Одлука о постављању повереника Врховног штаба за питања исхране и снабдевања код јединица које су се налазиле под непосредним руководством Врховног штаба донета је 21. јуна 1943. године у селу Медојевићима недалеко од Олова где се тада налазио Врховни штаб. 21. јуна исте године одређеним повереницима су уручена пуномоћја. Том приликом је покојни чича Јанко (Моша Пијаде) одржао састанак са повереницима и издао им потребна упутства о начину вршења послова које је повереницима одредио Врховни командант НОВ и ПОЈ. На овом састанку били су осим чича Јанка присутни повереници: др Младен Ивековић, др Владимир Велебит, Павле Пекић и Мијат Вулетић.¹⁾

¹⁾ За повереника је био постављен Вицко Крстуловић, али је био спречен другим пословима, па је уместо њега одређен Мијат Вулетић. Пуномоћје издато на име Мијата Вулетића гласи:

Врховни Штаб НОВ и ПОЈ
21. јуна 1943.

П У Н О М О Ћ

За друга Мијата Вулетића који се поставља као повереник овога штаба за регулисање питања исхране и снабдевања народно-ослободилачке војске. Именовани ће посредовати по свим питањима исхране и смештаја војске у селима у која ће долазити односно прелазити народно-ослободилачка војска. Ниједна јединица не може вршити никакве набавке без предходног знања и одобрења повереника. Задатак је повереника и свих његових помоћних органа да под сваку цену спречи неправилно прибирање хране као и сваки самовољни појединачни покушај набавке хране и осталих потреба.

Повереник овога штаба има право у свако доба спровести контролу над радом свих интендантских органа као и појединаца одређених од истих за снабдевање војске горе наведеним потребама. Исто тако има право контролисати и начин исхране и количину следовања за дневни оброк.

Позивају се сви штабови на обавезно консултовање са повереницима и стриктно придржавање горњег наређења.

Смрт фашизму — слобода народу!

М. П.

Тито, с.р.

После одржаног састанка и уручења пуномоћја одређени повереници су се повезали са штабовима I, II и IV пролетерске и штабом II далматинске бригаде, које су се налазиле на подручју Олово — Кладањ — Подроманија.

Повереници нису према добивеном усменом упутству били везани за штаб одређене јединице, већ су према нахођењу могли вршити одређене послове код сваке јединице која се налазила на тој простору. Уосталом, ово произилази и из пуномоћја којим је био снабдевен сваки повереник.

Повереници су, чим су приспели у јединице, одржали састанке са штабовима, упознали их са овлашћењима и затражили њихову помоћ и придржавање датих упутстава и наређења Врховног команданта. У извршењу постављених задатака штабови су повереницима ставили на располагање своје интендантске органе. Такође су са функцијом повереника упознали ниже штабове и заинтересовали партијске и политичке органе који су и онако водили рачуна о правилном опхођењу бораца према народу подручја куда је пролазила народноослободилачка војска.

Снабдевање војске храном и другим потребама из дана у дан се побољшавало, јер су наше јединице заузеле Олово, Кладањ, Хан-Пијесак, Власеницу и Зворник, где је нађена већа количина намирница и опреме. Тегобе глади брзо су ишчезле, а самим тим су и разлози због којих су повереници одређени престали да постоје. Они су могли да извести Врховни штаб о повољној ситуацији која је настала у снабдевању војске и затраже да буду повучени, јер више није било потребе да остану код јединица за послове предвиђене пуномоћјем. Након овога неки повереници су се вратили у Врховни штаб, а неки су остали код јединица са задатком да помогну да се храном и другим потребама равномерно снабдеју јединице које нису биле у ситуацији да захвате непријатељска слагалишта хране и др.

И поред тога што се ситуација у погледу редовнијег снабдевања НОВ и ПОЈ знатно побољшала, Врховни штаб, а нарочито Врховни командант друг Тито, поклањао је велику пажњу овом питању, како ради редовне исхране војске тако и нарочито ради правилног вршења ових послова од стране интендантских органа и штабова. Из извештаја који се налази у Војном историјском институту под рег. бр. 12-4, к. 13 и који је 12. VIII 1943. упутио Врховном штабу делегат Економског одека код V НОУ дивизије, Мијат Вулетих, види се да се за снабдевање НОВ и ПОЈ поред интенданата успостављају и комисије као оперативни економски органи. Чланови комисија морали су се кретати са батаљонима и они су преузимали пуну одговорност за снабдевање војске и контролисали су правилност снабдевања. Код сваког батаљона који је био удаљен од главнине формирала се комисија коју су сачињавали: члан бригадне комисије, интендант батаљона и један комесар чете (комесари чета су се по правилу мењали како не би били дуго одсутни са дужности из чете). Комисије су биле снаб-

девене потребним бројем потврда које су се уручивале онима од којих је храна узимана. Из потврда се могло видети да ли је извршена конфискација (која је примењивана према народним непријатељима) или реквизиција, или су храна и друге потребе добијане добровољним прилозима од народа. Овакав начин снабдевања војске био је пуна гаранција да ће се ови послови правилно одвијати и искључивала је сваку могућност стихије или грешака појединаца.

За спровођење ове организације из Економског одсека Врховног штаба НОВ и ПОЈ послати су делегати код дивизија којима је била дужност да успоставе организацију према добијеном упутству, контролишу њен рад и подносе извештаје Врховном штабу.

Из ових докумената који су послужили као извор за овај напис може се уочити колико је Врховни штаб водио рачуна и бриге о добром снабдевању војске и о правилности рада интендантских органа, чији би неправилан рад могао нанети велике штете угледу народно-ослободилачке борбе.

ПАРТИЈСКО-ПОЛИТИЧКИ РАД У ЈЕДИНИЦАМА У ТОКУ НОР-а

Наша ослободилачка војска била је и политичка војска, чији је сваки војник био и борац и политичар. КПЈ је улагала максималне напоре да оружане формације не представљају само војничку силу, него да буду истовремено и политичка снага која поред задатка ослобођења земље има огромну улогу и у решавању задатака социјалистичке револуције. Због тога је политички рад био интензиван и представљао један од најважнијих сектора партијског рада. Чланови Партије и СКОЈ-а и многи други борци су били и политички пропагатори и тумачи партијске линије код осталих бораца и народа. Требало је васпитати и политички уздићи остале борце, да не само усвоје политичку линију на датој етапи борбе, већ да и даље следе ту политику и буду спремни да се за њу боре и жртвују. Требало је убедити масе да НОБ, којој на челу стоји КПЈ, није само нужна и потпуно оправдана, већ да је и једина алтернатива — или борба против окупатора, или ропство и смрт.

... „Нама не треба само борацки квалитет партизана... још важнији је фактор политичка свест партизана...“¹⁾ — писао је друг Ранковић партијском руководству 1. крајишке бригаде. У писму се даље истиче да су потребни такви борци, који ће се не само супротставити оружјем окупатору и народним издајницима, него ће и убудуће ићи путем који указује КПЈ.

У многим директивама највиших партијских форума о задацима партијских организација у партизанским јединицама подвлачи се да се рад партизанских одреда, чета и батаљона не своди само на чисто војничке акције, већ да их партијске организације у њима морају изградити да делују и као политички фактор. Према томе јединица се није смела задовољити само извршењем неког борбеног задатка и онда мирно сачекати нову акцију, него је требало да у крају где се затекла или где ће се наћи следећег дана по извршеном маршу, предузме потребне мере агитационо-пропагандне делатности.

Свестраним и упорним радом партијских организација требало је од комуниста ратника, оданих Партији и народу, створити комунисте борце, из чијих ће покрета, речи и дела зрачити партијска, од-

1) *Стварање и развој „ЈА“, књига II, стр. 120—121.*

носно политичка линија НОБ. На питању борбе против окупатора у првој години рата развила се оштра борба за масе. Спровођење овог задатка било је отежано, јер се морало борити не само против окупатора и отворених домаћих издајника, него и против прикривених непријатеља, који су на све могуће начине настојали да се прикажу као пријатељи и заштитници народа, а у ствари су спремали најцрњу издају и своме народу и НОБ.

Требало је разобличити Дражу Михаиловића, перфидног и лукавог издајника, који је био најјачи ослонац домаће и међународне реакције. Његов покрет је био за Србију, Црну Гору, већи део Босне и Херцеговине, као и за део Хрватске где је претежно настањен српски живаљ, главна сметња народном јединству за борбу против окупатора. . . . „Када се добро анализира читав случај Драже Михаиловића — каже се у писму друга Тита од јануара 1942. упућеном ЦК КПХ — онда се јасно види да је Дража Михаиловић био она резерва непријатеља у нашој позадини која је нама иза леђа требала задати смртоносан ударац. . . Упорна пропаганда на Лондонском радију, популаризација Драже Михаиловића као врховног команданта свих оружаних снага у Југославији, разне лажне вјести тога радија о наводним борбама четника против Њемаца, јасно потврђују ову констатацију да су и лондонска влада и читава реакција у Србији заједно са окупаторима радили у истом циљу — да нас униште“.²⁾

У Хрватској, на пример, највећи непријатељ јединствене борбе против окупатора био је Мачек који се, такође, служио најподлијим методама против НОБ. И њега и његову политику требало је раскринкавати. У Словенији је, исто тако, било више примера политичке сарадње окупатора и домаћих издајника. Италијански окупатор је овде вешто поступао. У току предузете офанзиве у јесен 1942. у првом налету фашисти су спроводили страховити терор над становништвом како би што више застрашивали народ. После тога су наоружали народне непријатеље и издајнике и приказивали их као народну војску која штити и брани словеначки народ од комуниста, а сами су привремено прекинули са репресалијама, паљењем села и стрељањима. Створили су разне војне формације, „Легију смрти“, „Белу легију“, „Словенску легију“ и сл., наоружали их и употребили у борби против партизана и за застрашивање народа у чему су, мада је већина словеначког народа остала и даље уз НОБ, макар и привремено успевали. У осталим крајевима наше земље где политички рад са масама није био интензиван ни довољно широк, морало се прво путем војничких успеха разбити реакција, па тек онда свестраним политичким радом придобијати масе за НОБ.

Тежиште политичко-васпитног рада партијских организација у јединицама у току рата заснивало се и на борби за правилно схватање, тумачење, преношење и усвајање линије НОБ. Управо то је и био основни услов да би се могло деловати у масама. Комунисти су улагали велике напоре да се спрече покољи међу нашим народима у по-

²⁾ Зборник, том V/3, стр. 8.

јединим крајевима и да се објасни масама да за недела усташа или четника није крив хрватски, односно српски народ. Народу је требало објаснити перспективе новог заједничког живота и равноправности свих наших народа и потребу стварања братства и јединства, које се изграђивало и јачало кроз оружану борбу и заједнички проливену крв и Срба и Хрвата и муслимана. „... Све нас угњетава, понижава и пљачка исти непријатељ“ — пише у прогласу ЦК КПХ од јуна 1941. И даље: „Борба против тога омраженог непријатеља може бити успјешна само онда, ако хрватски и српски народ, уједињен и збијен учврсти редове са осталим народима Југославије и поведе борбу против империјалистичких окупатора и њихових плаћеника“.³⁾ Комунисти су стали на чело јединица и народа и личним примером показали да се за те циљеве треба борити с оружјем у руци и да је оружана борба главно средство за постизање најважнијег циља — ослобођења од окупатора и стварања нове заједнице народа.

На тој платформи окупљале су се најшире народне масе. Партијске организације су у току извршења овог задатка усмериле агитационо-пропагандну делатност и према онима који су се у прво време пасивно односили према НОБ, па чак и према онима које је непријатељ успео да привремено веже за себе. Таквим ставом умањивана је непријатељска пропаганда и разбијана његова организација, па чак и његове војне формације као што су биле разне милиције састављене од заведених сељака. Чланови Партије су радили у народу користећи погодне форме рада, као појединачне или групне разговоре, посела, зборове, помагали су на раду у пољу, обављали прегледе болесника итд. На тај су се начин једноставно и брзо успостављали контакти и омогућаван је шири рад у масама.

У сачуваним материјалима, директивама и упутствима највиших партијских руководстава нарочито се инсистира на што свестранијем испуњавању партијског задатка, по којем су комунисти дужни да упорним и систематским радом подижу борбени морал и политичку свест бораца. Истичу се, такође, штетне последице које би могле настати ако би чланови Партије сматрали себе привилегисаним и стварали било какву подвојеност између себе и масе осталих бораца — ванпартијаца. А да би се избегла свака оваква или слична могућност, постављао се задатак члановима Партије да они сами извршавају најтеже задатке и да личном храброшћу, пожртвованашћу и примерним извршавањем наређења стекну поштовање и углед код осталих бораца. Лични и непосредни контакти и састанци целог колектива представљали су једну од форми васпитног рада комуниста са осталим борцима која је у пракси дала огромне резултате. О једном извештају политичког комесара Космајског одреда од августа 1941. у вези са овим питањем се каже: „... За сада се рад састоји у претресању, учвршћењу морала, дисциплине и организације, потом у читању и дискутовању, помагању ванпартијских елемената у подизању, изграђивању и приближавању Партији и њеним задацима... Нарочито

³⁾ Зборник, том V/1, стр. 9.

се показало као корисно и практично имати другарице партијке у Одреду за рад са женама...⁴⁾

Једно од важних питања која су решавале партијске организације био је и интензиван рад на политичком и теоретском уздизању својих чланова. Тај задатак је временом постајао све значајнији и неопходнији, јер су непрестано у редове НОВ пристизале хиљаде нових бораца. Да омладинци не би долазили неприпремљени војнички и политички у НОВ, било је више случајева где су се претходно од стране партијских организација на терену предузимале извесне мере. Тако је, на пример, у току 1941. и 1942. године на територији 1. крајишког НОП одреда организовано неколико војно-политичких курсева за ове омладинце. Курсеви су трајали просечно до месец дана и на њима су они стицали најосновнија војно-политичка знања. Те нове снаге је требало прихватити и од њих у што бржем року створити добре, храбре и одане борце.

Из једног партијског извештаја 12. славонске бригаде од маја 1943. види се да је у њен састав дошао већи број нових и младих бораца. Основни задатак партијске организације у бригади у том периоду састојао се у раду да се они што боље прихвате, упознају са линијом НОВ и да се што брже политички изграде. Из писама која су ти борци слали својим кућама могли су се видети и резултати које су комунисти бригаде постигли у раду с њима. Тако једна другарица пише: „Нисам знала да је тако лијепо у партизанима. У почетку било ми је необично и све сам мислила како бих отишла кући. Међутим, наишла сам на такву другарицу да данас више о томе не мислим. Борит ћу се, па ако погинем, погинут ћу као борац и неће ме Швабе одући на рад у Њемачку“.⁵⁾

У сваком од нових бораца лежала је ова или она неоткривена способност или непробуђена снага. Са њима се свакодневно политички радило, па су се уз помоћ партијске организације упознавали са проблемима који су их интересовали. На тај су се начин изграђивали и оспособљавали за разне војне и политичке дужности. За те задатке требало је мобилисати читаву партијску организацију која је кроз ратну праксу остваривала руководећу улогу у јединицама.

Све ово потврђује обимност и интензитет политичко-васпитног рада и илуструје какву су снагу представљале партијске организације, када су успевале да у кратком времену прилагоде и васпитају нове борце који су ступали у редове НОВ.

Састанци комуниста у јединицама — редовни и ванредни — били су испуњени конструктивним и плодним радом и третирали су увек најактуелније проблеме. Поред разраде политичких и теоретских тема, анализе борбених дејстава и сл., у дневни ред састанака комуниста уносила су се питања: рад на терену, брига о људима, мере за учвршћење јединица, пропусти и недостаци бораца и руководилаца. Чланови Партије добијали су конкретне задатке и обавезивани да на

⁴⁾ Зборник, том I/2, док. 14.

⁵⁾ Микротека ВЈЈ, X-5 (129—132).

наредном састанку реферишу шта је и колико који урадио. На тај начин подизала се њихова одговорност.

На тим састанцима вршене су и свестране припреме за одржавање четних, односно батаљонских радних конференција које су имале снажно васпитно дејство на цео колектив. Ако се указала потреба да се неко питање заостри пред читавом јединицом, на пример, питање војничке дисциплине, међусобних односа, односа према народу и сл., та би се питања детаљно претресала прво у партијској организацији, а затим пред читавим колективом. Једном речју, квалитет рада једне партијске организације ценио се по томе како је она реаговала на све појаве и догађаје у јединицама и на терену, како је васпитавала људе и колико је успевала да све снаге у јединици мобилише на извршавање војних и политичких задатака.

Политичко-васпитни рад одвијао се у току предаха између две борбе, када је јединица била на одмору, или када није била стално у покретима. Али рад није престајао ни онда када је јединица била на положајима. Пре и после борбе, на преданцима у току вишедневних маршева, па и у најтежим приликама, нашло се времена за рад, макар се он сводио понекад само на кратак договор или нужно разјашњење неког важног и актуелног питања. Тако, на пример, у дневнику 3. чете 1. ударног батаљона Никшићког НОП одреда стоји забележено под датумом 14. јун 1942. године да се јединица читаву ноћ и пре подне идућег дана налазила на тешком маршу, а да је поподне одржана батаљонска конференција. Цео следећи дан је био испуњен радом. Рано ујутро је одржан састанак батаљонског партијског актива који је решавао о питањима партијског рада и ситуације у батаљону. После овога одвијао се културно-просветни рад. Поподне је приређена смотра целог батаљона на којој је прегледано оружје, а онда поново конференција батаљона до касно увече где су претресана сва актуелна питања и саопштене одлуке о избору батаљонске коморе, болничког одељења итд. Из извештаја партијског бироа бригаде „Љубо Шерцер“ од 2. X 1942. године види се да се рад партијске организације одвијао несметано, па се, између осталог, каже: „... Свакодневна политичко-партијска настава се већином одржава, макар понекад само четврт до пола сата, и отпадне само онда кад смо због више узастопних ноћних покрета заиста сувише уморни...“⁶⁾

Један од врло значајних задатака партијске организације био је и пријем у Партију. По општем критеријуму који се примењивао у нашим ратним јединицама, у Партију су примани они који су се истакли као политички зрели, храбри и одани борци. Пријем се вршио из редова кандидата. Чланови Партије су појединачно радили с њима и у току кандидатског стажа који је обично трајао неколико месеци (некад дуже, а некад и краће), кандидати су се свестрано припремали за пријем у Партију. Основно мерило је према томе била борбеност, храброст, оданост бораца испољена у борбама против непријатеља и морално-политичке особине и идеолошко-политичка из-

⁶⁾ Зборник, том VI/4, док. 53.

грађеност. Тако, на пример, ниједан од преживелих бораца 4. пролетерске (црногорске) бригаде којих је било преко хиљаду приликом њеног формирања јуна 1942. није се вратио 1943. године у Црну Гору а да није био члан КПЈ.⁷⁾ Колика је важност придавана у јединицама НОВ омасовљавању Партије најбоље се види из податка да је „од 12000 чланова колико их је ушло у рат остало на завршетку рата свега око 3000. Из рата се изашло са 141.066 чланова КПЈ.“⁸⁾

Захваљујући посебној бризи коју је ЦК наше Партије, и посебно друг Тито, посвећивао раду партијске организације на питањима политичко-васпитне делатности, углед Партије је у нашим јединицама порастао до највиших граница. КПЈ је постала не само снага која покреће читав живот и решава сва питања јединице, него у исто време и идеал сваког борца.

Партијска организација је раду на војним питањима придавала прворазредан значај. Требало је од борца, оданог и политички поузданог, направити доброг стрелца, митраљесца, бомбаша, артиљерца и тенкисту, једном речју борца који је и морално-политички и војнички оспособљен да се бори против надмоћнијег и технички далеко опремљенијег непријатеља.

Још у току припрема за оружани устанак Партија је при окружним и среским комитетима образовала војне комитете, чији је задатак био да изврше војне припреме устанка. Ови су комитети формирали групе омладинаца и изводили вежбе у руковању оружјем, бомбама и друге војничке радње. С таквим радом продужило се и по окупацији земље. Вежбе су тада прилагођаване приликама и терену, с обзиром на удаљеност од непријатељских гарнизона и посада. Понегде су чак извођене и вежбе гађања бојевом муницијом.

Стварањем првих војних јединица у устанку, отпочело се са радом на војној обуци, мада су се форме војничког оспособљавања бораца усавршавале сходно расту и развоју наших јединица. Када јединица није била ангажована у борби, изводила се редовно и војна обука бораца. Требало је од партизанске војске која је имала недовољан број стручних војних кадрова и врло мало војничког искуства створити компактну и чврсту војну силу која ће обезбедити спровођење линије Партије, наносити војничке поразе непријатељу и довести до победе. Задаци партијских организација и комуниста на овом сектору рада састојали су се поред осталог и у томе да примерним извршавањем наређења и ангажовањем у борби подижу ударну снагу своје јединице, као и способност сваког појединца, помажу рад војних руководилаца, буду носиоци дисциплине у јединици и да извлаче из борбе потребна искуства.

Партијска организација је своју руководећу улогу у јединицама, када се радило о питањима борбених дејстава, остваривала преко војних старешина, којима је помагала својим предлозима и утицала

⁷⁾ „Војно-политички гласник“ 4/1952, стр. 67.

⁸⁾ Реферат А. Ранковића на V конгресу КПЈ, Стенографске белешке, стр. 144 и 162.

на развијање иницијативе штаба. А задатак комуниста у јединицама састојао се у томе да припреме остале борце за предстојећа борбена дејства и да у току њихових извођења буду први у погледу храбрости, дисциплине и извршења задатка. Та припрема за извршење конкрет-ног задатка обично се одвијала на партијском састанку, где би се чланство детаљно упознало. Ту би се искристалисали задаци сваког члана Партије, како да се држи за време покрета и борбе, затим какав став заузети према народу краја у којем се изводи акција, како поступати према заробљеницима и сл. Исто тако, преко организације СКОЈ-а упознали би се и скојевци, а затим преко чланова Партије и СКОЈ-а и читава јединица. На тај се начин цео састав јединице припремао за што успешније извршење задатка.

Војне старешине, као што је већ напоменуто, биле су одговорне као чланови партијске организације своје јединице за целокупан рад, па су кад год би погрешили и они били критиковани, што ни најмање није умањивало њихов ауторитет међу члановима Партије. Треба истаћи да су партијске организације узимале учешћа у развијању пуне иницијативе штабова, а истовремено биле против тога да се претворе у татора командама јер . . . „ однос мора бити постављен тако — каже се у једном писму Врховног команданта од 16. I 1943. године — да Партија стварно буде руководилац, али да то не кочи само-сталност и иницијативу војне команде и да буде обезбијеђено спровођење партијских директива, а, с друге стране, да војна команда по свим питањима има огроман ослон и помоћ од партијске организације као руководећег фактора Народноослободилачке борбе“.⁹⁾

По извршеном задатку, најпре на састанцима комуниста и скојеваца, а затим на четним, односно батаљонским конференцијама, износиле би се испољене грешке и слабости. Војне старешине би редовно по завршеној борби извршиле анализу тока акције и свих позитивних и негативних искустава. Комунисти који су сачињавали истовремено и партијску организацију дотичне команде, односно штаба, настојали су да што боље и потпуније изврше анализу стечених искустава из борби и да са таквом оценом упознају целу јединицу. Задатак чланова Партије у јединици је тада био да што активније учествују у расправљању о грешкама и недостацима, као и да помажу осталим борцима у сагледавању и исправљању грешака које је анализа показала. . . . „То све, наравно, не значи да партијска организација преузима улогу штаба. Напротив! Партијска организација помаже

⁹⁾ Стварање и развој „ЈА“, стр. 210.

¹⁰⁾ Зборник, том VI/6, док. 110.

штабу и подиже његов ауторитет међу партизанима...“, каже се у писму ЦК Словеније од новембра 1942.¹⁰⁾

Корисном праксом критике и самокритике која је била усвојена као метод васпитања комуниста, исправљани су недостаци и грешке. Партијска организација је строгим критеријумом оцењивала држање у борби, тј. личну храброст, дисциплинованост и бригу за борце. Нико ко је заслужио критику није био поштеђен од ње. Кукавичлук, колебљивост, недовољна брига за борца и сличне слабости, Партија је немилосрдно кажњавала. Храбри, дисциплиновани и они који су у борби показали иницијативу, истицани су као пример, похваљивани и одликовани и посебно награђивани пријемом у КПЈ. Зато је готово свака акција била у неку руку и испит на којем су падали сви они који су слабо одговорили својим задацима, а похвалили се они који су показали успех.

Поред овога, у домен овог сектора партијског рада спадала су и питања: дисциплине и извршења наређења, обезбеђења, стражарске дужности, будности на одмору, бојне готовости, чистоће и чувања оружја и др. Партијске организације су непрекидно развијале љубав бораца према оружју и бригу за његово чување и одржавање. Било је низ примера када су се поједине јединице нашле у критичним ситуацијама па су морале да се привремено ослободе тешког наоружања, закопавајући га или уништавајући да не би пало у руке непријатеља. Борци су у таквим ситуацијама преживљавали тешке тренутке, растанак са оруђима и оружјима падао им је као растанак са својим драгим друговима. Чести су случајеви да пушкомитраљезац, на пример, увије у своје шаторско крило или сељачку поњаву оруђе, само да не би покисло и оштетило се, док би се он излагао киши, вејавицама и мразу. Већ пословична партизанска самоиницијатива и сналажљивост долазила је до изражаја и када је требало подмазати оружје, па би у недостатку фабричне масти за оружје добро послужила и срж из костију заклане стоке. Један од задатака партијских организација састојао се и у обучавању бораца у руковању оружјем, што је представљало посебан проблем с обзиром да су јединице располагале различитим наоружањем до којег се долазило једино отимањем од непријатеља. Пошто није било потребних правила, описи појединих делова оружја и функционисање механизма излагани су на часовима војне обуке простим и схватљивим језиком.

Један од облика рада партијских организација било је и такмичење. Оно се припремало преко партијске и скојевске организације и обухватало је готово целокупан живот и рад у јединици, тј. зади-

рало је у све секторе партијског рада. Питања као: која ће јединица више уништити или заробити непријатељских војника или његове технике, чија ће јединица имати бољи војнички изглед, мање недругарских односа, што правилнији став према народу оних крајева кроз које је јединица пролазила итд. — била су обухваћена такмичењем. Тако, на пример, по завршеном децембарском такмичењу 1941. године између партизанских одреда Кордуна и Баније, званично је саопштено да је у погледу остваривања што већег плена у наоружању, отимајући га од непријатеља, највише успеха имао кордунашки партизански одред „Дебела Коса“. Већ крајем 1941. године, партизани Кордуна и Баније заказали су партизанима Лике једномесечно такмичење: „...„ко ће непријатељу у току 1. јануара до 1. фебруара 1942. године нанети веће губитке...“¹¹⁾

Исто тако инсистирало се на такмичењу између јединица и у погледу бојне готовости. Посебне комисије, састављене од војних и политичких руководиоца, вршиле би преглед оружја и сваки учени недостатак повлачио би губљење поена. Такмичење је обухватало све јединице, од десетине и вода па до дивизије, те је умногоме допринело и војним старешинама и партијским организацијама да у што краћем року реше многе крупне проблеме. По завршеном такмичењу јединица која је постигла највећи успех била би похваљена, као и појединци у њој, а главни симбол успеха представљала је прелазна заставица. Дивизијску заставицу добијала је најбоља бригада, бригадну најбољи батаљон, батаљонску најбоља чета итд.

¹¹⁾ Зборник, том V/2, док. 95.

ПРИКАЗИ КЊИГА

ЗБИРКА ЧЛАНАКА

О МОРАЛНО-ПОЛИТИЧКОМ И ПАРТИЈСКО-ПОЛИТИЧКОМ РАДУ

ИЗДАЊЕ ВИЗ ЈНА „ВОЈНО ДЕЛО“ 1961. год.

Издавање збирке чланака из области партијско-политичког рада и морала наше Армије резултат је како непосредне практичне потребе, тако и жеље да се бар део вреднијих радова наших људи датих у послератном периоду извуче из мноштва часописа и учини не само доступнијим садашњим читаоцима већ и онима који ће ма кад желети да сагледају развој Армије кроз призму ове проблематике. Из тога произилазе и значај књиге, оправданост оваквог подухвата и стварна вредност одабраних радова.

Често се у попису литературе за изучавање појединих тема налазе и чланци разбацани по мноштву часописа којих више нема у личним библиотекама старешина. То изазива тешкоће у комплетирању и онако оскудне литературе по неким темама. Зато ће ова збирка, која садржи претежан део управо ових тражених чланака, представљати знатно олакшање за старешине које су досада биле упућене на часописе. Збирка ће нарочито добро доћи младим старешинама да у њој виде какви су се проблеми из области морала и партијско-политичког рада појавили у нашој Армији у протеклим годинама, како су се манифестовали и како су решавани. Јер, изношење одређених проблема у разним периодима на свој начин показује развитак Армије, објективне услове у којима је расла и субјективне напоре усмерене ка обезбеђењу тога развоја. А то ће младим старешинама користити двојако: и као информација и као искуство (без обзира шта је постигнуто у другим условима).

Оправданост издавања ове збирке не исцрпљује се само непосредним практичним потребама. Корисно је одабрати изванредан број бољих чланака у којима су обрађени разни проблеми из области морала и партијско-политичког рада у рату и послератном периоду, сврстати их по тематици и времену у коме су се појављивали и дати их у трајнијем облику. Тако ће се систематизовати материјал који може послужити за сагледавање развоја Армије у оквиру ових проблема, а може послужити и као материјал за израду монографија које би полазиле од принципа развојности у обради појединих питања морала и партијско-политичког рада у овом периоду. На тај се начин од разбацаних чланака по мноштву часописа добила збирка која даје већу

вредност сваком од изабраних чланака, а у целини одражава збивања у једној широкој области кроз рат и 15 послератних година у чему и лежи њен значај.

У припреми збирке поставио се проблем избора и систематизације чланака. Наиме, у периоду од 15 година написано је много чланака у многим часописима који су излазили или и сада излазе у Армији. Књига је, међутим, ограниченог простора, па се морао одабрати само мали део онога чиме се располагало. Није лако, па ни могуће, сврстати чланке по вредности, утолико више што нема одређених критерија који би омогућили такво сврставање на основу којег би се извршио избор.

Но, квалитет чланака није могао да буде једино мерило. Ако смо желели обухватити целокупан ратни и послератни период, онда смо из одређеног мањег периода морали узети изванредан број чланака без обзира на то да ли су у целини бољи или лошији од оних из претходног или наредног периода. Тако се могло догодити да изостану неки бољи чланци из периода који је обиловао таквим материјалима, а узети су лошији из другог периода где је избор био слабији.

Исто тако и тематика је условила избор одређених чланака, па и због тога квалитет није био једино мерило. Пошто смо желели да сврстамо материјале по одређеним садржајима, морали смо одабрати чланке по тематички неовисно о богатству извора, па се могло догодити да бољи чланци из једне области изостану, а лошији из друге уђу у збирку.

Све су то објективне тешкоће при избору. Међутим, не би се смеле заборавити и субјективне. Оне су резултат како чињенице да све материјале нису могли оцењивати сви они који су учествовали у избору, тако и неуједначености њихових критерија. Због тога је могуће и нормално да у свим случајевима није учињен најбољи избор и да у збирку нису ушли неки чланци исте па, можда, и веће вредности.

Већ при избору чланака морало се водити рачуна о њиховој систематизацији. И у том погледу постојале су тешкоће објективне и субјективне природе. Постоји низ вредних радова који по свом садржају и начину прилажења проблему могу подједнако ући у више области, па колико је оправдано дати их у једној, исто толико је оправдано дати их и у другој. У таквим случајевима може да буде пресудно то што из једне области има више материјала, па ће неки чланак бити пребачен у другу област без обзира на то што се могао наћи у првој. Но, такви и слични случајеви не оправдавају увек било какву систематизацију. Тако се, на пример, чланак С. Јовановића „Неки наставни принципи” налази у првом поглављу („Општи чланци о васпитном раду у Армији”), а по свом садржају очито треба да се налази у четвртом („Политичко васпитање и образовање”) у коме се обрађују наставни проблеми. Наставни принципи представљају један од основних проблема наставног процеса, па их је неоправдано извлачити из дидактичких проблема и пребацивати у опште чланке о ва-

спитном раду. Слично је и са чланком В. Мићуновића „Политичка припрема 29 дивизије за сарајевску операцију” који се налази у трећем поглављу („Морал и морално васпитање”), а који би, пошто обрађује проблеме из НОР-а, било нормалније да је распоређен у пето поглавље („О моралним факторима у НОР-у”).

Одређивање области у које ће бити сврстани изабрани чланци у основи је добро обављено јер одражава садржај оног што се стварно збивало у оквирима ширег појма партијско-политичког рада и морала Армије. Друго је питање да ли су сви наслови за те области најсрећније изабрани, да ли су адекватни садржају. Тако, на пример, друга глава носи наслов „Рад партијске организације у Армији”. Можда би боље било само „Партијска организација у Армији”, јер је први наслов одређенији од другог, па не дозвољава слободнију расподелу чланака. По том наслову би требало да сви чланци из рада партијске организације у НОР-у или после рата уђу у другу главу мада су погоднији за остале које поближе одређују садржај (у ствари, тако је и учињено). Стога би шири наслов друге главе давао више права да се неки чланци из рада партијске организације сврстају у друга подручја.

Наслов пете главе није добро одабран. Пре свега није реч „о моралним факторима” већ о моралном фактору. Но, и без обзира на то, овакав наслов је преузак за садржај који је у овој глави дат. Њеним садржајем стварно су обухваћени и проблеми морала и политички рад у најширем смислу. Тај политички рад није био сведен само на подизање морала, већ је обухватао шире подручје васпитања, далекосежније циљеве васпитног, образовног и другог карактера. Због тога је и насловом требало изразити сву ширину и оквире тог садржаја.

Тешкоће у систематизацији произилазе и из чињенице да су еволуирала наша гледања на многе проблеме. Богатству наше праксе васпитног рада у рату и после рата није следила теорија која би општила резултате праксе и систематизовала све то у оквире одређених научних дисциплина. Зато ауторима који су писали пре, на пример, 10—15 година није било могућно полазити са становишта данашње систематизације, што је изазвало неиздиференцираност обраде појединих проблема. То се нарочито односи на материју обухваћену трећом, четвртом и петом главом. Једино олакшање код сврставања материјала у петој глави долази отуда што су обухваћени чланци који се односе на период рата. Оваква временска систематизација има оправдања, мада је врло тешко унутар овог поглавља извршити неко даље разврставање. А такав проблем ће се појавити оног момента кад будемо желели издати сакупљене материјале о политичком раду и проблемима морала у НОР-у и систематизовати их по садржају.

Код трећег и четвртог поглавља се највише осетило еволуирање наших гледања на проблеме васпитања и наставе. У рату нисмо имали ни потребе да посебно истичемо проблеме моралног васпитања, а посебно наставног процеса због тога што васпитни рад није био ни по садржају ни по облицима и методама толико издиференциран да би захтевао ово разликовање. Кад је, међутим, после рата садржај обра-

зовног рада постао обимнији одмах је настала и потреба за организованим наставним процесом што је повлачило и проблеме теорије наставе, с једне, и теорије моралног васпитања, с друге стране. Али, ове потребе нису довољно брзо ни темељито уочене. Уследио је релативно дуг период у коме се одвијао наставни процес а при том су се избегавали термини везани за њ из неке бојазни да се политички рад не претвори у лошу школску наставу. Не улазећи на овом месту у узроке те појаве, ваља истаћи чињеницу да смо дуго радили на настави (макар и својеврсној), а да при том нисмо студиозније решавали проблеме везане за наставу. Због тога су аутори чланака кроз готово десет послератних година прилазили проблемима политичког рада недовољно издиференцирано са становишта теорије васпитања, те се нису могли наћи чланци старији од 5 година који би обрађивали проблеме наставе.

Иако са подручја морала имамо доста материјала из готово целокупног послератног периода, ипак ће читаоцу пасти у очи да начин прилажења проблемима није довољно систематичан са данашњих аспеката. И овде је дошло до изражаја еволуирање наших гледања, што је и разумљиво. Ми смо у НОР-у успешно обезбеђивали морално-политичку чврстину наших јединица, знали смо шта треба предузимати и то смо предузимали. Данас, међутим, проблеме морала морамо сагледавати са становишта мира и рата. Нама је потребна армија са високим моралом у миру да би то исто била у рату. Како мир и рат представљају две различите околности у којима живе и раде људи, то се појављују и различите проблеми садржаја и изградње морала. Све то, разумљиво, захтева научну разраду проблема морала Армије у миру и рату почев од појма и садржаја па до конкретних мера срачунатих на учвршћење морала јединица и појединаца. Тај је процес у развоју, па оно што нам данас изгледа нормално, логично и научно, сутра већ може изгледати друкчије. Због тога материјали по овим проблемима писани пре 5 или 10 година не могу задовољити данашња мерила у првом реду са аспекта систематизације.

Пракса нашег рада на јачању морала је богата како по садржају тако и по методама, средствима и облицима, а то је оно што чини вредност ранијих материјала и што ће читалац наћи у њима данас. А његови шири, свестранији и одређенији погледи ће му омогућити да боље сагледа и искористи управо онај изванредно вредан садржај који се налази у тим старим материјалима.

Читајући најстарије чланке из ове збирке и упоређујући их са новијим може се уочити повезаност проблема, а тиме и актуелност материјала. Има питања која се не могу скидати са дневног реда, која увек остају актуелна због тога што су витална у оквиру неке делатности све док она постоји. Тако, на пример, питање улоге и одговорности свих старешина за васпитни рад ће се постављати све док та делатност представља значајан део целокупног живота и рада у Армији. Зато је и данас актуелно и вредно прочитати из чланка Светозара Вукмановића „О неким проблемима политичког рада у

Армији", писаног 1948. године, реченицу: „Укоренило се схватање код неких војних руководилаца да квалитет политичких предавања, вечерњих часова, консултација и, уопште, читавог рада на идеолошко-политичкој изградњи, зависи искључиво од политичких радника. Такво схватање је из основа неправилно, јер оно у суштини демобилише читаву партијску организацију...". Неовисно о томе да ли данас има таквих схватања или се она изражавају у другим облицима, важно је сагледати чињеницу да се питање идеолошко-политичке изградње увек постављало као ствар сваког старешине и партијске организације.

Сличан пример се може навести из истог чланка у погледу несхватања потреба марксистичког образовања код једног броја војних руководилаца као резултат несхватања „да се без познавања основа марксизма-лењинизма не може савладати војна наука, не може стећи солидно војно-стручно образовање, нити може бити говора о правилном сналажењу у војно-стручној пракси итд". (Цитиран текст налази се на 32 стр. књиге). У нашој концепцији одбране оваква гледања добијају на значају.

Најзад, очито је да су слабости ове књиге произашле у првом реду из чињенице што је захваћен период од 15 година. То говори о томе да би било боље и корисније да овакве збирке излазе у краћим временским размацима, можда сваких пет година.

Пуковник
Здравко Колар

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

NEMAČKI POTPALJIVAČI RATA PONOVO NA DELU¹⁾

Ministarstvo narodne odbrane Demokratske Republike Nemačke izdalo je pod gornjim naslovom zbirku dokumenata o remilitarizaciji Zapadne Nemačke. Prva knjiga objavljena je početkom 1959. godine i obuhvata period od prvih začetaka Bundesvera do kraja 1958. godine. Druga knjiga predstavlja dopunu prve i prikazuje daljnji razvoj zapadnonemačkih oružanih snaga u 1959. godini.

Prikazivanjem ovih knjiga iznosimo pred čitaoce *Vojnog dela*, iz tog obilja materijala, one činjenice i podatke koji karakterišu opseg, način i suštinu remilitarizacije Zapadne Nemačke, a naročito tendencije njenog daljeg razvoja.

Posebnu vrednost i istovremeno karakteristiku ove zbirke dokumenata predstavlja činjenica da se sve cifre, imena i podaci i njihovi sakriveni motivi iznose bez ikakvih rezervi. Na taj način dobijena je za »mirnodopske« uslove jedna pomalo neuobičajena ilustracija nastajanja i razvoja jedne armije. Ovo je donekle razumljivo ako se ima u vidu ko je njen izdavač, a šta predmet njegovog interesovanja. Očigledno se vidi da je izdavač raspolagao ogromnim činjeničnim materijalom. Mada kroz obe knjige prevladuje propagandni način izlaganja i mada ima mestimičnih ponavljanja i insistiranja na već utvrđenim činjenicama, ovo u celini uzeto ne umanjuje vrednost iznesenog materijala.

Po ovim dokumentima Bundesver je počeo gotovo neprimetno i naoko bezazleno da se razvija i da se često prikriva pod raznim nevojničkim vidovima. Vremenom preduzete mere postaju jasnije, direktnije i sve otvorenije, a izjave njegovih rukovodilaca sve smelije i samouverenije. Iz hronologije događaja veza-nih za stvaranje Bundesvera, koja u obe

knjige obuhvata gotovo 80 stranica, iznosimo neke najkarakterističnije momente.

Još 1948. godine Amerikanci su, u okviru svog Historijskog odeljenja, organizovali grupu od nekih stotinu nemačkih generala, na čelu sa Francom Halderom,²⁾ sa zadatkom da se bave »vojno-historijskim studijama«.

Maja 1949. godine general Mantojfel vodi razgovore sa Adenauerom i u vidu jednog memoranduma predlaže mu detaljni plan remilitarizacije Zapadne Nemačke. Novembra iste godine Adenauer i visoki komesari potpisuju petersberški sporazum, koji između ostalog sadrži i tajne klauzule o uspostavljanju zapadnonemačke armije. Istovremeno se odobrava ponovno organizovanje policije i trupa bezbednosti.

Februara 1950. godine je formirana, u okviru američkih okupacionih trupa, prva zapadnonemačka obaveštajna jedinica pod nazivom »četa radne službe«. Avgusta te godine vicekancelar dr Bliher izjavljuje novinarima: »Ne bi trebalo da mi Nemci govorimo o ponovnom naoružanju. Mi treba da dejstvujemo bez buke, ali brzo«. Istog meseca Adenauer dostavlja, bez znanja vlade, američkom visokom komesaru tajni plan razvoja zapadnonemačke vojske u kojem zahteva: povećanje okupacionih trupa na najmanje 15 divizija; uključivanje zapadnonemačkih trupa u Evropsku armiju i stvaranje jakih policijskih jedinica kao jezgra za stvaranje kadrova buduće nemačke armije. Istovremeno su Špajdel i Šverin³⁾ postavljeni za Adenauerove savetnike za »policijska pitanja«. Nešto kasnije Šverin je postao vojni savetnik kancelara Adenauera i prvi šef novoformirane »Centrale za domovinsku službu«.

²⁾ Bivši šef Generalštaba za vreme Hitlera. — Prim. B. Z.

³⁾ Obojica generali još za vreme Hitlera. — Prim. B. Z.

¹⁾ *Deutsche Kriegsbrandstifter wieder am Werk*, izdanje Ministarstva narodne odbrane, Berlin 1959.

Oktobra iste godine organizuje se »Ured za preispitivanje — Godesberg«. Rukovodilac ove ustanove je Bahlin⁴⁾ koji je, sa izvesnim brojem saradnika, bivših istaknutih nacističkih oficira, bio zadužen da radi na personalnim pitanjima.

Nešto kasnije Adenauer određuje Teodora Blanka za svog opunomoćenika za »pitanja vezana za povećanje i smeštaj savezničkih trupa«. Kao saradnici određeni su mu Špajdel i Hojzinger⁵⁾ i pukovnik Kilmanseg. U novembru iste godine američka visoka komisija odobrava rad »Savezu fontovskih vojnika«, koji ima zadatak da okuplja bivše vojnike i održava nemačke »vojne tradicije«. Krajem godine ukida se »Ured za preispitivanje — Godesberg«. Njegove funkcije preuzima novoformirani »Blankov ured«. General Špajdel je zvanično postavljen za Adenauerovog vojnog savetnika u tom uredu.

U međuvremenu znatno narastao broj policijskih snaga, u okviru kojih su u stvari maskirani budući kadrovi zapadnonemačke armije. Početkom 1951. godine Zapadna Nemačka raspolaže sa 140.000 policajaca. Februara 1951. godine osniva se organizacija »čelični šlem«, koja izdaje i svoj list. Broj njenog članstva naglo raste tako da u septembru ona ima već 130.000, a u novembru 186.000 članova. Jula iste godine Adenauer izjavljuje pred jednim skupom Hrišćansko-demokratske unije da bomska vlada name-rava da stvori armiju od 250.000 ljudi i formira 12 divizija. Halder predlaže bomskoj vladi da se registruju svi borci koji su učestvovali na Istočnom frontu, kako bi se mogli »u slučaju nužde brzo obuhvatiti«. Avgusta 1951. godine formira se prvi zapadnonemački bataljon vojnika pod platom u jačini od 10.000 ljudi. Septembra iste godine osniva se pod rukovodstvom Kuma⁶⁾ »Zajednica bivših esesovaca«, koja obuhvata 370 SS grupa sa prosečno 200 članova. Ubrzo se stvara još nekoliko organizacija ratnih veterana, među kojima »Savez za zaštitu nemačkih vojnika«, »Savez nemačkih vojnika« i drugi. Krajem 1951. godine na teritoriji Zapadne Nemačke postoji i radi 36 brojno snažnih organizacija ratnih veterana. Početkom decembra Blankov ured se pro-

širuje od 76 na 162 lica. Plansko odeljenje pod rukovodstvom Špajdela obuhvata 55 ljudi.

Januara 1952. godine osniva se od bivših nacističkih oficira »Društvo za vojnu nauku« sa zadatkom da uopšti iskustva iz hitlerovskih pohoda. Keselring⁷⁾ je avgusta te godine izabran za predsednika »Čeličnih šlemova« iako je u to vreme još bio na izdržavanju kazne. Maja 1953. godine on je prevremeno oslobođen i odmah preuzima ovu i još nekoliko počasnih funkcija. U decembru 1952. godine u okviru Blankovog ureda već rade 4 odeljenja: kadrovsko, vojno, vojno-privredno i upravno.

Početkom 1953. godine objavljuju se planovi o razvoju zapadnonemačkog vazduhoplovstva koje bi trebalo da obuhvati 8.000 ljudi, 20 eskadrila i preko 1.300 aviona za borbu. Ovu godinu karakteriše znatno jačanje poluvojnih organizacija. Organizacija »Tehnička pomoć« obuhvata već blizu 400 mesnih organizacija. Krajem godine postoji već 463 tzv. vojnih i tradicionalnih saveza kojima je zadatak da propagiraju militarizam i razvijaju nemački šovinizam.

Zakon o narodnoj odbrani, uključujući vojnu obavezu muškaraca starijih od 18 godina, donesen je početkom 1954. godine. Time su bili stvoreni pravni uslovi za militarizaciju Zapadne Nemačke. Iste godine Blankov ured objavljuje organizaciju milicije (kasnije Teritorijalne odbrane), koja neće biti obuhvaćena NATO kontingentom, već će ostati pod nacionalnom komandom. Oktobra 1954. godine potpisan je tzv. pariski sporazum po kojem Zapadna Nemačka, između ostalog, prima i dve veoma značajne obaveze — pristupa Severnoatlanskom paktu (NATO) i Briselskom sporazumu. Naravno, sem obaveza ona prima i posebna prava, među kojima su svakako najznačajnija sva ona koja proizilaze iz statusa koji joj daje članstvo u NATO-u. Poražena Nemačka stupa ponovno na scenu i zauzima u NATO-u ravnopravno mesto među zemljama pobednicima. Krajem te godine, po nepotpunim podacima, u Zapadnoj Nemačkoj postoji i radi 697 militarističkih organizacija.

Formalnim prijemom Zapadne Nemačke u NATO 9. maja 1955. godine izvršen je period pripreme njene remilitarizacije, koji karakterišu prikrivene ak-

⁴⁾ Isto bivši general. — Prim. B. Z.

⁵⁾ Obojica bivši generali. — Prim. B. Z.

⁶⁾ Bivši SS general. — Prim. B. Z.

⁷⁾ Bivši Hitlerov feldmaršal. — Prim. B. Z.

cije i polulegalno delovanje. Počinje nova etapa organizovanja zapadnonemačke oružane sile, ustvari njen otvoren i intenzivan razvoj u svakom pogledu. Već juna iste godine Teodor Blank je postavljen za ministra narodne odbrane, a Blankov ured postaje oficijelno Ministarstvo rata. Posle znatne reorganizacije tzv. Vojnog odeljenja na njegovo čelo postavljen je Hojzinger. Po objavljenim osnovnim koncepcijama o razvoju zapadnonemačke oružane sile, u to vreme se predviđaju sledeće snage: kopnena vojska 370.000 ljudi, vazduhoplovstvo 70.000, mornarica 20.000 i u perspektivi milionska Teritorijalna odbrana i organizacija teritorije u vojnom smislu. Već avgusta se uključuju prve grupe zapadnonemačkih oficira na rad u Vrhovnu komandu NATO-a, a krajem godine proizvedeni su prvi generali (Hojzinger i Špajdel), 18 pukovnika, 30 majora, 40 kapetana itd.

Početkom 1956. godine aktivno se radi na podizanju kasarnskog prostora i prima se prvo savremeno naoružanje. Odlučeno je da mornarica započne izgradnju 8 razarača, 30 torpednih čamaca, 11 korveta, 24 čistača mina i još preko 30 brodova razne pomoćne namene. Karakteristična je izjava kapetana bojnog broda Cenker a prilikom Blankovog obilaska njegove jedinice: »Mi stari, koji smo služili u bivšoj mornarici pod velikim admiralom Dënicom, pošteno smo se borili«.

U to vreme Blank je izjavio da će krajem godine Zapadna Nemačka raspolagati kontingentom od najmanje 95.000 vojnika. Istovremeno se založio za to da se 12-mesečna obuka produži na 18 meseci. Juna iste godine osnovane su prve padobranske jedinice pod komandom pukovnika Gerikea.⁸⁾ Ubrzo zatim formirane su u Hamburgu prva tenkovska divizija, u Kaselu druga grenadirska, a u Mitervaldu prve brdske jedinice. U julu je izglasana u bonskom parlamentu opšta vojna obaveza koja Zapadnoj Nemačkoj omogućava mobilizaciju maksimuma od 12 miliona ljudi. Vojni budžet za 1956/57. godinu iznosio je 8,7 milijardi nemačkih maraka.

Bivši pripadnici SS jedinica, zaključno sa činom potpukovnika, rehabilituju se. Donosi se odluka po kojoj oni mogu biti primljeni u Bundesver sa pravom da zadržu činove koje su imali u SS jedinicama. U toku 1956. godine formirane su 2 oklopne i 3 grenadirske (motopešadijske)

divizije, 1 vazdušnodesantna i 1 brdska brigada. U cilju osposobljavanja kadrova za Bundesver formirano je 13 škola za obučavanje oficira rodova i službi, Oktobra dolazi do reorganizacije Adenauerovog kabineta. Teodora Blanka smenjuje dotadnji ministar za atomsku pitanja Franc Jozef Straus. Značajan momenat u razvoju Bundesvera predstavlja, u toku istog meseca, početak rada kursa za generalštabne oficire, koji obuhvata oko 100 izabranih kapetana i majora.

Budžet za potrebe narodne odbrane za godinu 1957/58. određuje se u iznosu od 9 milijardi nemačkih maraka.

Početkom 1957. godine u bonskom Ministarstvu rata već radi 639 oficira i 287 podoficira. Istovremeno počinje obuka na 550 mesta. Poseban znak afirmacije Bundesvera i poverenja u njega predstavlja postavljanje, 24. januara 1957. godine, generala Špajdela za komandanta NATO snaga za centralnu Evropu.

Američki general Rufner izjavljuje u januaru da će Zapadna Nemačka do kraja godine dobiti kompletno naoružanje za 2 oklopne i 4 grenadirske divizije u vrednosti od 4,2 milijarde nemačkih maraka. Istovremeno u Zapadnu Nemačku stiže 36 atomskih podova i 75 bespilotnih aviona tipa *Matador*, koji je osposobljen za nošenje atomskih bojevih glava.

U to vreme Gelen⁹⁾ dobija oficijelnu titulu »predsednika savezne obaveštajne službe«. Gelenova služba, koja je i do tada imala ispostave u nizu glavnih gradova graničnih pokrajina, sada broji, po zvaničnim podacima, 540 činovnika, 641 službenika i 64 radnika. Objavljena je cifra od preko 5 miliona nemačkih maraka koja godišnje stoji na raspolaganju ovoj službi za njenu delatnost. Pored obaveštajne službe zadužene za aktivni obaveštajni rad, koja neposredno stoji pod Adenauerom, postoje još i civilna služba bezbednosti u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova i vojna kontraobaveštajna služba koja se nalazi pod Ministarstvom narodne odbrane.

U toku 1957. godine vršeni su znatni naponi za jačanje Bundesvera u pogledu broja i naoružanja. U sastavu oružanih snaga nalazilo se sredinom godine već 96.000 ljudi od kojih je 35.000 ranije služilo u Vermahtu. Od V. Britanije i SAD kupljeno je dosta naoružanja, posebno savremena tehnika i avijacija. U oktobru

⁸⁾ Komandant padobranske divizije za vreme Hitlera. — Prim. B. Z.

⁹⁾ Isto general u doba Hitlera. — Prim. B. Z.

Straus saopštava da će Bundesver dobiti i savremena nuklearna sredstva. U novembru general Horn preuzima komandu nad Teritorijalnom odbranom. Time započinje nov period u razvoju ovog vida oružane sile. Krajem godine Nemci preuzimaju od Amerikanaca, za potrebe svog vazduhoplovstva, četiri velika savremena vojna aerodroma.

Po službenim podacima od 31. decembra 1957. godine Bundesver je brojao 125.000 ljudi, a u NATO su bila integrirana 3 štaba korpusa sa 5 divizija.

Februara 1958. godine u Bundesveru se nalazi već 85 generala i admirala, od čega 59 u KoV-u, 14 u vazduhoplovstvu, a 12 u mornarici. Svi su oni bili značajni funkcioneri u Hitlerovoj armiji. Činjenica da je neko služio u Hitlerovoj vojsci očigledno ne predstavlja više nikakvu prepreku. Ovo posebno potvrđuje jedna odluka kojom svi pripadnici Bundesvera mogu, od aprila 1958. godine, nositi na uniformama sva nacistička odlikovanja. Aprila iste godine završeno je formiranje 1. brdske divizije, koja se odmah uključuje u kontingent NATO-a. Istovremeno je integrirana u NATO i prva borbeno grupa padobranaca.

U cilju pojačanog propagandnog delovanja u najširim masama stvara se u Bonu nova moćna propagandna organizacija »Narod i odbrana«. U to vreme u poznatom vojno-teoretskom časopisu *Wehrkunde* objavljen je članak koji se zalaže, među ostalim merama koje treba primeniti u ratu, i za evakuaciju 14 miliona zapadnih Nemaca. Krajem aprila nemačko vazduhoplovstvo koristi već 16 aerodroma za svoje potrebe. Neki od njih se modernizuju i proširuju.

Paralelno sa izgradnjom Bundesvera razvija se, u početku skromno a zatim sve pretencioznije, nemačka ratna industrija. Juna 1958. godine posebno je zapažena izjava Štrausa da će zapadnonemačka vazduhoplovna industrija do 1964. godine primiti za razvoj projektila iznos od 1 milijarde nemačkih maraka. Između ostalog, pored projektila zemlja — vazduh, predviđena je i proizvodnja projektila zemlja — zemlja do meteta do 120 km. Istovremeno pada i odlazak prve grupe od stotinu zapadnonemačkih vojnika u SAD gde se obučavaju kao posada za dirigovani projektil *Matador*. Obuka treba da traje 2 godine. Ujedno bomska vlada poručuje 24 projektila *Matador* i 6 lansirnih uređaja.

Po tadanjem planiranju vazduhoplovstvo treba do 1961. godine da raspolaze sa 100.000 ljudi i blizu 2.400 aviona za borbu.

Oktobra iste godine »Ured za vojno-tehnička istraživanja i razvoj« izdvojen je iz Ministarstva rata i postaje samostalan organ. U to vreme ova značajna institucija zapošljavala je 1.600 službenika i radnika sa perspektivom da ubrzo naraste na 2.000 ljudi.

Izdaci za potrebe oružanih snaga popeli su se u budžetskoj godini 1958/59. na oko 10 milijardi nemačkih maraka, što je predstavljalo oko 25% od ukupnog budžeta. Ovim budžetom predviđeno je, između ostalog, 125 generalskih mesta, 7.700 mesta za štapske oficire, 20.000 oficirskih i 70.000 podoficirskih mesta.

Krajem 1958. godine Bundesver je raspolagao sa 180.000 ljudi i 13.000 pripadnika graničnih jedinica.

Aprila 1959. godine predviđalo se da će u Bundesveru do marta 1960. godine biti 140 generala, 600 pukovnika i 1.727 potpukovnika. Državni budžet za 1959/60. godinu iznosio je 39 milijardi nemačkih maraka. Od toga su se izdaci za narodnu odbranu popeli na 11 milijardi nemačkih maraka.

Jula iste godine Štraus osniva Centar za vazduhoplovna ispitivanja u okviru kojeg su predviđeni svi savremeni vazduhoplovni tehnički instituti.

Ministarstvo rata predviđa da najveći deo ljudi rođenih 1922. godine uvrsti u organizaciju Teritorijalne odbrane. Septembra 1959. godine general Ibelhok najavljuje rehabilitaciju pripadnika SS trupa, navodeći da su oni bili »regularne trupe koje su se veoma hrabro borile«. Novembra te godine pozvani su na odsluženje roka mladići rođeni 1939. godine u dotada rekordnom broju od 480.000 ljudi.

Hronološkim iznošenjem osnovnih karakterističnih momenata želelo se samo da prikaže izvanredno nagli razvoj zapadnonemačke oružane sile. U nastavku izneće se nekoliko osnovnih problema remilitarizacije Zapadne Nemačke. Iako knjiga o tome iznosi veoma opsežan materijal, zadržavam se samo na pitanjima koja su po našoj oceni suštinska.

U knjizi se najpre dodiruje pitanje *kadrovске strane remilitarizacije* i podseća na prikriveni razvoj nemačke oružane sile posle prvog svetskog rata. Tajno obučavan i pripreman, oficirski kadar predstavljao je tada osnovni preduslov za uspešnu izgradnju Vermahta. Takozva-

ni »Trupni ured«, maskiran ovim bezazlenim imenom, bio je u stvari ilegalni generalštab. Zbivanja posle 1938. godine pokazala su da je vojna organizacija, iako razvijana u nenormalnim uslovima, postigla visok stepen efikasnosti.

Danas se historija upadljivo ponavlja, samo umesto vilhelmovskih generalštaba sada stupaju na scenu bivši Hitlerovi generalštabni oficiri.¹⁰⁾ Odmah posle drugog svetskog rata niz istaknutih bivših generalštabnih oficira, zahvaljujući tadanjim međunarodnim odnosima, prikupljen je u specijalne logore gde je bio zadužen za obradu »istočnih iskustava« ili pak uvršten u mnogobrojna i raznovrsna »studijska društva«. Na taj način stvorena im je mogućnost da posredno, a kasnije i neposredno, rade na vaskrsavanju današnjeg Bundesvera.

Po prijemu Zapadne Nemačke u NATO, njihova aktivnost postaje javna i oni ubrzo zauzimaju odlučujuće pozicije u današnjem Bundesveru. Oko 75% članova generaliteta današnje zapadnonemačke armije potiče iz bivšeg Hitlerovog generalštaba. Generalni inspektor Hojzinger, kao i Retiger, Kamhuber i Ruge su bivši generalštabci.

Ocenjujući u celini današnji kadar Bundesvera, u knjizi se posebno ukazuje na činjenicu da su svi generali i admirali bivši visoki oficiri Vermahta (u najmanju ruku bivši potpukovnici). Sedam generala i admirala bili su ili na spisku ili im je suđeno kao ratnim zločincima. Sem toga, oko 2.000 bivših SS oficira i podoficira nalazi se danas u Bundesveru.

Radi boljeg dokumentovanja svega ovog, u knjizi se poimenično iznose iscrpni podaci za 111 današnjih generala, pri čemu se navodi njihov položaj u Hitlerovoj vojsci i njihove »zasluge« u prošlom ratu. Iz ovog pregleda, između ostalog, može

¹⁰⁾ Nemački generalštabni oficiri predstavljaju već više od 100 godina, u svim dosadašnjim nemačkim vojskama, naročito oficirsku kastu sa posebnim ugledom i privilegijama. Ti su ljudi posebno birani, vaspitavani i obučavani. Mahom su to ambiciozni oficiri velike energije, vrlo sposobni, koji, razmešteni na sve ključne pozicije, deluju kao osnovna pokretačka snaga čitavog vojnog mehanizma. Kao takvi oni su u prošlosti predstavljali glavne inicijatore i realizatore svih nemačkih osvajачkih ratova. Otuda je i uvođenje »generalštabne službe« u Bundesver 1959. godine više nego simptomatično.

se videti da je centralna vojna ličnost današnjeg Bundesvera, general Hojzinger, bio šef operativnog odeljenja Hitlerovog generalštaba i da je kao takav neposredno planirao napad na Jugoslaviju 1941. godine. General Špajdel, sada komandant NATO snaga za centralnu Evropu, bio je za vreme Hitlera obaveštajac, a u ratu, na teritoriji Sovjetskog Saveza, beskrupulozni sprovedilac »taktike spaljivanja zemlje«.

Mnogo prostora u ovoj knjizi zauzimaju dokumenti i izjave koji govore o *uvođenju pruskog drila* i surovih metoda prilikom obučavanja vojnika u Bundesveru. U početku se mnogo propagirala čovečnost i »novi demokratski duh« koji će navodno vladati u međusobnim odnosima u zapadnonemačkoj vojsci. Vremenom se sve više odstupalo od tog stila i sve više su praktikovani surova disciplina i lomljenje ličnosti. U knjizi se tvrdi da je današnji Bundesver u pogledu unutrašnjih odnosa u celosti nasledio negativne kaplarske tradicije bivše vojske. Glavnu zaslugu za takvo stanje imaju bivši oficiri koji su svoje navike verno preneli u novu sredinu.

Međutim, današnje rukovodstvo Bundesvera ne gradi čvrstinu armije isključivo na slepom pokoravanju. Paralelno sa razvijanjem discipline odvija se i *intenzivna političko-propagandna aktivnost*. Nju sprovode oficiri takozvane službe »za unutarnje rukovođenje«. Ova služba deluje na nekoliko sektora: vaspitanju, vezama sa javnošću (popularisanju armije), rukovođenju ljudima i psihološkom ratovanju. Oficiri zaduženi za političko-propagandni rad nalaze se na svim komandnim stepenima. Pored njih na tom planu dejuju i vojna crkvena organizacija preko vojnih sveštenika. Celokupnu ovu aktivnost karakteriše velika intenzivnost, raznovrsnost oblika, primena savremenih psiholoških metoda i analiza itd. Često se deluje veoma smišljeno i elastično. Aktivnost se prilagođava intelektualnom uzrastu i ličnim sklonostima. Sadržaj političkog vaspitanja čini »buđenje nemačkog patriotizma«, veličanje »dela otaca«, upoznavanje sa »svetlim tradicijama«. Sve to sa krajnim ciljem da se što više raspiri velikonemački šovinizam i želja za revanšom. Osnovni motiv koji provejava gotovo kroz čitavu tu aktivnost jeste neizbežnost borbe protiv komunizma, a posebno protiv Sovjetskog Saveza.

Obradujući karakter i namenu Bundesvera u knjizi se, nizom dokumenata i

izjava, ističe da je *zapadnonemačka voj-ska namenjena za agresivne ciljeve*. Početak njenog stvaranja objašnjavao se potrebom odbrane od Sovjetskog Saveza. Kasnije se sve direktnije, i na kraju sasvim otvoreno, govori i piše o »oslobode-nju istočne zone«. Odgovorni zapadnonemački lideri, između ostalog, izjavljuju: »Nema govora o tome da borbe vodimo na Rajni ili zapadno od nje; operacije treba planirati na nemačkoj teritoriji, daleko na Istoku«; »najbolji put za vraćanje Istočne Nemačke je ponovno naoružanje«; »naša teritorija treba da se proteže svugde gde su grobovi naših otaca«; »zajednički neprijatelj slobodnog sveta je komunizam koji se ne može menjati, već ga treba uništiti« itd. itd.

O agresivnoj nameni Bundesvera, osim ovih izjava, rečito govori i njena *struktura i naoružanje*. Za relativno kratko vreme, do 1960. godine, Zapadna Nemačka je uspjela da razvije 3 korpusa sa 12 divizija, od kojih 7 oklopno-grenadirskih, 3 oklopne (jedna u formiranju) i po jednu vazdušnodesantnu i brdsku. Posle izvesnog lutanja prvih godina, kada je formacija često menjana i u suštini nosila obeležja američke organizacije, usvojena je 1959. godine nova jedinstvena formacija divizije. Ona se bitno razlikuje od svih NATO formacija, što upadljivo govori o tome da su nemački generalštapci, ne kopirajući nikoga, uzeli stvar u svoje ruke i na osnovu svojih iskustava i predviđanja o nameni, stvorili originalnu formaciju.

Nova divizija je potpuno motorizovana i veoma pokretljiva, brojno stanje joj je jače od američke i ogromne je vatrene moći. Čitavom svojom organizacijom očigledno je predviđena za nagle i duboke prodore na ravničastom zemljištu i u celosti je prilagođena vođenju rata u atomskim uslovima. Divizija obuhvata 2 oklopno-grenadirske brigade, 1 tenkovsku i jake prištapske delove. Oklopno-grenadir-ska brigada je potpuno motorizovana i osposobljena da samostalno, nekoliko dana bez dotura, vodi borbu. Od divizijskih delova ističe se veoma jaka i motorizovana konvencionalna artiljerija, izviđački motorizovani bataljoni, eskadrila avijacije KoV i posebno formacijsko odeljenje atomskih raketa sa dva lansirna postolja, koje omogućava nanošenje taktičkih atomskih udara. Veliki broj oklopnih transportera obezbeđuje jednovremeno uvođenje glavne pešadijske mase u stvorenu brešu. (Još marta 1958. godine bilo je predviđeno da će Bundesver u perspektivi raspolagati

sa oko 10.000 ljudi specijalizovanih za upotrebu projektila).

Po svojoj udarnoj moći i brojnom stanju ova divizija ima sve karakteristike krupne združene jedinice. Ako se uzmu u obzir znatna ojačanja koja će ova divizija primiti u ratu, onda se ona može smatrati gotovo kao korpus. Po proceni koja se daje u knjizi, 3 sadašnja korpusa predstavljaju, kada se završi razvoj Bundesvera, realni ekvivalent trima armijama starog sastava, odnosno 12 divizija odgovaraće korpusima, a 34 brigade istom broju divizija starog sastava. Prema tome limit od 12 divizija je samo formalan. Stvarna jačina oružanih snaga Zapadne Nemačke je znatno veća.

Iako je Zapadna Nemačka ograničena pariskim sporazumom na armiju od 500.000 ljudi, čitavo planiranje ide u tom pravcu da oružane snage u slučaju potrebe mogu brzo da prerastu u milionsku armiju. Jedan od bitnih činilaca koji treba da omogući takav razvoj je sastav i struktura sadašnje armije od 350.000 ljudi, koja je izrazito *kadrovskog tipa*. Ovo se potvrđuje sledećim podacima:

Na 753 vojnika, odnosno 1465 kadrovskih podoficira dolazi jedan general.

Na 2,4 vojnika, odnosno 4,7 kadrovskih podoficira dolazi jedan oficir.

Dalje se ukazuje na činjenicu da je veliki broj sadašnjih oficira i podoficira osposobljen da odmah primi višu dužnost. Tako danas Bundesver zvanično raspolaze sa 15.000 komandira odeljenja. U stvari tu dužnost može da vrši oko 50.000 starešina. Gotovo svi komandiri vodova mogu biti komandiri četa, pa umesto pokazanih 4.500, na toj dužnosti može se odmah angažovati blizu 23.000 sadašnjih komandira vodova.

Značajne faktore koji treba da obezbede ljudstvo za milionsku armiju predstavljaju i vojne organizacije kojima se centralno rukovodi, a koje imaju svoje organe sve do srezova i opština.

Najznačajnija od tih organizacija je *Teritorijalna odbrana*, koja obuhvata sve vojne obveznike koji nisu uključeni u NATO kontingent. Već krajem 1958. godine ona je organizovana u šest komandi vojnih područja, koje obuhvataju brojne štabove Teritorijalne odbrane, oko 60 mesnih komandantura, 13 komandi organa veze, 16 transportnih komandi i 2 komande pionirskih pukova sa pripadajućim bataljonima i specijalnim organima. Ova

je organizacija danas oformljena od vrha do dna. Teritorijalna odbrana ima u svom sastavu izviđačke, inženjerske i protivdesantne jedinice, zatim jedinice veze, kao i jedinice bezbednosti.

Posebno je simptomatično da je komandant Teritorijalne odbrane, general Horn, bivši generalštabni oficir pod Hitlerom, koji je i u periodu između dva rata bio poznat kao specijalista za ilegalno naoružavanje. Sve značajnije pozicije u ovoj organizaciji drže bivši nacistički oficiri. Važno je istaći da je Teritorijalna odbrana van NATO-a, tj. da je pod nemačkom nacionalnom komandom, koja može po svom nahodanju i bez ikakve kontrole tu organizaciju da proširuje i jača, pa ako zatreba da tim putem sprovede čak i totalnu mobilizaciju. Zvanično ona u ratu treba da posluži kao specijalizovana pomoćna trupa koja će imati da podrži dejstva snaga Bundesvera. U stvari to je maska pod kojom se stvara nova milionska oružana sila.¹¹⁾

Sem toga danas dejstvuje već posve izgrađen teritorijalni mobilizacijski regrutni sistem sa svim potrebnim organima i evidencijama.

U ostvarenju militarizacije Zapadne Nemačke posebna je uloga namenjena brojnim *pomoćnim organizacijama i savezima*. Među njima ističe se *granična zaštita*, koja sada broji 20.000 ljudi, a planirano je da taj broj poraste na 60.000.

Služba tehničke pomoći formirana je posle rata sa zadatkom da raščistićava ruševine i interveniše u slučaju elementarnih nepogoda. Vremenom ona je promenila karakter i postala tipična vojna pomoćna organizacija. Godine 1958. u 11 pokrajinskih organizacija bilo je obuhvaćeno oko 411 mesnih saveza sa preko 50.000 takozvanih pomoćnika. Njeni pripadnici pohađaju kurseve i škole u kojima se specijalizuju za miniranje, izgradnju mostova, podizanje žičanih vodova, opravku tehnike, podizanje naftovoda i slično. Dosada je održano preko 550 raznih kurseva sa prosečno 30 slušalaca. Na taj način stvorena je brojna organizacija mladih i obučanih ljudi, koji u kritičnoj situaciji mogu veoma dobro da se upo-

trebe kao stručnjaci u inženjerskim i pozadinskim jedinicama.

Veoma je razvijena i razgranata organizacija *protivvazdušne odbrane*, koja poslednjih godina broji oko 400.000 članova. Njeni pripadnici pohađaju razne stručne kurseve. Između ostalog upoznaju se i sa problemom i postupcima prilikom dekontaminacije.

Posebno mesto imaju brojne *organizacije i savezi bivših ratnika*. Kao i posle prvog svetskog rata, kada su »društva ratnih veterana« bila snažan ideološki oslonac nemačkog militarizma, i sadašnje organizacije bivših vojnika postavile su sebi kao osnovni zadatak da razvijaju šovinističke tradicije prusko-nemačkog militarizma. Prve organizacije nastaju već 1949. godine pod neposrednom zaštitom i uz materijalnu pomoć tadašnjeg Blankovog ureda. Jula 1959. godine radi već preko 1.300 društava ove vrste. Njihova aktivnost ispoljava se, pored izdavanja brošura i knjiga o prošlom ratu, u povremenim sastancima koji se često pretvaraju u javne nacističko-revanšističke manifestacije. Na čelu tih organizacija nalaze se mahom bivši Hitlerovi visoki oficiri i generali. Javno se organizuju masovni sastanci bivših pripadnika SS trupa, koji se sakupljaju iz čitave Evrope, na kojima predsedavaju bivši generali, tu se nose Hitlerova odlikovanja, pevaju se nacističke pesme, drže se revanšistički govori i slično. Pored velikog političko-propagandnog uticaja na veliki deo nemačke javnosti, ove organizacije istovremeno predstavljaju stalan rezervoar ljudstva na koji se može računati.

U saradnji sa ovim organizacijama, zapadnonemačke izdavačke kuće objavile su do danas nekoliko stotina knjiga i memoara iz doba rata u kojima se veliča Hitlerova vojska i njeni oficiri i neprikriveno iznose revanšistički apetiti.

Početak militarizacije dolazi do čitave poplave *nacističke i militarističke literature* u kojoj se prečutkuju ili opravdavaju ratni zločini, a ističu »herojska dela« i iznose doživljaji sa fronta. Sve ovo u nameri da se sačuva fašistički »frontovski duh«. Zanimljivo je da danas u Zapadnoj Nemačkoj izlazi veći broj vojnih časopisa nego za vreme Hitlera. Trenutno se izdaje 50 redovnih — većih vojnih časopisa, od takvih koji služe »obučavanju tradicija« pa do stručnih i teoretskih. Karakteristično je da se u svim tim časopisima na najširem planu razmatraju

¹¹⁾ U organima Teritorijalne odbrane radi znatan broj generalštabnih oficira. Ovo jasno određuje veliki značaj koji nemački vojni lideri pridaju toj organizaciji.

iskustva iz prošlog rata, posebno sa Istočnog fronta. U njima se često ukazuje na greške »koje se ne smeju ponoviti« i istovremeno se preporučuju korekture koje bi ubuduće trebalo usvojiti.

Poseban se značaj pridaje vojnoj penetraciji Zapadne Nemačke poslednjih godina u pojedine zemlje Evrope i na Bliski istok. Pravdajući se prenaseljenošću svoje teritorije i nemanjem slobodnog prostora, zapadni Nemci su povelili široku akciju za *izgradnju magacina i poligona van granica Nemačke*. U tu svrhu sklopljeni su, ili su još u toku, sporazumi sa Španijom, Francuskom, Belgijom, Danskom, Holandijom, Engleskom, Italijom i Turskom. Bez obzira na zvanično objavljene razloge, ovo širenje nemačke oružane sile, a samim tim i njenog uticaja u

ovim zemljama, predstavlja vrlo opasnu tendenciju.

Na kraju se konstatuje da je nacistička Nemačka izgubila prošli rat i pre 15 godina bila prisiljena na безусловnu kapitulaciju. No, zahvaljujući pomoći sa strane i nebudnosti odgovornih činilaca, ona je započela ponovno naoružanje i u roku od 5 godina toliko se razvila da je stala u red prvih oružanih sila NATO-a u Evropi.

Cilj je ove knjige, kaže se na kraju, da raskrinka zapadnonemačke potpaljivače rata i alarmira svetsku javnost, ukazujući joj na opasnost koja opet pretilo većanstvu od nemačkog imperijalizma.

B. Z.

Kontraadmiral R. Lepotije:

VAZDUHOPLOVNO-POMORSKE SNAGE U NUKLEARNO DOBA

Autor članka¹⁾ u stvari kritikuje neke stavove i mišljenja koje su o ulozi vazduhoplovno-pomorskih snaga u eventualnom budućem ratu već zastupali, u nekim ranijim člancima, pojedini saradnici ovog časopisa NATO-a. Njegovo je mišljenje da tehnika vanredno brzo napreduje i da se s obzirom na to i uloga vazduhoplovno-pomorskih snaga promenila.

Ranije mišljenje da osnovnu snagu zapadne »strategije odvrtačanja od nuklearne agresije« predstavlja strategijsko vazduhoplovstvo, danas nije više održivo. Odmah na početku članka on kaže da ne samo pripadnici mornarice i kopnene vojske, već i sami vazduhoplovci priznaju da najefikasnijim oružjem današnjice treba smatrati »strategijsku podmornicu — bacač projektila — na nuklearni pogon«.

Isto tako, po mišljenju autora, potpuno je pogrešna i postavka »da je nosač aviona u termo-nuklearnom i atomskom ratu osuđen na kratak vek«, iako je poznato da su glavni a ujedno i jedini protivnici nosača aviona i površinskih brodova, na današnjem stepenu razvoja nao-

ružanja, podmornice i projektili koji se lansiraju s kopna. Ali ni ovaj dvoboj između nosača aviona i drugih površinskih brodova, s jedne strane, i podmornica i projektila lansiranih s kopna, s druge strane, ne treba posmatrati usamljeno, bez direktne veze sa ostalim pitanjima. Ako bi se usvojilo da su površinski brodovi besperspektivni, onda bi, na primer, po njegovom mišljenju, bilo sasvim bespredmetno držati Šestu američku flotu u Sredozemnom moru. Osim toga, odgovarajući protivnicima izgradnje flote površinskih brodova, autor navodi da je i 1939. godine bilo zvaničnih stavova da će avijacija uništiti svu površinsku flotu za četiri dana, ali da je drugi svetski rat završen sa mnogo većom tonažom i ratnih i trgovačkih brodova nego što je to bio slučaj na početku rata, odnosno da je avijacija u odnosu na površinsku flotu imala relativno malo uspeha.

Danas projektili sve više preuzimaju ulogu prenosioca nuklearnog punjenja od topova i aviona. Gledajući perspektivni razvoj ovog problema postavlja se kao osnovno da se pronađe način kako sprečiti protivnika da sazna položaj sredstava za lansiranje projektila, da bi mu se onemogućilo da ih uništi pre nego što oni i budu stavljeni u dejstvo. Brod, a posebno podmornica, ima u tom pogledu

¹⁾ Les forces aéronavales à l'ère nucléaire, par le Contreamiral R. Lepotier, *Revue militaire générale*, NATO, mart 1961.

neospornu prednost, u čemu se slažu mnogi stratezi.

Autor članka ovde citira neke podatke o američkim nuklearnim podmornicama sa projektilom, *polaris*, pa kaže da deset ovakvih podmornica imaju takvu rušilačku moć koja je praktično jednaka rušilačkoj moći svih bombi koje su u drugom svetskom ratu bile bačene na Nemačku.

On posebno ističe da su ove podmornice u stanju da se duže vreme kreću pod tankom ledenom korom u arktičkim predelima; za sada nema tehničkih sredstava koja mogu da ih otkriju pod tom korom, a ona se može lako probiti u momentu kada je potrebno vršiti lansiranje.

Dalja prednost, po mišljenju autora, površinskog broda ili podmornice u eventualnom »projektilskom« ratu mora protiv zemlje je u tome što brod tačno zna svoju poziciju i ima geografske koordinate statičnog cilja na zemlji, dok sredstva na kopnu nisu u stanju da tačno znaju poziciju brodova koji su u stalnom kretanju. On ukazuje i na činjenicu da čak i u slučaju da jedna podmornica-lovac otkrije pod ledom protivničku podmornicu-bacač ona mora najpre da traži otvor u ledu da bi podatke prenela na kopno, pri čemu bi svakako došlo do gubljenja kontakta sa otkrivenom podmornicom.

Sličan je slučaj i sa površinskim brodom-bacačem projektila jer je, čak i u slučaju da ga otkrije radar ili avion, vrlo teško pratiti njegovo kretanje do takve tačnosti koja je neophodna za efikasno dejstvo lansiranog projektila. Najopasniji protivnik površinskog broda je i dalje nuklearna podmornica, velike brzine i autonomije kretanja, naročito ako poseduje torpeda sa nuklearnom glavom. Kao najefikasnija oruđa za borbu protiv ovog protivnika smatraju se podmornice, površinski brodovi i helikopteri-protivpodmornički lovci.

Interesantno je mišljenje francuskog generala Galoa²⁾, koje autor navodi i sa kojim se uglavnom slaže. Pošto je naveo da cena jedne velike podmornice tipa »Džordž Vašington« iznosi 500 miliona francuskih novih franaka, koliko otprilike iznosi i cena jedne moderne krstarice, a cena jednog projektila oko 2,5 miliona, Galoa kaže da jedna mala zemlja, na primer Danska, pod pretpostavkom da bude izolovana, može svoju bezbednost zasnivati i na posredovanju jedne jedine nuklearne podmornice-bacača projektila. U tom bi slučaju svaki agresor bio nateran na ozbiljno razmišljanje pre nego što bi se usudio da napadne tako malu zemlju, jer bi njeni gradovi svakako bili izloženi zaštiti, odnosno dejstvu projektila sa ove podmornice.

U zaključku članka autor podvlači značaj uloge vazduhoplovno-pomorskih snaga u »zapadnoj strategiji odvracanja«, ističući da ova strategija zahteva maksimalnu pokretljivost i samostalnost, a da nuklearni pogon, od svih vidova, pruža vazduhoplovno-pomorskim snagama upravo mogućnost razvijanja maksimalne pokretljivosti i samostalnosti. Stalna pokretljivost i samostalnost su, ističe autor, osnovne karakteristike vazduhoplovno-pomorskih, amfibijskih i vazdušno-transportnih snaga, koje prevoze i snabdevaju brodovi. Jedino brodovi koji poseduju ovakva sredstva za lansiranje mogu danas, svojim dometom, da dostignu svaku tačku na kopnu. Razvijanje vazduhoplovno-pomorskih snaga kao baza za lansiranje predstavlja ujedno i mogućnost da se izbegne niz diplomatskih, psiholoških, logističkih i drugih problema koji se postavljaju prilikom traženja i stvaranja baza na teritorijama drugih zemalja.

²⁾ Objavljeno u njegovom članku: *Eventail des menaces et panoplie de la défense, Revue militaire générale*, NATO, decembar 1958. — Prim. S. O.

General Frančeško Mereu

RAZMIŠLJANJA O MOGUĆNIM OBLICIMA EVENTUALNOG RATA

U uvodnom delu članka¹⁾ pisac se najpre ograduje da je vrlo teško raspravljati o budućnosti, tj. o oblicima eventualnog rata, jer se sve te rasprave zasnivaju na malom broju poznatih i stalnih i velikom broju nestalnih vrednosti. Poznate (stalne) vrednosti su istorijskog karaktera. Tu, pre svega, pisac misli na iskustva drugog svetskog rata i lokalnih ratova koji su mu sledili: u Koreji, Indokini itd. Nestalne vrednosti proističu iz progressa tehničkih nauka. A pošto je taj progres u današnje doba veoma brz, to pisac daje samo opštu orijentaciju, i to isključivo za najbržu budućnost. On posebno naglašava da su za to neophodni veoma fino osećanje mere i ravnoteža između oslanjanja na prošlost i predviđanja budućnosti. U završnom delu uvoda pisac ukazuje i na to da davanje bilo kakve vizije budućeg rata ne bi bilo od koristi ni komandantima. Njima više pogoduju sloboda u orijentaciji njihove misli i solidnost njihove opšte kulture koje će im omogućiti da pronalaze, detaljno ispituju i iznose originalne ideje i da stvaralački koriste pouke i iskustva koje će im rat pružiti već od prvog dana.

Prelazeći na samu temu pisac ističe da je polazna tačka njegovog istraživanja stanje postignuto razvojem ratne veštine na završetku drugog svetskog rata, kad su prevlast imali tenk, avion sa pilotom i nosač aviona. Neki teoretičari obično tvrde da novi rat počinje tamo gde je završen onaj pre njega, u smislu da se njegovi oblici, tehnika, postupci i pojediniosti vezuju za one kojima je prethodni završen. Pisac takvo shvatanje usvaja samo u njegovom opštem smislu i smatra da će svaki rat već od početka radati nove forme upotrebe snaga, da će njihov razvoj upravo u početku biti izrazitiji, a da će posle izvesnog vremena dobiti određeni tok koji se može nazvati normalnim. U stvari, tu odmah interveniše, u smislu stvaranja ravnoteže, takozvani zakon o stalnom taktičkom odnosu po kome jedno sredstvo uvek izaziva pronalaženje

protivsredstva i koji neumoljivo uravnotežuje napad i odbranu, oklop i top itd.

Početni revolucionarni prelom prilikom tog razvoja je posledica raznih elemenata tako da može biti jače ili slabije naglašen, većeg ili manjeg intenziteta i da se duže ili kraće opire tom zakonu taktičkog odnosa sredstvo — protivsredstvo, tj. tom uravnotežujućem dejstvu. U tom periodu može doći do prevlasti jednog protivnika koji primeni zaista nova i do tada u tajnosti čuvana sredstva, nove forme upotrebe ili novu organizacijsku podelu, što drugom protivniku stvara teškoću dok ne bude u mogućnosti da primeni odgovarajuća sredstva odbrane, odnosno dok ne pronađe protiv-oružje.

S obzirom da su se pri završetku drugog svetskog rata pojavile na ratnoj pozornici atomska bomba i rakete, to pisac razmatra da li se i na ova nova sredstva, posebno na nuklearno oružje, mogu primeniti opšti istorijski zakoni i da li će se i na njima pre ili posle odraziti zakon stalnog taktičkog odnosa. Drugim rečima, da li će i ova nova sredstva završiti tako što će dopuniti arsenal klasičnog oružja, odnosno da li se i njima negira sposobnost unošenja totalne revolucije u strategijskoj ravnoteži. Bez obzira na priznavanje neizbežnosti istorijskih zakona, pisac stavlja nova borbeno sredstva van sveta klasičnih, imajući u vidu njihovu razornu moć koja je u poređenju sa dosad poznatim sredstvima tako ogromno povećana, da se slična stvar nikada nije desila u istoriji naoružanja. Otuda potiče i izvesna piščeva neodlučnost u pogledu prihvatanja optimističkih gledišta »evolucionista«. On smatra da se ne može negirati da je u pitanju revolucionarna pojava u istom smislu u kome je cepanje atoma revolucionisalo i isprevtalo mnoge zakone klasične fizike. Zahvaljujući nuklearnim eksplozijama, tehnika je učinila ogroman skok u pogledu efikasnosti sredstava za razaranje; ali se zasada ne vidi da li će i kako ona načiniti sličan skok i u pogledu efikasnosti zaštite. Iz takvog stanja moguće je izvući samo jedan zaključak: taktička ravnoteža između napada i odbrane narušena je u korist napadnih sredstava i zasada se ne

¹⁾ Gen. di Brig. Francesco Mereu, Considerazioni sulle possibili forme di un conflitto eventuale, *Rivista militare*, Italija, mart 1961. god.

može predvideti kada će biti ponovno uspostavljena.

U zasebnom poglavlju pisac razmatra pitanje apsolutnosti atomskog oružja. Po njegovom mišljenju ovo oružje izaziva radikalne promene u pogledu koncepcije borbe i zahteva duboke izmene doktrine, klasičnih ratnih sredstava i načina njihove upotrebe. Ne negirajući njegovu ogromnu razornu moć i veoma brze efekte, on smatra isto toliko pogrešnim pridavati atomskom oružju apsolutan značaj, kao što je pogrešno smatrati da će se ono, pre ili kasnije, bez velikih potresa uvrstiti među klasična oružja. Svoj stav da atomsko oružje nema apsolutan značaj pisac potkrepljuje izvesnim argumentima. Tako, na primer, do prvog on dolazi upoređujući pojavu nekog veoma snažnog sredstva kome još nije pronađeno protiv-sredstvo sa nekim nedeljivim brojem. Međutim, taj broj je ipak deljiv sa samim sobom. Analogno tome, svako oružje nosi u sebi i svoju odbranu. Tako i atomsko oružje, od kojeg nema neposredne odbrane, predstavlja izvesnu vrednost samo dok se nalazi u rukama jedne strane kao njen isključivi monopol. Čim ga poseduju obe strane, ono napadnutoj strani već može da posluži za protivudar koji, u stvari, znači prvu odbranu. U tom slučaju zakon stalnog taktičkog odnosa ne zasniva se više na spregu »napad-odbrana« već na spregu »napad-napad« kojim se opet izražava ravnoteža, poništava ma kakva premoć i navodi na razmišljanje. Ako nema odbrane za jednog, nema je ni za drugog. U sukobu koji bi otpočeo u takvim uslovima ostalo bi samo da se utvrdi ko je prvi udario, a to je — smatra pisac — pitanje akademskog karaktera i više za istoričare. U praksi oba protivnika pretrpela bi u istom danu, možda samo sa razlikom od nekoliko časova, sudbonosne gubitke.

Drugi argument on zasniva na činjenici da protiv svakog oružja postoji mogućnost pasivne odbrane. Njome se iskorišćavaju svi postojeći uslovi koji mogu doprineti da se opasnost što više otkloni. Najefikasniju pasivnu zaštitu od atomskog oružja predstavlja raščlanjivanje jedinica i ustanova i ukopavanje.

Treći argument protiv apsolutnosti atomskih borbenih sredstava sastoji se u rentabilnosti, odnosno nerentabilnosti ovog moćnog oružja u odnosu na veličinu cilja. Pisac to upoređuje sa divovskom hidrauličnom presom koja u određenim uslovima ne može da zameni čekić, ili sa ka-

mionom koji ne može uvek da nadomešti tovarno grlo. On podseća da, iako široka primena motorizacije u vojsci u priličnoj meri negira Napoleonovu tvrdnju da pobjeda leži u nogama pešadije sposobne da savladuje dvadeset milja dnevno, ipak se pešak u dodiru s protivnikom još uvek kreće, manevruje i bori peške.

Na osnovu iznetih argumenata pisac zaključuje da atomsko oružje ne može da zameni klasično, ali korisno zamenjuje koncentraciju mase artiljerije i avijacije. Te velike koncentracije treba da iščeznu. U poređenju s njima atomsko oružje je moćnije, brže, logistički ne tako skupo, elastičnije i jednostavnije pri upotrebi. Njegov uticaj na pešadiju, oklopne jedinice i ostale rodove sastoji se isključivo u ograničavanju razvijanja ogromnih snaga. Ne može, dakle, biti reči o iščezavanju pešadije, ističe pisac, već o prilagođavanju njenih postupaka i upotrebe, kako u odbrani tako i u napadu, novoj stvarnosti.

U članku potom on iznosi svoje mišljenje da se eventualan budući rat može ispoljiti u više oblika, kao:

- hladni rat i rat u cilju prevrata;
- konvencionalan rat sa ograničenim ciljem;
- ograničen atomski rat, to jest sa upotrebom atomskog oružja samo u taktičkim okvirima;

— sveopšti atomski rat, odnosno kad se atomsko oružje upotrebljava i u taktičkim i u stratejskim okvirima.

Pisac smatra da je sveopšti atomski rat najmanje verovatan, jer bi značio samoubistvo za onoga ko ga otpočne. Međutim, i do takvog rata može doći bilo zbog pogrešnih proračuna bilo iz krajnje nužde. S druge strane, ograničen atomski rat uvek preći da preraste u sveopšti. Bez obzira na to što i taj oblik rata u krajnjoj liniji predstavlja samoubistvo, ne može se isključiti ni ta pretpostavka da će jedna strana, pošto iskoristi razornu snagu atomskog oružja radi postizanja nekog određenog cilja, staviti drugu stranu pred alternativu da ili prizna nastalo stanje ili izazove propast sveta. Sem toga, do atomskog rata može doći i ako jedna strana proceni da je teritorija njene zemlje dovoljno prostrana da može izdržati i najteže termounuklearne udare, a da ona potom i konvencionalnim snagama dobije rat.

Sva ta razmišljanja navela su pisca na zaključak da se treba pripremiti za oba rata — konvencionalni i atomski, što

zahteva stvaranje i usvajanje takve doktrine, oružja i obuke koji će se moći koristiti u oba slučaja.

Što se tiče samog otpočinjanja sveopšteg atomskog rata, pisac misli da do nje ga može doći na dva načina:

— putem napada u cilju iznenađenja, koji je unapred dobro proučen i organizovan, kao što je, na primer, bio napad na Perl Harbur;

— nezadrživim proširivanjem i produživanjem lokalnog sukoba tako da on pretrasta u opšti atomski rat.

U jednom i u drugom slučaju došlo bi najpre do uzajamne izmene snažnih nuklearnih udara kojima bi obe strane nastojale da jedna drugoj unište ili neutrališu izvore snabdevanja i svedu na minimum odbrambeni i protivofanzivni kapacitet kopnene vojske. Nije isključeno da tako snažna nuklearna ofanziva dovede do uništenja jedne strane te da time postane i odlučujuća.

Pošto se u većoj meri iscrpu zalihe atomskog oružja, rat će se karakterisati razvijanjem kopneno-vazdušnih i pomorsko-vazdušnih operacija koje će, uprkos različitim novinama i prilagođavanju postupaka imati, po oceni pisca, konvencionalnu fizionomiju. Njihov će cilj biti da se unište protivnikove pokretne snage, da se izoluju i postepeno okupiraju određene teritorije kako bi se time rat okončao. To bi bio opšti tok rata. Pisac, međutim, smatra da bi se paralisanje pojedinih graničnih zemalja vršilo nuklearnim udarima ograničene jačine, konvencionalnim sredstvima, pa i štrajkovima i sabotazom, pošto ni jedna strana ne bi imala računa da potpuno uništi ljudski, industrijski i ekonomski potencijal takve jedne zemlje, koju bi u toku povoljnog razvoja situacije mogla brzo da ukloppi za podršku vlastitih ratnih napora i tako donekle nadoknadi ogromne gubitke koje je pretrpela.

Početni atomski napad završio bi se sve jače izraženim dejstvom na oružane snage, logističke centre za neposrednu podršku operativnih jedinica i nastojanjem da se posednu pogodni položaji za predstojeće izvođenje velikih kopnenih operacija. Početni period budućeg rata, dakle, karakterisaće se dominiranjem atomskog oružja. Pisac ga naziva periodom »razaranja« ili »preživljavanja«, s tim što mu ovaj poslednji naziv više odgovara, jer se — kako on tvrdi — osnovni uslov za dobijanje eventualnog budućeg rata može izraziti jednom reči »pre-

živeti«. Mogućnost da se preživi zavisíce od vojnih i civilnih priprema za odbranu, od moralne čvrstine stanovništva, kao i od toga da se još za vreme mira pripreme izvesne jedinice, kao i sredstva za njihovu logističku podršku, koje će biti sposobne da bez prekida izvode predviđene operacije čak i u ambijentu opšte paralize i izolovanosti. On posebno naglašava da pod pojmom »preživeti« ne treba shvatiti samo održavanje fizičkog života, već i sposobnost obnavljanja industrije, kao i ponovno aktiviranje preostalih snaga. U pogledu dužine trajanja rata pisac je mišljenja da odluka najverovatnije neće moći da se postigne za kratko vreme s obzirom na ogromno prostanstvo budućeg ratnog poprišta.

Posle ovakvih opštih razmatranja pisac se zadržava na ulozi kopnene vojske, zauzimajući odlučno stav protiv onih koji zastupaju mišljenje da će budući rat započeti, izvoditi se i završiti isključivom upotrebom atomskog oružja. Kopnena vojska imaće glavnu ulogu u bilo kakvom ratu budućnosti: atomskom, konvencionalnom ili u cilju prevrata. Ni u opštem ni u ograničenom atomskom ratu ne može se pretpostaviti da bi vazduhoplovne i pomorske snage, komandovanje i državna uprava bili u stanju da dejstvuju bez moćne kopnene odbrane.

Isto se tako, sa podjednakom brigom, treba pripremiti i za suprotstavljanje ofanzivnim dejstvima u drugoj fazi karakterističnoj po vazdušno-kopnenim bitkama koje će odlučujuće uticati na ishod rata.

Danas se pred svaki generalštab postavljaju, kao glavni problem, zadatak da utvrdi kako jedinice kopnene vojske treba da budu opremljene i uvežbane da bi mogle preduzimati sve mere i protivmere koje zahteva atomski rat. Svi prihvataju osnovni zahtev — raščlanjivanje, koje je imalo za posledicu povećan broj odbrambenih položaja po frontu i dubini. Da bi se udovoljilo zahtevu za raščlanjivanjem za vreme borbe prišlo se reviziji uloge divizije. Integracija rodova vrši se sada na nižim stepenima komandovanja, a i sama divizija dobila je ulogu velike združene jedinice. Taktičke grupe i podgrupe, sastavljene od 5 borbenih rodova — pešadije, oklopnih jedinica, artiljerije, inžinjerije i jedinica za vezu — treba da budu glavni akteri sutrašnjeg boja.

Fuzijom tradicionalnih rodova koji će dejstvovati u sastavima jedinstvene strukture, sposobnim za samostalno vođenje

borbe, nestaje postojeće razlike između njih. Pisac smatra da se na horizontu već nazire proces unificiranja kojim će se sadašnji rodovi, u skladu sa novim formama upotrebe, deklasirati na rang običnih specijalnosti.

Koncepcijom raščlanjivanja uslovljena je i koncepcija pokretljivosti. Pisac kaže da ona ima dva aspekta: aktivni, koji omogućuje munjevito iskorišćavanje efekta atomske eksplozije, i pasivni, koji proističe iz kategoričnog zahteva za zaštitom ljudstva kad je jedinica dekoncentrisana, za vreme kretanja i kad je koncentrisana. On se malo pobliže osvrće na ovaj drugi aspekt pri čijem se rešavanju javlja, po njegovom mišljenju, vrlo opasna tendencija za sveopštim motorizovanjem. Međutim, pokretljivost postignuta na taj način postala bi — tvrdi on — sama sebi cilj. Naime, vođenje borbe pri primeni atomskog oružja zahteva da jedinice brzo pređu iz dekoncentracije u koncentraciju i da su zaštićene i u jednom i u drugom slučaju. I upravo ti zahtevi za brzinom i zaštitom ukazuju kakvoj pokretljivosti treba težiti. Pokretljivost koja je postignuta vozilima na tokovima, nesposobnim za savlađivanje najraznovrsnijeg zemljišta, ne odgovara pojmu brzine potrebne za vođenje savremenog rata. Pokretljivost postignuta vozilima u kojima su ljudi nezaštićeni i izloženi radijaciji, a vozila i sredstva veze podložni lakom oštećivanju, ne odgovara savremeno shvaćenim uslovima zaštite. Prema tome, zaključuje pisac, vrlo je malo verovatno da se zahtev za pokretljivošću u atomsko doba može udovoljiti opštim motorizovanjem vojske. Polazeći od činjenice da zasad postoje samo dve mogućnosti zaštite: oklop i ukopavanje, on ukazuje na jedno od tih rešenja. Neosporno je da tenk i oklopni transporter zadržavaju svoju efikasnost i u atomskim uslovima, razume se, uz izvesno usavršavanje radi bolje zaštite od radijacije. No, pošto je usled finansijskih teškoća nemoguće mehanizovati celu vojsku, to većem delu jedinica preostaje jedino ukopavanje. Takva razmišljanja navode na rešenje koje pretpostavlja postojanje dva dijametralno suprotna tipa jedinica: oklopnih i pešadijskih.

Oklopne jedinice bile bi sastavljene od tenkova, pešadije, artiljerije, inženjerije, delova za vezu i službi; svi bi bili pod okloptom i osposobljeni da istom taktičkom brzinom savlađuju različito zemlji-

šte. Samo takve jedinice mogu da postignu pravu pokretljivost koja je uslov za brzo koncentrisanje, akciju i brzo dekoncentrisanje. Oklopne jedinice bi se upotrebljavale u masi i pretežno za zadržavajuća dejstva i protivnapade.

Pešadijske jedinice morale bi biti osposobljene za potpuno samostalan život i dejstvo. Ovo je razumljivo kad se ima u vidu da će nuklearan rat izazvati takva razaranja i dezorganizovanje da će za duže vreme biti ograničeni, pa čak i nemogućeni, svaki saobraćaj, dotur i popuna. Da bi uprkos svemu tome pešadijske jedinice bile u stanju da se bore, neopodno je naoružati ih moćnim, lakim i što jednostavnijim oružjem.

Borbe će se voditi uz krajnju oskudicu i štednju potrošnih dobara, a naročito municije i pogonskog goriva. Prioritet u trošenju ovih sredstava imaće vazduhoplovstvo, raketne baze i oklopne jedinice. Pešadija će morati da znatno smanji svoje logističke potrebe; ona će morati da se rastereti sveg naoružanja koje se ne može nositi i moraće se uopšte više oslanjati na samu sebe. Ukopana za vreme atomske ofanzive, ona će svoju pokretljivost, lakoću i svoj ofanzivni duh morati da čuva za odlučujuće borbe u drugoj fazi rata, koje će po mišljenju pisca, ukoliko do njih dođe, biti klasično konvencionalne. Pešadijske jedinice treba da budu obučene za dugo pešačenje, utvrđivanje po tipu poljske fortifikacije, izviđanje, gerilski i protivgerilski rat, ukoliko za dejstvo u najrazličitijim uslovima.

U zaključnim razmatranjima pisac iznosi i mišljenja raznih vojnih pisaca i stručnjaka o tom pitanju. Oni, između ostalog, tvrde sledeće:

Termonuklearni rat sve je manje privlačan, što je navelo na misao da se on zameni nekim drugim vojnim ili političkim sredstvom. Hladni rat je jasan pokazatelj takve tendencije.

Činjenica da nuklearno oružje postoji ne znači da je obavezna i njegova upotreba. Ono svoju namenu ispunjava već i samim svojim postojanjem. Atomski rat, dakle, predstavlja danas samo mogućnu eventualnost.

Nije lako utvrditi praktično primenljivu i sigurnu granicu taktičke upotrebe nuklearnog oružja. Otuda veliki rizik i opasnost da ograničen atomski rat ostane takav samo kraće vreme.

Atomsko oružje ne može se smatrati apsolutnim. Kad bi ono bilo takvo, po-

stalo bi besmisleno dalje postojanje znatnih kopnenih snaga koje sve države održavaju. Ma kako odlučujuće izgledalo, ono samo ne može ovladati ni zemljom, ni morem, ni vazduhom.

Posebna pažnja posvećuje se borbi protiv revolucionarnog rata koja se zasniva isključivo na kopnenoj vojsci. Velik značaj pridaje se i civilnoj zaštiti.

Od prepreka, naročito vodenih, ne treba očekivati više nego što one mogu dati:

kraće zaustavljanje protivnika, njegovo prisilno koncentrisanje i izlaganje vatri.

Danas još nije moguće odrediti koja teška konvencionalna oružja treba odbaciti, a koja smanjiti i koliko. Jasno je, međutim, da široku skalu naoružanja koja postoji između nuklearnog projektila i pešakove automatske puške treba podvrgnuti reviziji kako bi ono odgovorilo potrebama savremenog rata.

Seš

NOVE KNJIGE

HERCEGOVINA U NOB — izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA »Vojno delo«, Beograd.

Knjiga ima 973 stranice štampanog teksta, sa 147 priloga od 126 učesnika i posebnim prilogom druga Tita napisanim za nju. Likovnu i umetničku opremu dao je Branko Sotra. U knjizi se daju 94 dokumentarne fotografije, skice borbenog puta 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije, pregledna karta Hercegovine, marš 29. hercegovačke divizije, spisak narodnih heroja Hercegovine i registri ličnosti, geografskih naziva, naših i neprijateljskih jedinica, partijsko-političkih organizacija.

Štampana je ćirilicom i latinicom na boljoj hartiji. Platneni povež. Cena 1.250. dinara.

Knjiga je podeljena na pet poglavlja. Prvo poglavlje obuhvata zbivanja u Hercegovini između dva rata, pripreme za ustanak, ustanak i zbivanja do juna 1942., tj. do povlačenja partizanskih snaga iz Hercegovine u Bosnu; drugo, dejstvo 10. hercegovačke brigade u Bosni do početka bitke na Neretvi; treće, uslove u kojima je živeo narod Hercegovine i delovanje partijske organizacije u periodu od juna 1942. do juna 1943. god. — tj. do dolaska 10. hercegovačke brigade u Hercegovinu; četvrto, od bitke na Neretvi do završetka bitke na Sutjesci; peto, od završetka bitke na Sutjesci do kraja rata.

Priloge za ovu knjigu napisali su učesnici NOB — Hercegovci, kao i oni koji su se borili u sastavu hercegovačkih jedinica ili su delovali u Hercegovini.

U celini knjiga daje potpun pregled učešća Hercegovine u NOB i sadržinski i dokumentarno predstavlja veoma bogat i vredan materijal. Iz njega će čitalac jasnije sagledati i sve osobenosti borbe koja se odvijala pod specifičnim uslovima ovog područja, a mladim generacijama se pruža obilje podataka koji će ih napajati najboljim primerima patriotizma, samopregora i hrabrosti.

Maršal Sovjetskog Saveza V. I. Čujkov, ODBRANA STALJINGRADA, 45. knjiga »Vojne biblioteke — inostrani pisci«, VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1961. strana 423, cena 600 dinara.

Autor ove knjige, u kojoj se uglavnom razmatra odbrambena faza staljingradske bitke, svakako je jedna od najpozvanijih ličnosti koje bi o toj bici mogle iznositi lične utiske. Posle uvodnih borbi, u kojima je igrao istaknutu ulogu, Čujkov je 12. septembra 1942. postavljen za komandanta čuvene 62. armije kad je bitka za sam grad bila već u punom jeku. Tako je iz neposredne blizine i sa jednog od najodgovornijih mesta pratio ceo njen tok, a uspeo je da ga i veoma živo prikaže.

To je prvi deo trilogije u kojoj će pisac kao komandant 62. armije prikazati njena dejstva u daljem toku rata sve do ulaska u Berlin.

Guderijan, VOJNI MEMOARI, 29. knjiga »Vojne biblioteke — inostrani pisci«, VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1961. strana 623, cena 1.000 dinara.

Delo obuhvata istoriju stvaranja nemačkih oklopnih jedinica pred drugi svetski rat; njihov razvoj u toku rata; operacije u Poljskoj, Francuskoj i na istočnom frontu; odnose nemačkog Generalštaba prema Hitleru i drugim funkcionerima Nationalsocijalističke partije, kao i kratak pregled istorije nemačkog Generalštaba. U prilogu nalazi se nekoliko originalnih divizijskih i korpusnih zapovesti iz operacija protiv Francuske i SSSR-a kao i organizacijska šema nemačkog vrhovnog komandovanja u 1944. godini.

U celini uzeto, knjiga je interesantna. Ona sa nemačke strane baca svetlost na operacije prilikom nadiranja ka Moskvi. Za kritičko proučavanje ovih operacija korisno je da se čita uporedo sa nedavno izišlom knjigom *Na zapadnom pravcu* od maršala Jerjomenka.

Z. Seručar, V. Maričić, D. Rajčević, A. Lazarević i S. Derikrava, OSNOVI VOJNE GEOGRAFIJE (Jugoslavija i susedne zemlje) sa atlasom skica, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika«, VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1961. godine. Knjiga ima 365 strana, a atlas 106 skica, cena 800 dinara.

Ovaj udžbenik na vrlo pregledan i jasan način obrađuje sve geografske elemente Jugoslavije i susednih zemalja. Za savlađivanje materije veliku olakšicu pružaju pregledne i mnogobrojne skice. Namijenjen je kao udžbenik u vojnim školama i za polaganje ispita za činove, gde je ovaj predmet po programu predviđen.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

br. 3/1961.

General-potpukovnik Milan Pavlović:
Regulisanje i kontrola saobraćaja u oklopnim jedinicama

U članku se govori o sprovođenju ove službe, o planu regulisanja i kontrole saobraćaja, o snagama, sredstvima i metodima potrebnim za njeno sprovođenje, kao i o ovoj službi u napadu i odbrani.

Pukovnik Mihailo Jovanović: *Taktika juče i danas*

Uvodni deo članka objašnjava šta je taktika i od kojih faktora zavisi. Izvlačeći zaključak da je svaka epoha u razvoju naoružanja imala svoju taktiku, pisac ističe da taktiku epohe vatrenog oružja odlikuje težnja ka sve rastresitijim borbenim porecima i sve većim međuprostorima. Savremenu taktiku pisac ne definiše ali daje elemente koji bi mogli uticati na njen dalji razvoj.

Potpukovnik Martin Virijević: *Ubrzanje radova u topografskoj pripremi artiljerijskih jedinica*

Iznoseći slabosti ranijeg postupka u topografskoj pripremi koji je zahtevao vreme od nekoliko časova, pisac ukazuje na mere za njegovo ubrzanje.

Major Josip Gojanović: *Maskiranje vatrenih položaja artiljerije*

S obzirom na mogućnost da se VP artiljerije u savremenom ratu otkriju i ona uništi još pre početka dejstva, pisac iznosi mere pomoću kojih se to može sprečiti (maskiranje, fort. uređenje, način posadanja, mere za obmanjivanje i zaštitu od infra-crvenog i radarskog izviđanja i sl.).

Pored ovih, *Vojni glasnik* donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Svetozar Šarlija: *Dežurna radio-služba*

Potpukovnik Miloš Cvetojević: *Uticao raznih faktora na dozimetriju i evidencija ozračenih*

Kapetan Nikola Krneta: *Rešavanje problema susreta kod nekih protivavionskih računara*

Major Miodrag Filipović: *Uprošćavanje korekture pravca*

Mesud Hotić: *Neke akcije Trećeg kraškog odreda početkom 1942.*

Milorad Gončin: *Obračun u Livnu*

Potpukovnik Vuko Mihailović i kapetan I klase Milan Ognjanović: *O savremenim školskim objektima i njihovom korišćenju*

Kapetan Vojislav Vukićević: *Likovna umetnost među pripadnicima Armije*

Pukovnik dr Miladin Gilić: *Gljivična oboljenja kože*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka i taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

br. 4/1961.

General-major avijacije Milija Staničić: *Savremena borba i lik starešine*

U članku se iznose pogledi na ulogu i značaj starešina u savremenom ratu i veći broj pitanja koja starešine moraju rešavati. Govori se, takođe, i o kvalitetima koje bi trebalo da starešine poseduju da bi mogle odgovoriti zahtevima savremene borbe.

General-potpukovnik Branko Obradović: *Upravljanje vatrom protivavionske artiljerije*

Ukazujući na složenost problema u pravljajući vatrom PAA u savremenim uslovima, pisac iznosi dosadašnji razvoj sistema za upravu vatrom, zadržavajući se naročito na savremenim koncepcijama o usavršavanju ovog sistema. Najzad, kroz dva primera, on ukazuje na prednosti i nedostatke centralizovanog i decentralizovanog upravljanja vatrom PAA uz korišćenje savremenih uređaja.

Potpukovnik Vladimir Timčenko: *Zaprećavanje u protivvazdušno-desantnoj odbrani*

Polazeći od činjenice da je vertikalni manevar u savremenim uslovima važan činilac, pisac razmatra zaprećavanje kao jednu od efikasnih pasivnih mera u sklopu protivvazdušno-desantne odbrane trupa. U članku se dodiruju sledeća pitanja: uticaj prepreka na spuštanje vazdušnog desanta, njegovo sređivanje i dejstvo.

Potpukovnik Josip Delić: *O neutralisanju žive sile*

Pošto je istakao potrebu promena u shvatanju pojma neutralisanja u savremenim uslovima i mogućnost smanjenja ustaljenih normi u pogledu utroška vremena i municije pri neutralisanju, pisac razmatra metod vatre i strukturu neutralisanja i daje primere neutralisanja primenom raznih metoda vatre.

Pukovnik Đuro Ljuština: *Zaštita trupa od toplotnog zračenja atomske eksplozije*

Članak ima za svrhu da skrene pažnju na realnu opasnost od toplotnog zračenja, kao i na sredstva i načine zaštite. U njemu se obrađuju sledeća pitanja: opšte karakteristike zračenja, uticaj meteoroloških uslova, štetni učinci, zaštita, postupci koji se mogu primeniti u raznim situacijama radi zaštite, kolektivna zaštita itd.

Pored ovih, *Vojni glasnik* donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Ante Bačinić: *Naoružanje i snabdevanje pešadijske čete na borbenom zadatku*

Potpukovnik Daut Pipić: *Raspored časa za obuku vojnika*

Kapetan I klase Velimir Bogovac: *Odredivanje azimuta pravca oruđa busolom PB-1*

Kapetan Dragan Suzić: *Čuvanje sredstava veze u skladištima*

Kapetan Dušan Nikolić: *Evidencija rada motora tenka pomoću instrumenata*

Dimitrije Vojvodić: *Napad na neprijateljske bunkere na Javoroku*

Olga Čelebić: *Sećanje na marš preko Šargana*

Ante Rosi: *Borba kod Brajića jula 1941.*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

br. 2/1961.

Pukovnik Mirko Vales: *Dejstva LBA u svitanje i sumrak*

Pisac ukazuje na značaj i potrebu ovog dejstva, objašnjava njegove opšte karakteristike i vreme napada, a potom posebno obrađuje dejstvo u svitanje, a posebno u sumrak.

Pukovnik Ljubo Vukčević: *Snabdevanje iz vazduha jedinica u pozadini neprijatelja*

U ovom članku obrađena su pitanja transportnih sredstava, organizacije snabdevanja, rada u štabu jedinica koje se snabdevaju, rada u jedinici koja organizuje snabdevanje, kao i rada u transportnoj jedinici.

Pored toga, *Vazduhoplovni glasnik* donosi sledeće članke:

Potpukovnik ing. Ilija Jovanović: *Kontrola kvaliteta avio-goriva*

Major Dragoslav Janković: *Neka razmatranja u vezi sa proračunom goriva*

Doc. dr Ines Wesley-Tanasković: *Procena fizičke kondicije pilota*

Potpukovnik Danko Fućak: *Neki dokumenti iz života i rada 1. vazduhoplovne baze pri VŠ NOV i POJ*

Kapetan I klase Ljubomir Krstić: *Specifičnosti održavanja akumulatora K-1*

Časopis donosi i rubrike »Razgovori sa čitaocima«. »Iz stranih RV« »Vesti i novosti«, kao i bibliografiju i obaveštenje o temama sa pozivom na saradnju.